

MAGYAR IRÓI FELELŐSSÉG

Irta: TAMÁS ALADÁR

1.

A magyar írók nem könnyű, külső és belső számonkérésektől zaklatott életében a *hivatás* kérdése mindig olyan fogalmat jelentett, amit csak egy lépés választott el az *elhivatottságtól*. Más dolog, hogy ezt az egy lépést a magyar írók túlnyomó többsége sohasem tette meg, illetve a megtett lépések rendszerint ellenkező irányba vezettek. Mégis, ez a nyugtalanító közelség olyan izzó légkört teremtett, amely nem engedte meg, hogy irodalmi jelszavak alatt virágoskerteket ápoljanak; a megbecsülés kötelezettségeket is hordozott magában, amelyeknek látszólag vagy valójában, de a közönség felé mindenképpen eleget kellett tenni.

Messze vinne annak kibogozása, hogy miképpen függött és függ ez össze a szabadság kérdésével. A szabadsággal, amely tulajdonképpen Magyarországon még soha nem virulhatott ki a maga teljességében s amelyért a beleszerelmesedett fanatikusok életükkel fizettek. Szent István idejében éppugy, mint 1848-ban vagy 1932-ben. Volt ebben valami sorsszerűség. Amikor a népmilliók dübörgő nyugtalanságából morajlott fel a szabadság iránti vágy, amikor recsegve-ropogva feszültek a visszatartó gátak, rendszerint idegen vitorlák fogták fel a magyar pusztákról nekirugaszkodó szelet. Akkor rendszerint sietve összehangolták a szabadságot a renddel, a tekintéllyel és addig adagolták nagy elővigyázatossággal, amíg a furcsa együttesből csak a rend és a tekintély maradt meg. A nép ehomra törölhette a száját.

Talán ebből a körülményből ered, hogy a magyar író szava mindig sokat jelentett, működése mindig túlnőtt az irodalom keretein és még ennek a működésnek hangjával is a nemzet felé fordult, nemzeti ügy volt. Láthatatlan terhet cipelt a magyar író: a szabadságot vitte magával néma népe között és néha még maga előtt is rejtetten. Tinódi Sebestyén lantostól kezdve mindmáig hivatás és sors a magyar íróság kérdése, aminek vállalásában nem egyforma buzgalommal serénykednek íróink, de ez nem csökkenti, inkább növeli a kijelölt hivatás súlyát.

Valamikor hajlandó voltam azt hinni, hogy csak a magyar élet más milyensége, a külfölditől való eltérése hozta létre az íróknak az irodalom keretein való túlnövését. Ugy képzeltem, hogy más népnél mintha szabályos kockákat illesztenének egymásra, úgy növekszik az irodalom, az irodalmi élet. Éppen ezért nagy meglepetéssel hallgattam, mikor egyszer Bukarestben, — vagy jó tizenöt évvel ezelőtt, — Marcel Jancu, a híres román expresszionista festő, izgatottan ujságolta, hogy „Bárbu, a parasztköltő is velünk van, az ósdiak ellen...” Új volt számomra a hév és a lelkesedés, amely megsejtette velem a csak homályosan ismert írói feladatvállalás célját. Ugyanez az öröm és hév csendült ki nemrégiben Tristan Tzara szavaiból, amikor közölte velem, hogy Duhamel, aki „egyáltalában

nincs velük", csatlakozott a csehszlovák eseményeket követő írói állásfoglaláshoz.

Ha nem is tudom és talán soha nem is fogom tudni ugy ezeket átérezni, mint a magyar írói hivatást és felelősséget, világos előttem már, hogy külföldön sem gyűjteményes kiadások egymásra halmozása jelenti az irodalmat, irodalmi életet, hanem az írónak és alkotásának összeforrása népe életében, népe képviselőjében.

2.

A mai súlyos, nagy elesettségben, mint labancmentő szándékaiban Rákóczi-ra emlékeztető időben megnőtt az írói felelősség, megnőtt az írói hivatás jelentősége. A szabadság és a rend örökös kavargásában, mint annyiszor, most is a rend van felül a magyar életben. Rend, amelynek láttán azonban méltán töltheti el az aggódó lelket kétség és töprengés.

Hogyne töltené hát el aggodás és féltés a szabadságra és függetlenségre olyannyira féltő gonddal ügyelő magyar írói lelkiismeretet. De vajjon csakugyan eltölti-e? A szabadság, amely lobog és remeg a magyar föld fölött, mint a délibáb a Hortobágy fölött s amelyet mindenki éppen úgy lát és magyaráz, mint ahogyan a délibáb tükröződésében is hol gulyát, hol tengert lát a vágyó szem, — ez a szabadság, régi recept szerint, sokat van az ajkalkon, de keveset a szivben. És sok helyütt, ahol meg is bizseregteti a sziv tájékát, okosan elaltatják a vele ébredező gondolatokat. Nem olyan idők járnak. Félokok, féligazságok könnyen kielégítik ma az elméket, amelyek pedig határtalanul büszkék az írói bizonyítás megdönthetlenségére. Valószínű, hogy ezek az írói keblek is gyorsabban vernek a felemelő pillanatokban, de vajjon hány számára jelent többet a szabadság lobogó zászlóknál, áhitattal éneklő tömegeknél?

Fiatal regényíró járt kint Párizsban Pestről. Próbálkozó beszélgetésünk nehezen hidalta át a különböző módon eltöltött éveket. Ugy kerülgettük ezt a kérdést, mint paripa a helyet, ahol valamikor lélegzetelállítót botlott. Az utolsó napokban tárulkozott csak ki egészen.

— Nem irtam le én, barátom egy sort sem, ahogyan szerettem volna, — mondta csüggedten.

Ez az író tudta, mi a szabadság. Nem szavalás, nem ökölmotogás, amiben csodálatosan egyetértének ma nálunk.

Van azonban valami, amiben már nem értenek egyet és erről aztán annál kevesebb szó esik. Ami miatt ezer esztendő óta folyik a néma, elkeseredett küzdés a simára egyengetett felület mögött. Amiért szenvedtek és veszttek a magyarság legjobbjai Petőfi előtt éppugy, mint Petőfi után és ma talán leginkább. Lehet, hogy őszintén csodálkozna a magyar népet talán őszintén szeretők, de érte édeskeveset tevők serege, ha megtudná, hogy itt megint csak a szabadságról van szó.

Nyílt és megmásíthatatlan dolog ez: a magyar nép mindig készen állott ennek a legfőbb jónak befogadására és nem rettent vissza az érte járó áldozattól. Az íróknak azonban gyakran évszázadokra volt szükségük, míg megértettek egy-egy ilyen fellelobogást. Ha Dózsa Györgyről születnek is ma már költemények, a mai idők dózsáit sokkal körülményesebb módon tagadják meg, mint öt évszázad előtti bálványukat.

Igy lángolnak és lelkesednek a megfoghatatlan, ködös alakzatu szabadságért is, de hányan torpannak meg és oldalognak el, amikor szembe-

kerülnek husból és vérből való alakjával. Avval, amely a parasztok és munkások előtt végleg ledönti a sorompót, amely elzárja őket az élettől, a saját maguk számára való munkától és alkotástól, saját sorsuk fölött való rendelkezéstől.

Megtorpannak és eloldalognak. Vagy mert nem ismerik fel az életrekelt alakban ködbe burkolt, lepellel borított eszményképüket, vagy mert — nagyon is felismerik. A dicsőséges menekülésről ügyes rendezők gondoskodnak és a porondon megjelennek a figyelem elterelését célzó alakzatok.

Ugyanez az író mondta nekem a zsidókérdésről beszélve:

— A zsidórendelet ötvenezer megüresedő íróasztalt jelent...

Hogy egész pontosan ezt jelentette-e a zsidórendelet vagy sem, azt nem tudom. De azt határozottan tudom, hogy egymillió kisbirtok és hatszázezer munkapad kérdése nem került szóba. Már pedig Magyarország, a magyar nép jövője attól is függ, hogy egy millió földet művelő paraszt magának termeljen a földön, amelyet megművelt, hatszázezer ipari munkás a saját élete megjavításáért dolgozzon munkapadjánál! A szabadságot súlyos szárnyacsattogtatással röpitették ezekben az időkben Magyarországon, de erről a kérdésről ugyan, mikor esett komolyan szó?

A magyar írók lelkiismerete ezekben az időkben ragyogóan kiállta a próbát, de fiatal írónké, — akiről pedig tudjuk, hogy igaz valójából szereti a magyar népet, — megdöbbenően néma maradt.

A megtévesztő játék célja felől pedig nem lehetett kétség. Mint a sánda mézárós, a zsidórendelet az ötvenezer íróasztalra sujtott, hogy aztán az egymillió parasztot és hatszázezer munkást találja. El is találta. Emelt-e vajjon valaki érdekükben szót ezekben a hangos napokban? Nem. Rendnek kell lenni, a szabadság majd jöhet azután.

3.

A napokban egyik pesti folyóiratban cikk jelent meg olyan íróról, aki világnézetét aszerint változtatja, hogy kivel beszél. Az író nem volt nevén nevezve, de mindenki ráismerni vélt benne jónevű fiatal írónkra és a párizsi magyar írók között parázs vita indult meg a cikk jogosultságáról, tartalmának igazságáról.

El fejtegetés keretében nem érdekel, hogy az álnéven megjelent cikknek igaza volt-e vagy sem, avval sem törődöm, hogy a cikkírónak volt-e joga bárkivel szemben is felvetni ezt a nem könnyű kérdést, amelyben ha szigorú vizsgálatot tartanánk, vajmi kevesen állnák ki a próbát... Felhozom, mint a főkérdésnek mellékutak zezugaiban tévelygő holt ágát, ami azonban elvetélt jelentkezési formájánál fogva talán még ékeesebb bizonyítéka, hogy mennyire probléma a magyar írói felelősség, mennyire helytállásra kötelez a hivatás.

Az író nézeteiért kétségtelenül elsősorban műveivel áll helyt. Személye és hivatása megítélésénél ez a döntő. A művek hiányosságaiért, esetleg megnemírásukért, az írói fejlődés menetéért és bizonyos esetekben az írásmű nem egyértelmű hatásáért, ezekért már az író személyében vonható felelősségre. Az író és az alkotás tehát nem egymástól szétválasztható, külön dolgok, amelyek mindegyike saját külön életét éli. Az a felelősség, amellyel az író művével kapcsolatban kötelezve van,

nem a mű megjelenésének pillanatában kezdődik. Az író felelős személy, felelőssége következésképpen nem művével kezdődik és végződik.

Nem is igen van író, aki ne igényelne személye és alkotása számára az írói helytállás ilyen mértékét jóval túlhaladó figyelmet és méltatást. Tökéletesen rendjén való dolog. A baj csak ott kezdődik, hogy felelősség tekintetében, amellyel személyében és műveiben egyaránt tartozik azoknak, akikhez szól, rendszerint jóval elnézőbb sajátmagával szemben.

Éppen ezért mély jelentőségű eseménynek tartom a párizsi magyar írók vitáját az írói felelősség kérdéséről és a lappangva bujkáló írói lelkiismeret olyan fellobbbanásának, amelyet méltán vehetnek észre odahaza is.

Nem vagyok azon a véleményen, hogy az író szeszélyes vagy esetleg könnyen félremagyarázható magánbeszélgetése során lakatot tegyen a szájára. Néha egymásnak látszólag ellentmondó véleménykifejtései éppúgy hozzájárulhatnak írói fejlődéséhez, mint rendszeres tanulmányai. Éppen ezért el kell ítélnem fentemlített folyóirat cikkét, amelynek rossz-hiszeműségét erősen alátámasztja a körülmény, hogy írója sem magát, sem a kipécézett írot nem merte megnevezni. De ugyanakkor vallom, hogy az író teljes felelősséggel tartozik, nemcsak műveiben, hanem írói magatartásában is.

Ma, Magyarországon az igazi író különösen sokat jelent. Jelenti azt a népi szabadság felé való törekvést, amelynek konkrét követelése ma alig-alig csendül fel a múlt évek során. Ilyen időkben a nép felső rétegei különös figyelemmel tekintenek azokra az írókra, akik munkásságában a népvágyainak, törekvéseinek megérzőjét és hangot adóját látják. S ha az író vállalja ezt a szerepet, valamilyen iratlan, soha lefektetett belső kapocs révén; vállalja büszkeségben, önmegbecsülésben, akkor vállalnia kell írói magatartásában is.

Semmi kétség nem él bennem azirányban, hogy az új magyar írogeneráció tulnyomó többségét őszintén és mélyen áthatja az a felelősségérzet, amelyet írónak kell éreznie népével, népe sorsával szemben. Az az irodalmi fellendülés, amelynek az utóbbi években tanui vagyunk, kétségtelen ennek a felelősségérzetnek tudatossá válásával magyarázható, amit viszont nagymértékben az a körülmény idézett elő, hogy íróink látják, a magyar nép nem tud jelenlegi életviszonyai között élni és uton van affelé, hogy ne is akarjon. Soha szebb célkitűzés nem állott magyar író előtt, hajtőerejévé válni ennek a tudatosodó folyamatnak, fáklyaként lobogni népe nem éppen legsimább útján.

Fiatalkorunk minden megbecsülést kiérdemlő komolysággal és mély lelkiismerettel igyekeznek az utóbbi években megmutatni a magyar nép való helyzetét. Ez a szándékaiban és eredményeiben igen becsületes munka kétségtelenül nagyjelentőségű tett volt. Tett, amelynek konzekvenciáját első-sorban az íróknak maguknak kell levonni.

Említettem, hogy Magyarországon az író szava mindig sokat jelentett és sohasem fért bele teljesen az irodalomtörténet kereteibe. Ugyanez áll a mai fiatal írókra is, akik valószínűleg maguk sem akarják, hogy alkotásaik lapok és folyóiratok hűvös hasábjain keltsenek csak visszhangot. Minden joguk meg is van erre. Ez a jog azonban, mint minden jog, egyben kötelezettség is. Írói magatartásban, írói felelősségben való kötelezettség, amely a magyar nép felemelkedésének, szabadságának és jobb sorsának ko-

nok hitvallói közé állítja őket.

S ma, amikor lehetetlen észre nem venni a magyar élet súlyos válságát, belső forrongását, kétszeresen megdöbbenően hat, amikor hivatásukat érző íróinkat azok fele látjuk elhajlani, akik ismét rendet és tekintélyt hirdetnek a magyar dolgozók sorsának virágbaszökkentésére egyedül szükséges szabadság helyett. Jóhiszeműségüket nincs okom kétségbevonni, de fel kell hívnom figyelmüket arra a tényre, hogy nagy íróink éppen azon írói magatartásuk folyamán lettek igazi nagy írókká, amellyel makacsul kitartottak a magyar nép többségét jelentő magyar dolgozók élet-érdekét jelentő szabadság és felszabadulás kérdése mellett.

Hiábavaló és meddő dolog megtörtént eseményekről más lehetőségben gondolkozni, de sehogyan sem tudom elképzelni, hogy Petőfi Sándor hajlandó lett volna csak egy sort is leírni pl. egy nemesi érdekeket védő, régi sérelmi politikát folytató folyóiratban. Ha pedig mégis ilyen lap munkatársává szegődött volna, ekkor elzárta volna a költői lényében annak lehetőségét, hogy lángoló, emberi mivoltát legjobban megmutató forradalmi költeményeit valaha is megírja. Esztétikusaink egyrészen valószínűleg nagy örömet szerzett volna vele, de számomra éppen forradalmi versei azok, amelyek rendkívül mély és változó lírai verseit is egészen más színben láttatják.

És így vagyok Ady Endrével is. Emberi ingadozásain, tépelődéseim túl állandóan ott áll sziklaszilárd meggyőződése, amellyel mindenkor kiáll a hivatalos Magyarországgal szemben a magyar nép, a magyar dolgozók jogaiért. Ady írta le valamikor Petőfivel kapcsolatban, hogy „Petőfi nem alkuszik” és közben arra célzott vele, hogy Ady sem alkuszik. Vajjon a mai magyar íróknak meg van-e a belső erkölcsi jogosultságuk ahhoz, hogy leírják „Ady nem alkuszik” és közben elégtétellel érezzék, hogy ők azok, akik nem alkusznak?

Kétségtelen, hogy Ady élete tele volt belső ellentmondásokkal, ezek az ellentmondások vitték őt olyan utakra, ragadtatták olyan cselekedetekre, amelyeket később nagyon megbánt. De amikor a magyar nép érdekeiről volt szó sohasem engedte magát félrevezettetni elködösítő frázisoktól, mindig a nép és sohasem az urai oldalán volt.

Amikor Ady és Petőfi példaképét elevenítem itt fel, nem a politikusokra, hanem elsősorban, mint költőkre gondolok rájuk. Következetes és írói felelősségtől áthatott magatartásuk elsősorban költői arcuk előttünk ismert kialakulásához járult hozzá. Soha Petőfi és Ady nem válhatott volna a költői mintakép ilyen tökéletes alakjává, ha írói magatartásuk nem felelt volna meg annak a követelménynek, amelyet vele szemben koruk felállított.

És ez a követelmény a mai napig sem változott. A magyar nép ma is üres kezekkel, reménykedően áll a kapuk előtt, hogy beengedjék őket, — ha nem is az „alkotmány sáncaiba”, de az ország javaiban, gazdagságában való részesedéshez. Az urak akarata pedig ebben a tekintetben ma sem hajlíthatóbb, mint 1848-ban, vagy 1900-ban. A harc tehát nem új és nagyon szomorú dolog lenne, ha a ma szövevényei között az önérzetükre olyannyira büszke magyar írók az urak oldalán helyezkednének el. Éppen ezért nagyon fájdalmas számomra, ha egyesek ujabban az úgynevezett „harmadik utat” igyekeznek választani. A harmadik utat, amely népies köntösben, népies jelszavak hangoztatása kísé-
re-

tében a szabadság helyett mégis csak a tekintély felé visz és csak a zsidókérdésben hiva a gyökeres megoldásnak. Egy népszerűtlenné vált politikának új alakban való jelentkezése ez, amelynek betetőzésekor savanyuan kérdezhetik magukban a magyar írók: „Hát ezért kellett a békát lenyelniünk?”

Az író felelős és ez a felelősség annyival is súlyosabb, mivel késői következményeiben jóvátehetetlen. Felelősök elsősorban jövő írói oeuvrejükért, amelynek arca, jelentősége éppen a mai súlyos időkben, a ma elfoglalt magatartásuk során és nem csekély mértékben ennek következtében alakul ki. Felelősök eddigi írói alkotásaikért is, ami kötelezően és utat mutatóan áll mögöttük s amelyet ha nem tagadnak meg, csak azok sorába állhatnak, akik őszintén és félreérthetetlenül küzdenek a magyar nép felszabadulásáért.

Az író számára nincsen „harmadik út”. Minden író, aki ezt ügyeskedett választani, elhullott, jóvátehetetlenül leszorult a fórumról, ahol joga és kötelessége volt népe igazát védeni. Ez az út az írói fejlődés megállásához, a lelkiismeret elcsitításához és a felelősség megtagadásához vezet. Író számára pedig ma, ezekben a kérdésekben, különösen Magyarországon nem lehet megállás. Soha égetőbben aktuális nem volt Petőfi verse *A XIX. század költőjéhez*, mint ma, amikor a benne forrongó írói feladatvállalás kötelezettségének kérdését kilenc évtized súlyosbitja.

SÁNDOR BÍRÓ, SÁNDOR BÁRÓ

Írta: KÖVES MIKLÓS

A délidő alatt helyel-közzel még érezni lehetett szellőnek leheletét, a Darkó Károlyék háza megett kötélén száradó gyerekingek meg-meglibentek tőle és a Pálos-uca egymásbaborult lombjai halk fejbólintásokkal felelgettek nekik: igen-nem, igen-nem...

Elmaradt ez is.

Még a madarak is elaludtak, gondolja Pál András, a nemrégii fuvaros aki Czakó Sándor „kuriája” felé tartva, e lombok sötétjében halad el és olyan némaságot észlel, hogy már kicsit borzongva néz fel a feje fölé... Csak az apró rovarkák szállonganak még az ágak közt, a bolygó pihécskék...

Jobbra fenn, egy dombi ház kicsi öreg ajtaján egy horihorgas vénember jött ki, hogy megnézzé: hova indult, mit keres erre ez az Andris, ezen a dolgoz forró napon? Nem nehéz kitalálni: Czakó Sándor urhoz megy, a holnapi községi küldöncválasztás ügyében:

— Andris küldönc akar lenni...

— Kibuutt a csiga — morog Andris, a hosszú embert látván a kis ajtón kibujni.

De már ott látni a Czakó Sándor kertjeit, udvarát, udvari épületeit, kis cselédházat és — az udvar mélyén, a domb oldalába furódva — magát a nagy uriházat. A ház megett a dombi zöldön, egy kicsapott sárga lovat, egy fehéringes embert...

A másik oldalon, fennebb, a patakmosta porondos, füzes téren is túl,

az uccavégi Cigánydomb közelében holmi új házacskákat látni. Andris hallotta már a híreket: Czakó Sándor urbéresházai ezek. Mielőtt a községi „polgári” küldönci-állást megpályázta volna, neki is ajánlott itt lakást Czakó Sándor. Ezek hát azok a lakások? Ezek az agyagos deszkaputrik? Ezekért dolgozzék neki az ember napszámot, hétszámot? De tőle még fuvarokat is igényelt volna... Ezt tanulta hát Sándor bá' az uraktól, Vajnáktól, Kökössiektől? Mert ezek példáját akarná követni, az öreg Kökössi urét, a fiatal Vajna urakét, akik a reformtörvényeket kijátszva, kisajátítás alá tartozó üres telkeiket úgy mentették meg, hogy mindegyikre egy-egy béresházat tettek. Bizonyos, ezek az urak is csak a magukét mentették és az új házak lakóit a lakásért nagyon jól dolgoztatják.

Andris nem igazságtalan, nem finnyáskodó, minden rosszban meg tudja látni a kicsi jót is, de ezek a kalibák itt csak hitvány kalibák! Kóbor, földhányó baráberteknek ha valók, erdőirtó jövevényeknek, cigányoknak. Hát így akar Sándor bíró nemes és nagyságos urakhoz, mágnásokhoz hasonlóvá lenni?

„Desze, mért is jöttem” — jut eszébe, nem azért jött, hogy az uccán bolyongva a tüzes hőségben Czakó Sándor ellen tüzelje magát. Holnap a tanács községi polgárt választ és Czakó Sándornak ott szava van... Mindenütt nagy szava van: községi tanácsban, egyháztanácsban, iskolatanácsban, népbankban, gazdakörben, szövetkezetben, választmányokban, bizottságokban. Sándor bíró-Sándor báró — báró. Valóban! Megáll a kapuoszlopnál. Nem ront rá csakugyan, még a kapun át elébb bekémlel: vajjon otthon találja-e és milyen kedvben találja? Itthon kell lennie: az az ember a házamegetti füvesdombon, akit az imént látott, csak ő lehetett. És idelelni is: az istállóból hallani csoszogást, a csűr széles kapuja tárva nyitva... De lám, ni? A kaput nyitja valaki és már szemtől-szembe áll vele: ő maga, Sándor-bá, ingben-gatyában, alul-felül lobogó fehérben, torzonborz révetegen, mint aki álmából kelt...

Andris illően köszönti. Sándor-bá kedvetlenül néz rá, kurtán visszaköszön, aztán megfordul és visszamegy. Talán csalódott: másvalakit várt, érdekesebb embert... De Andris bátran követi. Hiszen Sándor-bá tudja már, mit akarnak tőle, tett is már, ha félszájjal is, ígéretet. Még ő maga szólta Andrisnak: — „Osztán Andris, — mondta bizalmasan, — ha maj te léssz a *polgárunk*, nekünk ketten leszen beszédünk...” És hogy mit adhat a község szolgája a tanácsosnak, arra is tett már célzást: a községi polgár mindenütt ott van: községházán, jegyzőéknél, az egész községben és hall és lát... És különben is el lehet ismerni: nem büszkeségből vagy rosszaságból ilyen az öreg, amilyen... A kisebbektől persze, különösen ha azok kérni jönnek, megköveteli a tiszteletet, de barátságosan szóba áll sokszor a legkisebbekkel is, különösen azzal, akitől ő várhat valamit.

Az öreg egyenesen a ház felé tart, meg se fordul már. Ma talán rossz kedve van, gondolja Andris, ki tudja, mi érte. Nem fut hát ő se utána, megáll az istállóajtóban, a kisborjus svájcerteheneket látja benne és Menyértet, a gazda vejét. Szól:

— Sándor-bának, úgy látom, nincs meg a kedve...

— Mint a tűz! — panaszolja Menyért.

— Valami vót? — firtatja Andris.

— Semmi. Az Istenre haragszik. Hogy nem adja még az esőt.

— Igaz... — véli Andris és nem kérdez többet.

— Reggel óta! — kezdi most Menyért kérdezetlenül. — Még pirkadat se látszott, felkótt, hogy megnézzé az eget. S ahogy látta, hogy az esőnek esmentcsak semmi hire, hát elkezdte... Az egész házat felkötötte...

— Sok a baja neki es — menti az öreg Andris (ő mindennek tudja a mentségét), mire Menyért nem felel semmit.

Igen, Czakó Sándornak is, bár mindenki csak a vagyonát (a báróságát) emlegeti, tudva van sok baja is: hogy a szép udvarért nagy adósságot vett magára, amittől csak nagy bajjal és megintcsak szerencséjével, az állami konverzió segítségével birt megszabadulni, hogy egymásután két jó lova pusztult el ez évben; hogy a múlt télen erdőkitermelésnél, amit brassói zsidókkal együtt vállalt, nagy veszteségek érték; hogy minden pénzét ismert nagy perére költi, hogy végeleáthatatlan perbe keveredett a helybeli unitárius egyházközséggel és a györgyvári református kollégiummal, amelyek felesége nagynénjének, néhai Nagypái Gergelynének birtokait hamis végrendelet alapján bitorolják... Ha valami nem történik, hogy új pénzhez jusson, aligha tudja tovább vinni a pert, tovább fizetni Kállay urat, a györgyvári ügyvédet... De, ugye, ha a termés rossz, a gazda sokat el nem adhat, abból éppen hogy fizeti a dolgozókat, az új magvak árát, a bolti adósságokat és új kölcsönt ma már, amióta az állam a konverzióval az adósok pártjára állott, senki se ad: ha pedig még egy hétig így sít a nap, de csak négy napig is, ha így folytatja, bizony minden számításnak vége, örüljön, aki betevő falatját bírja... Ezt, ugye, mind meg kell érteni...

— Sok a baja neki... — ismétli Andris.

— Az! — hagyja helyben Menyért. — Mondom: reggel óta olyan mint a tűz... Mindenbe beléakad... Minden most jut eszébe... Még a szomszédokba es belekötött, Mártont megállította: mert hogy mért nem adja oda már neki a házat?!

— Persze, — vág közbe Andris, — nem vóna nektek rossz az a házacska.

— Jó hát, — nyel rá Menyért, — mondom: ez jutott eszébe... Osztan: soványak, mondja, a szopósborjuk... Bizonyosan fejik a teheneket mondja, amikor ő úgy megparancsolta, hogy nyolc hétig csak a borjuk szopjanak... Fejik őket — kik? Vajnem a pápista Szentszűz! Hogy bizonyosan sajnálják tőlük az ételt, amikor pedig ki van adva, hogy kétszer kevertet kapjanak, minthacsak fejni kéne... Azért állok most es én itt, ahelyett, hogy mennék a dógomra ki a Hétmajorba... Etetem a tehenet, szoptatom a bornyut... De nézd meg te es: sován ez a bornyu?... Ne... Ez sovány bornyu?!

— Nem sován a...

— Amálikát odaüteti az osztovátához, hogy szőjje neki, buzaaratáskor szőjje a nadrágposztót — amit már husvétkor abbahagyott vót... S anyósomat kergeti el hazulról valamiétt, semmiétt — osztán hívja vissza... A hiuból lehozatja a rossz régi kaszákat s lefekszik, veri őket bolondjára, vereti őket velem es... Az egész házat így rekumoztatja... Fiamat es felkütte a Hétmajorba lóétt... Kocsikázni akar...

— Dóga van — indokolja Andris.

— Igen, dóga... felel Menyért kétértelműen. — Délben eccercsak feláll, kezdi az ügyvédet átkozni... a kollégiumot, a papunkot... Eszébe jutottak... Akármí, ha rosszul van, mindig ezekre támad — de most: hogy Kállay,

a betyár elárulta a pert, az ellenhez pártolt! S ő bizony, hogy rögtön mennyen Györgyvárra, elmondja az ügyvédnek a miatyáncját... S ha el! Mit ér vele? S ha már kell, itt van ez a sárga ló, a ház hátánál eszi a füvet... De nem, ez nem jó! A feketék kellenek a Hétmajorból! Estig se lesz velők vissza a fiam!

Itt el kell hallgatniok: az öreg jött ki megint, megállt nem messze. Andris közeledik hozzá:

— Sándor-bá, eljöttem...

— Látom — vág közbe az öreg. — S tudom, mit akarsz.

— Hát ha tudja Sándor-bá, mondjon egy szót...

— Mondok — felel az öreg s a szemébe néz: — Mennyi a pógár bére a községben?

— A bére? — kérdezi vissza Andris meglepetten. — Ezer lej lesz hónapjára, ha igaz... S a lakást mondják s a lámpagázt... egy öl tüzfát évente...

— Igen — Nohát az első hónapért, amit kapsz, az enyim lesz. S minden évben az első hónap.

Andris tiltakozó mozdulatot tesz:

— Az... az, hogy?! Má engedje meg, Sándor-bá...

— Hogy? Ugy.

— De Sándor-bá...

— Az. Ugy hinak.

— Jó jó, Sándor-bá, de a mult héten mit mondott vót...

— Most ezt mondom: az első ezer előrefizetve.

— S miből, Sándor-bá?! S az első hónapban es ugye élni kell, gondolja meg maga es... Asszony, hat gyerek...

— Eladtad a lovakat!

— Igaz, — ismeri el Andris, — de ugye adósság vót. Egy lejem se maradt. S még ruhát kell venni. Ebbe a rongyruhába nem járhat községi pógár...

— No jó, — enged belőle az öreg, — akkor legyen minden ezerből. Minden hónapba száz.

— Minden hónapba... Sz' az már ezerkétszáz!

— Annyi. Nekem még többbe áll...

— Többbe...? Mi?

— Ami!

— A szavazat, Sándor-bá?

— Az. A szavazat.

— Meglehet. Sándor-bá, — hagyja rá András, — de mégse lehet... Az Isten es megver...

— Az Isten?! — fortyan fel az öreg és az égre mutat fel. — Nem látod mit csinál? Ha ez így tart, mind elmehetünk oda, Módovába! Még megérjük.

— A jó Isten mentse meg, Sándor-bá! Szavát ne hallja meg... De amit nem lehet, ugy-e nem lehet... Számítsa csak, Sándor-bá, mit kell megcsinálni azért a pénzért: a községet ugye rendbetartani, a főjegyző urra főzni-mosni, a község bikáját ellátni, a ménlovat, hágatásoknál mindig ottlenni, a cédulákkal mindennap eljágni, a csendőrökkel járni s a végrehajtóval s a sok hirdetés a dobbal s menj ide s menj oda...

Czakó Sándor ezt mind már meg se hallja. Fordul, megy dolgára.

„Beszéd-beszéd“ — morogja és befordul a csűrbe. Hallani, mit csinál odabenn: a mutteres kerekű kiskocsit rángatja.. Andris mereven áll a helyén. Mintha nagy terhet hozott volna idáig, izzad, sóhajt.

— Ezt nem számítottam, — szól Menyérthez.

— Ilyen — felel Menyért kurtán.

Aztán sokáig hallgatnak.

— Azt mondod, Györgyvára hogy menyen?

— Oda. Az ügyvédhez.

— Desze Kállayt ma itt Szentiványon látták!

Menyért vállat von! — lássák akárhol.

De a vékony közfalon át hallja az öreg, rögtön kinnterem:

— Kállayt mondod-e te?!

— Igen, Kállay ügyvéd urat.

— Hogy eljött Szentiványra?

— Gereblyés Áki ur mondja... A Csegei erdő gyapjára alkuszik Bene ur. Kállay az ügyvédje...

— S ezt te métt nem mondtad?!

— Hát mondom, Sándor-bá —

— Heeeeee — ordít az öreg — hogy az a szentséges, kutyaságos.... Menyért! A sárgát ide!! Mozdulj már!!

Menyért rohan a ház megé a sárga lóért. Az öreg megint a csűrben terem, az egy lovas mutteres kocsit huzza ki onnan, de oly hévvel, hogy amint a kapu menedékes lejárátán hát-iránt leszalad vele, az udvar közepéig nem bírja megállítani, bolondul félrekanyarodik vele, szinte neki-megy a kut cementkávájának. Ezalatt Menyért is odaért már a lóval, kötőféken tartja oda az öregnek, hozza a hámat... Öt perc se telik bele, Czakkó Sándor felöltözve, cipőben, kalapban ül már kocsiján, az uccára fordul ki és ugy neki-hajt, hogy akik kétfelől kifutnak, hogy lássák, azt mondhatják, nem is Sándor-bíró hajtja a lovat, hanem a lovat is, a gazdáját is, az ördögök vizzik...

— Ilyen! — szól megint Menyért utána nézve. És Andrishoz. — Máradj még, Andris...

De Andrisnak mennie kell, csendesesen elköszön és másfelé indul. Ma nem volt meg Sándor-bának a kedve, állapítja meg. A Pálos-ucca nagy pora, amit a kocsi az akácok csucsáig repített fel, utján végig a szemé előtt ködlik. Más az ő baja, ugye. S igaz is: Szentiványi, Kállay ur, Bene ur, birtokper, erdő-alku — igen nagy ügyek ezek — és ő még odaállt közül ezzel a semmirevaló küldöncválasztással... Nem járja, ugyebár...

KISS LÁSZLÓ: VERSEK

MÁGNÁSKRIPTA FALUN

*Himesfalú, jámbor, tán búboskemence,
bent Gedeon, Rachel, — Jóska, Pista egyse...
Ó, szótlán porladó mágnásurak csontja,
ki az, ki nyugvástok vajmiként megrontja?*

*Könnyez a füzetek, mi kaputok őrzi
— tán a levelében bubánatos őz ri,
karsú, mint az állat, mit megbámulátok,
míg könnyű puskából golyóval szórtátok.*

*Mi bolygathat mostan, tán az örökélet,
Nirvána vagy mennyhely? Szép kiváltságosan
fehér csontjaitok, a téglafal megett
porladoznak talán éppen, kótyagosan.*

*A természet tarkán, buján körülhintáz,
vén cserefamester este mesét horkol
— s nem polgári álom, cimeres, gerófi —
biztos nem anyámról, aki strimflit horgol.*

*Hogy nyugvásotoknak parasztszag ne ártson,
a látni akaró, benézhet, de — rácson.
Falunkban az új gróf tilalmat tett közzé,
hogy holtotokban se legyetek a közé...*

— — — — —

*Forró unalmas dél. Néhány gatyás gyermek
más játékszer híjján, kavicsot szemelget,
a ciráda résén bedobják, nagyot pang,
öblösen felszisszen, mély torkát kitarja
s kiordít a visszhang.*

UT

*Porosan int, orozva visz,
kis kanyarokba elmerül,
kifekszik eléd bágyatag
a síkságon, majd hegyre dül.*

*Övezi fa és kék mező,
övezi árok, lábnyomok,
ház, pajtával szeretkező, —
övezi vándor és homok*

*Jár rajta minden, mit a gond
más határokra kergetett.*

*de a porában peng a gomb
és játszanak a gyermekek.*

*Kifekszik néha felemás
oszló gebék, kihült ebek,
katonák, tankok, trénsorok,
és Jézusok és Péterek.*

NAPKELETI BÖLCSKÉNT . . .

*Én voltam az, aki teveháton
égő homokban mentem a jászol elé.
Vezetett engem kis mécsesek lángja
kelet felé.*

*Én elmentem... Ti nem voltatok ottan,
a sötétben csak mécssem vágott léket.
néztem, magamban elfogultan
az örömszüléket.*

*Néztem a kisdéd roppant testét,
amint sivaltott s mellet keresett
— hasonló eset,
mint mikor a szomszéd ács nyomorára
negyedik gondteher esett
Láttátok vón' az új Heródes császárt
autón suhant, kisdédet ölni,
s a drága vért dús csekkkel letörülni.*

TEHÉN

*Zöld dülő dús füvű delén
látalak legelni, Te jámbor tehén
a fűből ugyan mit is szívna inyed
mint jóságát, békeségét a szívnek.*

*Nyakad lenyúlva, mint okker patak.
Bársony ruhád de kedves, jól szabott,
a vig festő, ki az egészet festé
hátadhoz barna foltokat csapott.*

*És mily mélysége van a két szemednek,
bánatos tiszták és ők is legelnek.*

*A farkad kedves körözéssel paskol
zöld legyeket, mik ellepnek a fartól.*

*Ily jámboran értél meg a tilóra,
felszabnak szügyre, felsárra, kilóra.*

*Legfőbb rokonod, Názáreti volt az —
ki mint Te, igen csunya mód megjárta:
elárulta őt ellene, barátja.
De tudom, mint ő, Te is megbocsájtasz.*

DÜLÖNG AZ UCCA, LÁMPA ÉG...

*Dülöng az ucca, lámpa ég,
kőd a vére, lila és kék,
mi most sikongva elfoly —
vagy én dülöngök? Nem tudom,
nem firtatom, mert már unom,
mi vár rám mikor és hol?*

*Nincs rendőr itt. Most meglesem
mint vetkőzik szép kedvesem,
ingét mint félve bontja,
áthajolok a vaskaron —
vár rám (és már-már akarom)
a szürke folyó s a kompja.*

*Dörmögök félve ridegen,
bár nézése nem idegen, —
lám kedvesemnek melle
ott uszik, páráll a habon:
sikoltok s szét tárom karom
s uszom puffadtan vele.*

II. JÓZSEF ERDÉLYI UTAZÁSA 1775-BEN

(A bécsi Állami és Udvari Levéltár eddig még kiadatlan aktái alapján.)

Írta: FEJTŐ FERENC

József szenvedélyes utazó volt, a XVIII. század „walesi hercege“, habár utazásának indító okai különböztek Edwardéitól. Az év nagy részét Béctől távol töltötte. Nem szeretett otthon lenni, mert úgy érezte, hogy nincsen otthona. Menekülni akart az egyenletlenségek, a veszekedések, a félreértések elől, amelyeket Bécsben, anyja közelében nem tudott kikerülni. Amikor utazott, a maga ura volt. Szívesebben volt rangja-rejtett „gróf Falkenstein“ — rendszerint ezt a nevet használta utazásai közben — mint korrégens. De csak a veszekedések elől menekült, nem az uralkodói feladatok elől. József egyáltalán nem „szórakozni“ ment. Az ilyesmi igen távol állt tőle.

Minden évben részt vett a felváltva hol Csehországban, hol Magyarországon, hol Szlavóniában tartott hadgyakorlatokon. József katonaember volt: személyesen akarta ellenőrizni hadseregének állapotát. A gyakorlatokon kívül igen gyakran utazott el szemlét tartani a különböző határ-

vidékekre, különösen a porosz és a török határra fordított nagy gondot. Ezek voltak *katonai* jellegű utazásai.

Máskor pedig úgy kelt utra, mint a birodalom legfőbb hivatalnok. Az egyes országrészek közigazgatását vizsgálta felül, kötelességszerűen megismerkedett a polgári közigazgatás vezetőivel, meghallgatta az illető országrész lakosságának panaszait, kívánságait. Ilyen hivatalos uton járt több ízben Magyarországon, a Bánságban, Erdélyben, az imént meghódított Galiciában, Belgiumban.

II. József a köztudatban, a történelemben úgy szerepel, mint fenkölt, de botor idealista, aki gyönyörű terveket szőtt, de a *valóságot*, népeit, szövevényes és sokrétű birodalmát egyáltalán nem ismerte, s ép ez ismeretek, a gyakorlati érzék *hiányába* bukott bele.

Ennek éppen az ellenkezője igaz. Nem volt még egy Habsburg császár s kevés uralkodó volt a világon, aki úgy ismerte volna birodalmát, mint II. József. Minden utazását céltudatos és alapos helyszíni tanulmányokkal kötötte össze. Az egyoldalúság vádjával sem lehet illetni. Igyekezett mindig mindenféle társadalmi réteg képviselőivel összekerülni s nem tűrte, hogy ítéleteit befolyásolják. Inkább azt mondanám, hogy a „kelléténél jobban“ ismerte Birodalma fogyatékoságait...

A császár tehát nemcsak menekülésből utazott, hanem kötelességből is. Ugy érezte, hogy egy uralkodónak, különösen abszolutista uralkodónak, aki személyesen akarja intézni „hazája“ sorsát, ismernie kell hazáját. És nemcsak a maga birodalmát. Mint Nagy Péter, József is tanulni akart utjai közben, szorgalmasan látogatta Itália vagy Franciaország közintézményeit, és ami érdekeset és hasznosat tapasztalt, sietett hazájába is átültetni. Élete végén sokszor elpanaszolta, mennyire fáj neki, hogy Angliában sohasem járhatott...

József szórakozott is tanulmányutjain, de a szó josephinusi értelmében. A szórakozásnak azt a fajtáját, amely egyértelmű az ember magaelengedésével, felolvasásával a szemlélődésben és élvezetben, — ez a fanyar, hüvös ember sohasem ismerhette meg. Józsefnek a *hiúsága* szórakozott utjai közben. A Harun al Rasid-játék a rangrejtés mulattatta; s míg egyfelől kielégítette s megörvendeztette, hogy minden egyes utazásával felizgatta az aggodalmaskodó Mária Teréziát, — a császárné fia utazásait amolyan tiltakozó sztrájkoknak s szabotálásoknak tekintette, — utközben is, ahol csak lehetett, „choquirozta“ a főembereket, „épatirozta“ az arisztokráciát, ugratta a világot.

Ezek mellett a „kisebb“ kielégülések mellett a legnagyobb gyönyörűsége a népszerűség volt, amelyet bevallva, be nem vallva, szeretett, sőt hajhászott. Jól állt neki a gróf Falkenstein-szerep, szívesen mozgott benne, s nemcsak neki tetszett, hanem az embereknek is. Bécsben rozzant kocsikon szeretett járni és igénytelen katonaruhában tetszelgett magának, utazásain is egyszerűen, minden pompa nélkül járt, közvetlenül eredt szóba az emberekkel, meghallgatta a kis emberek folyamódásait, részvétellel figyelte a parasztok panaszait, amerre ment, harunalrasidi legendák burjánzottak nyomában. Igyekezett tápot adni a legendáknak...

*

1773-ban Erdélybe készült.

Az erdélyi ut nem volt ötletszerű. Rengeteg paraszti panaszt hallott Erdélyből, ahol még nem adták ki az „urbáriális“ rendeletet. Végülis elha-

tároztia, hogy személyesen vizsgálja meg a jobbágyi sérelmeket.

Mária Terézia, alighogy közvetve tudomást szerez uti szándékáról, szokása szerint tiltakozó levelet ír neki.

Szörnyű, hogy már megint utazni akar! Inkább segítsen megreformálni, rendbehozni azokat a vidékeket, ahol már járt! Minden szorgalma és éleslátása ellenére sem ismerheti meg két-három hónap alatt alaposan a meglátogatott tartományokat! Nem is beszélve arról, hogy milyen kegyetlenség iránta, a császárné iránt is ez az utazás, Bánátba, Erdélybe, sőt Galiciába, olyan vidékekre, ahol császár még sohasem járt! „De ugyis hiába beszélek — sirja az anyja — sose lesz vége szenvedéseimnek...”

Mária Terézia szentül hitte, hogy az uralkodónak odahaza kell tartózkodnia, az udvarban, nem pedig szertekószálnia, kiteve magát az utak és időjárás veszélyeinek, mint akármely közember, kupec, kereskedő. De hiába minden könyörgés. József tréfával, gúnnyal, szofizmákkal üti el az érveket. „Birtokában vagy a szó és toll adományának” — írja neki neheztelve az anyja. És beletörődik.

A korrégens tehát elhatározza az utazást. Alaposságára vall, hogy mielőtt elutazik, jelentéseket készített magának Erdély állapotáról és azokat az ut megkezdése előtt szorgalmasan áttanulmányozza. Utazásának aktái vaskos kötetet tesznek ki, amely részben az előzetes jelentéseket, részben a császár naplóit és összefoglaló jelentését, részben pedig az utközben kapott emlékiratokat foglalja magában. Az 1773-as, erdélyi utazás *eddig még kiadatlan irataiból* elég pontos képet alkothatunk Erdély XVIII. századvégi közigazgatásáról, igazságszolgáltatásáról, pénzügyi, vallásügyi, hadügyi stb., állapotáról.

Az emlékiratok szerzői tudják, mi érdekli leginkább Józsefet: az „alattvalók”¹ (a parasztok) élete, a népesedés sorsa és a katonaság. Ismerik a császár jobbágybarátságát és igyekeznek kedvében járni. Nem kispolgári származású hivatalnok, hanem gróf Clary írja terjedelmes jelentésében, többek közt a következőket:

„A tartományi adófizetők s alattvalók általánosan panaszkodnak az adó egyenlőtlen elosztása miatt. Az adó tulságosan igazságtalan arányban nehezedik a jobbágyokra, s egyéb adózókra s tönkreteszi őket... A megyék és székek főispánjai és főbírái, különösen azok, akik ügyesek, tapasztaltak és ismerik országukat és a legrégebben és legdicsőségesebben állnak az ügyek élén, szóban és írásban többször közölték velem, hogy ha a bajon alaposan és gyorsan nem segítünk, igen káros következményekkel, egész helységek, talán sokezer ember kivándorlásával kell számolnunk”.

Tudjuk, hogy semmivel sem lehetett volna a „populacionista”² császárt jobban megijeszteni. A gróf habozás nélkül tárja föl az erdélyi közigazgatás hibáit. Hibás az egész adórendszer. A jobbágy az év elején még sohasem tudhatja, hogy mennyit kell majd fizetnie, az adózó ki van szolgáltatva az adószedők önkényének és a falusi bírák csalásainak. Amit természetben vagy fuvarban szállít a katonaságnak, azt vagy későn vagy sohasem számíttják be az adóba.

Íme tehát egy grófi hivatalnok emeli fel szavát „az alattvalóknak elnyomatása” ellen, amelyben a robotoltató földesurak alatt, szinte egyetemesen szenvednek... Hivatalnok-gróf, mint parasztvédő: mily jellemző ez a kép a jozefinizmus korára!

A jobbágysanyargatásnak egy gyógyszere van csak,³ az, amelyik Magyarországon többé-kevésbé bevált: az urbéri rendezés, az urbárium.

Ezt sürgeti egy nagyszebeni főhivatalnok olvashatatlan aláírású s németnyelvű emlékirata is „azokról a dolgokról, amelyeket Erdélyben részben szükséges, részben hasznos volna bevezetni”.

Ennek az emlékiratnak tizenötödik pontja így hangzik:

„Ajánlatos tehát az urbárium bevezetése; ehhez pedig szükség van a 6. pontban alázatosan ajánlott összeírásra. 1762-ben készült ugyan egy urbárium-tervezet, de meg kell vallanom Felségednek, ez a tervezet kivihetetlen. Állításom bizonyítására csak az illető tervezet első és harmadik pontjára hivatkozom. Az első pont többek között azt írja elő, hogy minden alattvalónak hetenként négy napi kézi és három napi igásrobottal kell szolgálnia. Hiszen ez hálátlan! Hiszen ily formán nemcsak hogy egy napja sem marad az alattvalónak a maga számára, hanem még vasárnap és ünnepnapokon is dolgoznia kell vagy pedig hétköznap kell kétannyi robotot teljesítenie. A harmadik pont pedig így szól: Ha a szóbanforgó alattvaló négy napnál hosszabb ideig tartó igásrobotra vonul be, akkor neki kenyeret, állatának nyáron legelőt, télen pedig fedelet adjanak. Ez a pont is aggodalomra ad okot, hiszen télen legalább annyira éhes az állat, mint nyáron és a legelőt, vagy a fűvet a tető, vagy akár istálló nem, csupán a széna pótolja és ezért a paraszt vagy éhezni hagyja a maga állatát, vagy pénzért kell vásároljon neki takarmányt; a kettő közül egyiket sem tartom igazságosnak”.

József elborult fővel olvasta e sötét beszámolókat „alattvalói” életéről...

Egy másik, névtelen jelentésben a következőket olvashatta:

„A jobbágy itt rabszolgája az ő urának; senki és semmi sem nyújt neki védelmet; oly sokat vagy oly keveset kell szolgálnia, amikor, ahogy és ahol urának kénye kívánja. Urbáriális szabályozásnak nyoma sincsen. Lelkiismeretemet furdalná, ha nem mondanám ki, hogy ennek az országnak, minden más országnál nagyobb szüksége van urbéri szabályozásra, egy vagy több becsületes biztos ellenőrzése mellett. Ezekre a tisztségekre pedig a megyékbe és a székely részekre szászokat küldenék ki, akik, mint érdektelen felek, gondosan végeznék dolgukat és nem hagynák magukat a nemességtől megvesztegetni... Viszont a szász alattvalónak is szüksége van támasztékra, magisztrátusainak elnyomása és igazságtalanságai ellen. Ha öhozzájuk magyart küldenék ki biztosnak, az eredmény meglepő volna...”

Józsefnek tetszhetett a „divide et impera” elvének e ravaszdi alkalmazása...

Egy ugyancsak névtelen emlékirat a magyar nemesség alkotmányhűségéről s a magyar-szász ellentétéről rajzol érdekes képet:

„A **fanatismus constitutionum** — írja a bizonyára német jelentésttevő — az erdélyi magyar nemesség körében sokkal nagyobb, mint a Magyarországon élő nemességben, részben mert az erdélyi nemesség sokkal szegényebb, részben mert kevésbé művelt, részben pedig az ősi alkotmány elvesztésének veszélye sokkal közelebből fenyegeti... A szászok viszont nem vesztenének semmit a nemesi privilégiumok megszüntetésével, mert egyrészt azokból amugyis ki vannak zárva, másrészt viszont nekik megvannak a maguk külön s terebélyes nemzeti előjogaik. A **nemzet tisztaságának** esztelen szempontja miatt egy magyart sem engednek ingatlant vásárolni vagy birtokolni illorum territorio; Nagyszebenben (Hermannstadt) egy mágnás sem vásárolhat magának házat, de még olyan magyar sem, akinek nagy ügyességgel sikerült magát kézművesként a városi polgárságba vagy céhbe fölvétnie... A szászok tehát a magyar nemesi privilégiumok eltörlése révén nemcsak hogy nem veszítenének, hanem az egyenlőség helyreállításával csak előnybe kerülnének”.

Ezeket a névtelen jelentéseket és emlékiratokat hivatalnokok, mégpedig többnyire magasabbrangu hivatalnokok irták. Szellemükből megállapíthatjuk azt, hogy a josephinizmusnak ezidőben már mindenütt voltak támaszai. Voltak emberek, többnyire ugyancsak nemcsi származásúak, de elszegényedett, hivatalnok-nemesek vagy katonák, magyarok, osztrákok vagy szászok, akik a tárgyilagosság bizonyos fokára tudtak emelkedni,

megszabadultak nemzeti és osztályelőítéleteik egy részétől, igazságosan próbálták mérlegelni az állam érdekét, rokonszenvvel fordultak a szegény „alattvaló”, a kizsákmányolt jobbágy felé s komolyan fontolgatták már az alkotmány felülről jövő reformját, a nemesi előjogok önhatalmú s mégis a nemzet érdekében fogantatandó eltörlését.

De nem szabad figyelmen kívül hagynunk a haladó jellegű abszolutizmusoknak örök csapását: a hivatalnoki *szolgalelkűséget* sem. A haladás pártján lenni, a privilégiumok, a robot, az alkotmány ellen felszólalni nemcsak becsület vagy szellemi divat dolga volt ez időben, hanem kitűnő ajánlólevél is az utazó-császár kegyeibe. A császár elvégre nem láthatott minden lélekbe, nem állapíthatta meg, hogy ki gondolja őszintén, amit mond vagy ír néki...

*

A császár-korregens utazásának egyik célja az, hogy személyesen megismerkedjék főhivatalnokaival, megállapítsa kit használhat fel közülük, kit pedig nem, nagyszabású tervei megvalósítására. Valóságos kémje volt önmagának s hogy meg ne feledkezzék új ismeretségeiről, kis jegyzeteket készített róluk. Ezek a jegyzetek mind reávallanak szellemének ironikus hajlamára, illúziót romboló élességére, könyörtelen tárgyilagosságára.

Haller Gábor gróf kormányzósági tanácsosról például ezt jegyzi fel: „Olyan ember ez, (bár fő és kormányzósági tanácsos), akiről sohasem nallottuk volna, hogy a világon van, ha nem vette volna feleségül Graszalkovich grófnak a lányát, egy csinos és kedves asszonyt.”

Gróf Teleki Lászlóról: „Öreg ember, végtelenül ragaszkodik nemzeti előítéleteihez, van némi gyakorlata az ügykezelésben, ugyyszólván papája a reformátusoknak, minden újításnak esküdt ellensége”.

Bánffy Farkasról: „Csak beszélni kell vele és referálni hallani, hogy lássa az ember: olyan férfi ez, aki ért az ügyekhez, ügyvezetéshez s a maga fegyelmezéséhez is.”

Gróf Kornisról: „Katholikus, tehetséges és nagyon becsületes”.

Hogy ezek a jegyzetek mennyiben felelnek meg az igazságnak, azt ellenőrizni nem rám tartozik; az idézetekkel csak azt akartam bemutatni, hogy József elfogulatlanul közeledett a magyarokhoz is, rokonszenvét kizárólag arra alapította, hogy helyeslik-e a „haladást”, avagy sem...

*

Utazása során, mint naplójegyzetei elárulják, — legelsőbb a katonai helyzetre volt figyelemmel. Nemcsak a tisztekkel beszél, meghallgatja a legénység panaszait is. Aztán a társadalmi rétegeződés érdekli. Hunyad megyéről a következőket jegyzi naplójába:

„Az összes falvak tele vannak compossessoribus és kismemesekkel, akik ugyan nyomoruságosan élnek maguk is, mégis erősen szorongatják robottal az alattvalókat, úgy, hogy télen négy napi igás és minden nap gyalogkézirobotot, nyáron minden nap igás robotot végeztetnek, és a földesur minden nap nemcsak a családapát, hanem az asszonyt és a gyermekeket is robotoltatja...” A határvidéken személyesen győződik meg arról, hogy a határmenti falvak lakossága ki-bevándorol. Abban az időben ismét több falu népe Valachiába költözött. „Az okok, amiért ezek kivándoroltak Erdélyből: a földesurak keménysége és a rossz fajta föld.” — jegyezte föl a császár...

*

Az út, a környék szépsége nem nagyon köti le Józsefet. Naplót vezet, de tipikusan hivatalnoki-üzleti naplót. Egyetlenegy líraibb részletet találtam az egész naplóban: „A táj, különösen a hátszegi völgy, nagyon szép, népes...”

A szép és a népes jelző között nincs ott a „mert” kötőszócska, de érezni, hogy tudatalatt okozati kapcsolat lappangott a két egymásmellé irt szó között. József talán kevésbé lett volna megelégedve a völgy különben híres, tündéri szépségével, ha az lakatlan. Romain Rolland írja egyik művében, hogy mikor egy síksági parasztnak dicsérte valamely havasi hegyvidék szépségét, a paraszt csodálkozva kérdezte: hogy lehet szép a vidék, amelyen nem terem meg a buza? A racionalizmusnak ilyen síksági szelleme élt Józsefben is. Katalin cárnő néhányheti ismeretség után fölismerte s megmondta József barátjának, Lignenek: „Az Ön uralkodójának szelleme mindig csak a haszonra les; nincs benne semmi frivol.” Nem hisszük, hogy szépséget talált volna olyan vidékben, amelynek nincs termelő, katonáskodó és adófizető lakossága...

Vajdahunyadon azt jegyzi föl a császár: „Fiscal Marktfleck egy kastélyal, amelyet állítólag Corvin János, a hunyadi építtetett, most Kern bányaadminisztrátor lakja”. Naplójában, gondolkozásában sem érzelmi, sem történeti vonatkozásokra nem vesztegeti az időt. „Állítólag” Corvin János, a hunyadi építtette: ennyi az egész...

Hátszegen észreveszi, hogy a katonák rosszkedvűek, néhányat megkérdez közülük, van-e s mi a panasz, de csak vonakodó, morcos válaszokat kap. Utánajár a dolognak és megtudja, hogy az őrnagy robotoltatja a katonákat és kegyetlenül vereti őket. Azonnal szigorú vizsgálatot rendel el...

Nagyon érdekli a *tabula continua* intézménye, amelyet az egyébként oly kitűnő Marczali félreértett, mert azt hitte, hogy állandó táblázatot jelent az urbéri terhekről, holott állandó, állami, fellebbviteli *törvényszék* volt, az uriszék és a megyei törvényszékek igazságszolgáltatásának ellensúlyozására. A császár nagyon meg van elégedve e táblákkal, amelyeknek ülésein a táblai ülnökön kívül a királyi hivatalnokok is résztvesznek. „Ezt a rend szempontjából kitűnő berendezkedésnek tartom és lehetőleg a monarchia minden államában bevezetem” — írja. A „nobilibus”, a nemeseknek természetesen nem tetszik, de ez nem győzi meg az intézmény haszontalanságáról, mert „az alattvalók elnyomása kimondhatatlanul nagy.”

„Das ist etwas erschrockliches!” — írja felháborodva, amikor egy szakadár fiának zaklatásáról értesítik...

Hüvösen meghallgat minden véleményt. Egyéniségében van valami, amivel az embereket őszinteségre bírja.

A magyar urak közül többen bátor nyíltsággal kifejezik előtte elégedetlenségüket a reformok miatt. Egy Zeik (?) nevű nemesi hivatalnok erősen kifakadt a parasztvédő táblák ellen. „A nemességnek már nincsen szava e világban — mondta a császárnak — csak két évenként hívják össze s akkor is csak jelölésekről lehet szó”.

A császár megkérdezi, mi a véleménye Izdenczy kancelláriai tanácsosról, a josephinizmus legfanatikusabb magyar hívéréről: a nemes nem tiltkolja halálos gyűlöletét. József mozdulatlan arccal meghallgatja, nem helyesel és nem rosszal, este ezt is bejegyzi a többi közé naplójába.

A szászok a magyarokat és a magyarok a szászokat szidják előtte.

Meghallgatja mindkét felet, de azt sem ereszti el a füle mellett, amit Eder, a károlyvárosi kincstári tanácsos mondott neki: „A szászok és magyarok jól megértik egymást az udvar ellen.” A császár kérdezősködik, jegyez és összeveti az ellenkező véleményeket. Hevenyészett „szociográf-fiát” ír.

Felülvizsgálja a névtelen emlékiratoknak a parasztokra vonatkozó állításait. Ezeket az állításokat az erdélyi urak közül is többen megerősítik. „A szász és magyar alattvaló nagyon szorongatott helyzetben van” — mondja neki Nagyszebenben egy magyar tábornok, Gyulay gróf. „A román parasztok nagyon panaszkodnak a szász hatóságok kemény bánásmódjára; ezek valóban rabszolgáknak tekintik őket, minden közmunkát velük végeztetnek el.”

Alsófehérvármegyének főispánja, Haller Pál gróf. A főispánnak kellene a leginkább felügyelnie arra, hogy a parasztság sorsán enyhítés történjék.

Haller főispán parasztjai — írja naplójába József — rettenetesen panaszkodtak uruk kemény bánásmódja miatt, mert az egész héten minden nap kell robotolniuk, valamennyinek, családotul. Közülük többen ép' ezért kívándoroltak és Sándor alispán megerősítette, hogy tizenhárom faluból százötven család vándorolt ki. Meghagytam neki, hogy vizsgálja meg alaposan a panaszokat, aztán tegyen jelentést. Akkor több száz paraszt jött elé, akik keservesen panaszkodtak a magisztrátus, különösen a nagyszebeni magisztrátus zaklatásaira.

Nagyfaluban, amely Bethlen gróf tulajdona és azelőtt kamarai birtok volt, a parasztok az intézőre panaszkodtak, aki kegyetlenül verette őket minden csekélységért és száz botot méretett arra a jobbágyra, aki olyat csak mondani is mert, hogy ítélete ellen az *állandó táblához* föllebbez.

Minél több panaszttevő paraszt kerül elébe, annál jobban megrémül a császár. „Szegény alattvalók” — írja naplójába részvétellel. — „Égbe kiáltó” kiált föl máskor, panaszaik hallatára.

Egy szász faluban a fölbátorodott román parasztok eléje hozzák a „törösch” (deres), a Prügelbankot, bemutatják neki, hogyan kötözik oda, hogy verik félholtra őket, és elsírják, hogy még asszonyaikkal se kivételeznek.

Brassóban egy cigányt mutatnak neki, aki az egész torturát, nemcsak a hüvelykszorítót, hanem a kintpadot és az egész mellén és gyomrán való égetést is kiállta anélkül, hogy beismert volna valamit is. Hiszen ártatlan volt!

Amerre jár, panaszra panasz. A bécsi Burg *Controllorgangjának* szellemét, a folyosót, ahol napról napra minden panaszosnak rendelkezésre állt, — viszi magával; ezen az Istentől elhagyott tájon először jár valaki, akiben bizalma lehet az elnyomott népességnek, a magyar, székely, szász, román parasztnak egyaránt. Merev arccal hallgatja a siránczó népet, nem biztat, nem bátorít, kérdez, meghallgat és jegyez, de kérdéseiből kiérzik a rokonszenvét.

Brassó szász parasztjai, különösen a külvárosiak, azt panaszolják, hogy megvonták tőlük a legelőt, hogy a közrétek szénáját a magisztrátusok foglalják le, holott őket illetné. Drága pénzen kell megvásárolniuk a magukét! Amikor csak eszükbe jut az uraknak, fuvarrobotot kell teljesíteniük s egy krajcárt sem kapnak érte. A magisztrátusok nem tiltották meg, hogy a jobbágyok panaszleveleket irjanak, de a legszigorúbban meg-

parancsolták, hogy a panaszokat városi hivatalnoknak, a jegyzőnek kell lediktálniuk, s ezzel teljesen lehetetlenné tették számukra a fellebbezést.

A hosszúfalusi szász jobbágyok főképp a városkapitány kegyetlen ütlegetései ellen panaszkodnak. Elvettek tőlük dombokat, erdőket és legelőket és most a saját fájukért, a saját legelőjük használatáért évi harminc-negyven, sőt még több forintot kell fizetniük. Egyikük elment Bécsbe panaszt emelni, ezért visszajövet szörnyen megverték, többüket husz hétig, minden ítélet nélkül épp az aratás idején, börtönben tartották s ezzel teljesen tönkretették.

És így tovább és így tovább.

Csoda-e, ha Józsefnek semmi kedve sincs mulatozni? Amikor Nagyszebenben Bethlen kincstárnok bált adott a császár tiszteletére a helybeli s környéki nemességnek, József egyszerűen ezt írta naplójába: „Nem mentem el, hanem diktáltam és lefeküdtem aludni.”

Hogy mehetett volna mulatni, hogy lehetett volna kedve, amikor épp aznap hallotta egy helybeli nemesről, hogy a parasztját, aki panaszlevelet nyújtott át a császárnak, elfogatta és nyilvánosan kiköttette. József azonnal huszárt küldetett a parasztért, maga elé hozatta a nemes is, aki néhány rossz kifogást dadogott neki. A császár meghallgatta mindakettőt, nem szólt egy szót sem, csak megajándékozta a parasztot s a nemes egy kézlegyintéssel elküldötte. „Így végződött hermannstadti séjournom” — írja.

*

Kolozsvári tartózkodásáról nemcsak ő vezetett naplót, hanem egy már említett magyar ur: Gyulai Ferenc tábornok is. Talán nem lesz érdektelen, ha a két napló párhuzamos részeit bemutatjuk s így ellenőrizzük a császár naplóírási módszerét és jegyzeteinek hűségét.

József Juniús 25.-én délután négy és öt óra között érkezett Kolozsvárra. Az erdélyi regimentek már tiz-tizenkét nappal érkezése előtt táborba szálltak Kolozsvár felett, ahol a császár szemlét akart tartani fölöttük.

Gyulai: „Reggel a Hallerregiment exercirozott és manővrirozott Öfelsége, a generálisok és más sokaságok jelenlétében.”

József: „Ez elég jól van adjusztálva, de az emberek alacsonyok, kevés van köztük, aki már ellenség ellen is szolgált volna. a tisztek közül csak Lübek Obrist ügyes és szorgalmas ember, Kerenz és Lestinsky őrnagy nem erre a mesterségre való. Ezenkívül harminc tiszt van, aki sohasem szolgált az ellenség ellen. Rosin tábornok, aki mint brigadéros exerciroztatta a regimentet, nem ért az exercirozáshoz... Az exerciroztatás rosszul ment, az emberek Stellungja erőltetett, a sarzsirozásban lassúak és az alsóbb rangú tisztek képtelenek ezen segíteni. Ezután hazamentem, irtam, egy-egy futárt küldtem Wienbe és Lembergbe, aztán ettünk, ebéd után hatig megint dolgoztam...”

Gyulai: „Az én regimentem pedig ebéd után este felé ugyanazon nap, mintegy 6 óra tájban...”

József: „Amikor is kilovagoltam a táborba és a Gyulai ezredet exerciroztattam...”

Gyulai: „Itt már mondhatom, hogy még sokkal több volt a sokaság, uraság és dámaság... Nem örömet dicsekedem, nem is örömet partializálok, de nem hazudok és azt meg kell vallanom, hogy ez a regiment ab

erectione mindenkor jó és szép volt, de ily szépen adjusztírozott talán sohasem volt, mint ezen a napon, mert így és egy szíjig, egy csattig vagy pléhig mindenek új volt, villámlott-csillámlott és ragyogott, fegyverek, rezek, mindenek.

A magyar tábornokot valóban nem lehet partializáláson, részrehajlásra dicsekvésen kapni.

József: „Ez sokkal szebb emberekből áll, sehr überkomplett, bár kevesen vannak, akik háborúban szolgáltak volna, különösen az altisztek között.”

Gyulai: „Őfelsége mihelyst a jobbszárnyára jött, a holott én állottam vagyis paradiroztam egy szép szürke lovon egészen uniformis köntössel és lószerszámokkal, mellettem lévén balfelől lovon a brigádiros Báron de Rosein uram, ugyan előttünk volt mindjárást lovon méltóságos erdélyi commendirozó-generális báró Praisz ő excellenciája — mondom oda jöven ő felsége, a legelsőbben is gyalog (addig pedig jött ő felsége lóháton) elméne a front előtt és egyenként megsejmelé ő felsége ugyancsak nagy accuratióval és exactitudoval a regimentet, és a szerént balról-jobbra embereként hátul-felől megnéze ő felsége mindeneket és méltóztaték ő felsége hozzám jönni éppen a lovam mellett majd a kengyelemig, és nagy kegyesen s érdem felett való kegyelmességgel méltóztaték (mondani) németül ugyan, de magyarul így esik: „Gyulai, szállj le szürkédről, mert megijedhet a lövéstől.” Midőn eztet mondotta ő felsége, nagy kegyesen a szembe mosolyogva nézve mondotta, melyre én is nagy alázatossággal a szokott hármassalutót megtévén a lovon kardommal, a regiment mellet egy kevéssé hátra menék, ott a lóról leszállván, fegyveremet a hüvelybe helyére tévén, ő felsége után mennék és mind végig és estvéig mindenütt ő felségével voltam s jártam a több mellette lévő feljebb megirt generálisokkal. Mely szerint ő felsége többször is megnézvén a regimentet, parancsolta, hogy a tarisnyákat messze félrevinnék és letennék, eztet megcselekedvén a nép, handgrifet végigcsinálák, azután a szükségesebb sokféle tüzeléseket megtették, és úgy kezdeté ő felsége a sokféle mársokat, a vankérozásokat és manőverákat csináltatni, maga tetszése szerént ő felségének, mivel ott nem azt csinálta az ember, amit akart, hanem azt a mi parancsoltatott; ezek mind úgy mentenek elé s hátra, jobbra-balra, mindenféle frontokat és mozgásokat megtéve, valameddig csak majd látott az ember, úgy mondva míg szürkülni kezdett éjszakára és a mint ő felségének jó kedve volt s tetszett magát mulatni a militárában; csak azt mondhatom, hogy ha a nap még két órával hosszabb lett volna, talán mindaddig tartott volna, a militaris manővera. Utolyára több idő nem lévén a dologra meg-meg visszaparancsolta ő felsége menni a regimentet oda, a holott tarisnyát letette volt s felvétetvén vele a tarisnyát (nb. maga ő felsége parancsola az elébbi helyt a fegyvert eltenni és piramis-módra tenni, míg tarisnyákat meg-meg felvették) és ujabban felvétetvén vele ő felsége a fegyvert, parancsolta, hogy a fegyvert nyugodalomba vegyék, úgy mondván: „in die Ruhe“, és „Rauwaisz“ azaz három-három ember egymásután marscherozva menjenek a táborba, azaz a sátorokba. Midőn ez volt volna, s ő felsége mind mellesleg ment volna a több generálisokkal együtt mind a sátorokig, és míg a nép egészben helyekre és sátorokba szállottak volna, — tehát azt is megírom, mert megérdemli, hogy legalább pro divertimento s emlékezetül

megírja az ember: voltak oly emberek, a kik csintalanságból a werbun-
gokon vásottságokból megtanulták, hogy egyike a másik nyakára vagy
vállára ugrott, szintén ekkor midőn marseroztanak volna a táborba, vagy
hat legény kiválik közülök és a pajtások vállára ugranak s onnat lötték
ki puskájokat s meg-meg helyben megtöltötték, — ez ő felségének tet-
szett s meg is ajándékozta ő felsége, a 6-nak 6 aranyat adott ő felsé-
ge!!....“

József: „Die Stellung ist ziemlich gut, sowie das ausschlagen und die
ladung, die Richtung ist auch ziemlich genau, aber nicht sehr behänd.“

Gyulai: „Őfelsége az táborunkból kimenvén még egy darabocskáig
ment velünk gyalog, azaz az alsó dombocskáig, és ott lóra felülvén mind
Őfelsége mind mi bekisértük Őfelségét a plébánia-házba, a hol volt Őfel-
sége szállva. Ott egy keveset Őfelsége maga szobájában lévén mink pedig
a kapu alatt maradván, míg Őfelsége lejött, egy idő múlva Őfelsége lejő-
ve és késérők Őfelségét méltóságos gróf Bánffy Dienes intimus consiliá-
rius és Kolozsvár vármegye ekkor főispánjához ő excellentiájához, az ho-
lott in proportione feles dámaság és cavalérság volt.“

József: „Ezután hazalovagoltunk, aztán gróf Bánffihoz mentem tár-
saságba, ahol sok dáma jött össze a vidékről, aztán hazamentem, diktál-
tam és aludni mentem.“

Gyulai: „Ottan mulatott Őfelsége, circiter majd két órát a conversa-
tióban, amely alkalmatossággal a dámák és cavallérok közül sokan ját-
szottak, sokan pedig állottak. Őfelsége méltóztatott szüntelen hol eggyel,
hol mással beszélgetni s legtöbbet a dámákkal, s úgy látszott és tapasztal-
tatott világosan és valóságosan, hogy Őfelsége kedvére mulatta legyen
magát. Meg is kell vallani, hogy a mi kevés uraság és dámaság ott volt,
oly csinosan volt öltözve, hogy csak meg lehetett nézni őket; igen cifrák
és affectirtak nem voltak, de csinosak voltak, s talán az is tetszett Őfel-
ségének, mert úgy tapasztaljuk, hogy Őfelsége a proportio felett való cif-
ra és felette-paszománoztást nem kedveli, a mint hogy maga Őfelsége
mindeneknek és mindenkben igen jó példát ad, csak követnők Őfelségét.
Onnat Őfelsége idő múlva hazamene és maga szobájába retirálá magát.“

Másnap a császár misét hallgat a székesegyházban, majd megtekinti
a citadellát.

Gyulai: „Őfelsége ekkor Kolozsvárt való létiben méltóztatott más
reggel a spítályomat is megnézni és emberről emberre meglátni s megkér-
dezni, hogy kinek mi baja legyen s micsoda nyavalyája; igen tetszett Őfel-
ségének minden készület és tisztaság, mert kinek-kinek meg volt az ő
schlafrokja, hálósüvege és pántoflija; meg is ajándékozta Őfelsége őket 16
aranyokkal. Itt eztet is kell observálni, hogy Őfelsége a betegeket meg-
kérdezvén, hogy kinek mi baja volna, voltak olyanok is, akiket meg-
vesszőztenek s a vessző miá a hátok még be nem gyógyult volt, s azokat
curiose megkérdezte Őfelsége, hogy hányszor futották meg a vesszőzést,
hány ember között, és ha a vessző, mellyel megverték őket vastag volt-e
vagy vékonyak voltak? S a mellett Őfelsége moraliter beszédben igen
szép példát mondott a hollandusokról, hogy azok kiket szoktak erősebben
vesszőzni, és a szerént kiket illenék erősebben vesszőzni s kiket
gyengébben, — de az már az ő szokások, a miénk más, s azért el is hall-
gatom.“

József: „Innét a Nugent-kórházba mentem, amely középszerű, de a

Gyulaié nagyon jó, mert az embereknek hálókabátjuk és hálósüvegjük van, csak az ágyak keskenyek és rosszak.“

Gyulai: „Még azt is följegyzem a kolozsvári dolgok közé, hogy mielőtt Őfelsége megindult volna Kolozvárról (jun. 27-én)... ebédje után... Ő felsége az házánál felült az utazó-szekeribe, az mellette levő generális urakkal együtt és vette utját az tisztelendő pater jesuviták felé, ottan Ő felsége leszállván a szekeréről, a templom előtt ment a residentiájukba, aztat megjárván ment Ő felsége a convictusha és aztat is megjárva, úgy mondva minden szeg-jukát azok között megnézte Ő felsége, az úgy mondott dormitoriumot is, a melyet igen piszkosnak talált Ő felsége, onnat lejött Ő felsége s ment a mellette levő fundatio (a seminárium) eleibe, onnat is kijöven vagy két-három ottan tanuló gyermek, azokat megnézte Ő felsége... írhatom, hogy Ő felsége nem contentáltatott az ő atyaságok tisztaságokkal és egyéb alkalmatosságokat, ahol tartják, s hogy a templomok egész tisztaságban lett volna. A dolgokat úgy kell írnom, a mint volt.“

József: „Ebéd után a jezsuitákhoz hajtottam, először a konviktust tekintettem meg, amely középszerű építmény. (Józsefnél a középszerű mittelmässig, eléggé dicsérő jelző, „kettes“ osztályzat), de az iskolák és folyosók nagyon piszkosak, s a szobák is. Négy-öt fiatalember alszik egy-egy szobában, felügyelő nélkül, mert hatvan és egynéhány fiura csak négy páter jut. A legalsó osztály hatvan forintot fizet koszt és kvártélyért, de ez csak négyszeri étkezést jelent, ruha és mosás nélkül. A legmagasabb osztály száz forintot fizet hétszeri étkezéssel... Aztán a szemináriumba mentem, ahol százharminc nem nemes fiut nevelnek, módfelett mocskos, minden fogalmat fölülmuló disznóságban és piszokban. Két dormitoriumban alusznak, papok és felügyelők nélkül, összesen hárman ügyelnek fel rájuk. Pusztá deszkákon alusznak, szanaszéjjel a szobában, a deszkák között sok az egészen korhadt, nemhogy ágyneműjük, de még szalmájuk sincs. Kályha nincs, az ablakok betörve. A férgek annyira eszik őket, hogy nem vetkőzhetnek le, a felügyelőjük tanácsolta, hogy ne menjek be a sok bolha miatt, de mégis megnéztük őket...”

*

A császár szíve, mint láttuk, megindult az erdélyi parasztság „ijesztően” sanyarú sorsán, „égbekiáltó” elhagyatottságán.

A magyar, román, szász parasztok sirámai könnyeket facsartak szeméből. De részvéte ellenére sem erőszakolta ki az urbárium azonnali bevezetését, mert úgy gondolta, hogy a szegényebb és kisebb birtokokkal rendelkező erdélyi uriosztályt az urbárium hirtelen bevezetése nagyon súlyosan érintené. A birtokosnak ha a robot idejét törvényesen alászállítják, fizetnie kellene a munkáért; az erdélyi nemesség nagyrésze pedig oly szegény, hogy a bérmunkát egyszerűen képtelen lenne megfizetni.

És Józsefnek — ez uralkodási rendszerének szervei hibája! — szüksége volt nemességre. Szüksége volt rá még azoknak a reformoknak végrehajtására is, amelyek nagyrészt, ha nem is a nemesség érdekei, de annak *fel fogása* ellen irányultak. Szüksége volt rá, mert hivatalnokait csakis a nemességből szedhette, polgári származású hivatalnokosztály kialakulására évtizedeken belül nem számíthatott. Ha lett volna erős polgári osztály Magyarországon, s általában birodalmában, akkor arra támaszkodott volna a császár. De ami polgár volt is, nem a haladás polgári osztálya, nem

a nyugati értelemben vett, már akkor szabadkereskedelmet követelő, gazdag és értelmes nagyburzsoázia volt, hanem privilégizált városok korlátoeltságban, előjogvédelemben, hagyományhűségben, ujitás-ellenességben a nemességet is felülmúló céh-polgársága. Ennél a polgárságnál sokkalta jobban megértették a reformcsászár szándékait az európai színvonalu, franciás műveltségű, a szabadkőművesség szellemétől érintett arisztokraták. a néha szervilis, néha azonban vakbuzgóan reformista, többnyire szegény nemesi családokból származó kisebb hivatalnokok és nem utolsó sorban a katonatisztek, akiknek lelkes josephinizmusára ép' a fent hosszan idézett Gyulai tábornok az ékes példa.

S a császár egyelőre beérte azzal, hogy csak a tulkapásokat szüntesse meg, a jobbágyszékhelyek „barokk” szertelenségeit faragja le.

Utazása így sem volt haszontalan: az erdélyi jobbágy, amióta a császár rozszant batárja átgördült faluján s a császár rávetette homályoskék szemének pillantását, — kevésbé érezte védtelennek magát és önérzetesebben lépett fel elnyomó urai ellen.

A parasztság azt hitte, hogy József fel fogja, fel akarja szabadítani, hogy a császár szereti a parasztot.

Kevesen tudták, hogy a császár se a parasztot nem szereti, se a földesurat nem gyűlöli, kevesen tudták, hogy minden gondja, érzése, szenvedélye egy Khiméráé, az Államé, amelynek érdeke — úgy képzelte el — fellette áll az egyének és osztályok érdekének s minden áldozatot megér, megérdemel.

1. Alattvaló (Untertan) e kor nyelvében **parasztot** jelent. — 2. A császár a „populacionista” iskola híve volt; a legfőbb államérdeknek a népesedés mindenáron, ha kell, bevándorlás útján való szaporítását tekintette. — 3. A szászok már azidőben hódoltak a „nemzettisztaság”, mai nyelven „fajtisztaság” elvének... — 4. Már ezidőben is sokan szemérehányták, hogy a magyarokkal szemben a szászoknak s általában a németeknek kedvez; ez a vád igazságtalan; nemzetiségi tekintet nélkül, megbízható híveinek kedvezett csak. — 5. Reichweise.

HOLLÓS KORVIN LAJOS: KÉT VERS

HALK VONAT...

*Halk vonat
szalad az
alkonyat
alatt az
alagút
ölibe.*

*Egyedül,
magában
menekül
hazátlan
szomorú
száműzött.*

*Fölötte
vacogva
szorul a
sarokba
keserű
kosara.*

*Elötte
alagút,
sötétbe
hal az út,
gonosz a
mosolya.*

Mögötte
üvöltés,
kigyulad
a töltés,

vihogva
tiporja
a sorsát
az ország.

FÉSZKELD BE MAGAD . . .

Fészkeld be magad tested melegébe,
homályos, óvó rejtek paplanod,
ébreszd anyád rég elhagyott méhében
a magzatot.

Boldog halál, halk csobogásu álom
forrása vár: az édes őshaza,
visszasettengsz e lét-előtti multba
minden éjszaka.

A láрма olykor már idáig harsog,
de még tiéd e végső menedék,
párnád csúcsán a meztelen hold combját
tárja eléd.

s míg paplanod pogánnyá lombosodik,
a lombok közül meglesed a fény
buja hempergését a friss harmattal
a rét füvén —

én nem látsz túl az idő láthatárán
a máig, tiszta vagy és néma, mint
e mult világ... Aztán felébredsz anyád
lággy térdein.

Igen, menekülsz, harminchárom évet
és tizezret szaladsz visszafele,
már nem feszülsz, — elernyedsz, így talán nem
pusztulsz bele

a zuillott félelem híg mocsarába.
Álmodj, pihenj, hogy legyen majd erőd
behunyt szemmel az Ararátra látni
az ár előtt!

Őrizd meg tested nemes undorát a
piszoktól majd az ódvas fabarakk
szennyes lócáin s lelked szüzi álmát
a lópokróc alatt,

ha majd ökleid emelve, zokogva
s fogcsikorgatva megadod magad,
mint ama város, mit nemrég legázolt
a barna had!

AZ ÉLET ÉRTELME ÉS AZ ÖNGYILKOSOK

Írta: STEUER IMRE IVÁN

Az élet értelmének keresése az emberi gondolkozás egyik legnagyobb gondja. Amióta az ember gondolkodik s személyéről, mint a külvilágtól különváló, önmagában zárt és mégis függő létezőről tud, az élet problémája foglalkoztatja. Az ember sohasem elégedett meg saját személye kauzális megismerésével, hanem finálisan is szemlélte magát. Kereste létezése célját s talán fokozottabban érdekelte, hogy mi a létezés célja, mint az a kérdés, hogy mi a létezés oka.

A kérdés feltevése nem maradt egyéni, hanem majd mindig általánossá lett. Nem saját életének értelmét kereste a gondolkodó, hanem mindig általánosítva, hogy mi az „ember“ életének értelme. Az egyéni lelki élményt, elvonatkoztatta az egyedtől, külön tette vizsgálat tárgyává, így lett mindebből bölcsélet.

Montaigne a bölcsélet célját és lényegét abban látja, hogy az előkészít, megtanít a halálra. Valóban: a rövid élet a végtelen nemléthez viszonyítva, a betegségek, öregedés, stb. azt a látszatot keltik, hogy az élet célja a halál. Nem csoda tehát, ha a metafizikusok az életet s a halált csak átmeneti állapotnak tekintik. Az életnek, mint a születés és halál közé eső szakasznak filozófiai értelmezése nem is sikerült. A tapasztalat nem tudott feleletet adni s nem tudott a fizikai világ sem. Ezért olyan sok a bölcselőik feleletkísérlete, ezért spekulatív minden felelet és sohasem általánosan kielégítő érvényű feltevés.

Az ilyen spekulációk igazolása csak a belső bizonyosság, az eredeti gondolkodó s az utángondoló gondolati vagy felfogásbeli azonossága. S ha ez a magátólértődő bizonyosság, mint a helyesség kontrollja a geometriai és matematikai tudományokban nagy fontosságu, (noha a bölcséletben is történtek kísérletek a matematikai módszerrel történő bizonyításra, pl. Spinoza), mégsem helytálló a módszer filozófiai igazságjogosultsága. — Mert, mint Petermann helyesen rámutat, a geometriában a konkrét alakzatok törvényszerűsége áttekinthető, az alakzatok rendjét (Gestaltordnung) a figurális elemek viszonylataiból meghatározhatjuk s ugyancsak meghatározhatjuk a kívülálló részreakciók tapasztalható elemi szabályai-ból. Lelki téren azonban miután az élet értelme csak lelki tartalom formájában, személyiséghez kötve jelentkezik a törvényszerűség az elemek relációiból, melyek (matematikai) játékszabályokat követve itt megkötés nélkül, tetszés szerint hozhatók egymással vonatkozásba, nem tekinthető át. Itt csakis egy mindig konkrét életegész (Lebensganze) elemző tagolásából tekinthető át. Míg tehát a „Gestaltidee“ (alakzateszmény) a matematikában konstruktíve összetett, a lélektanban architektonikusan szét-szedett.

Igy az élet értelmének meghatározása általános igazság formájában, ahogy Spranger mondaná: vallásos értelemben (mit dem Charakter der Endgültigkeit gefärbt), természettudományos nyilvánvalósággal nem lehetséges, s minden ilyenirányú kísérlet metafizika marad. A megoldási törekvésekből legfeljebb csak azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy az ember törekszik saját személyét az egyetemlegesség szempontjából vizsgálni.

De az élet értelmének vizsgálata nemcsak a metafizika kérdőíve szerint,

hanem más, a természettudományos kutatás számára megközelíthetőbb szempontok szerint is történhetik. Csak tekintettel kell lennünk arra, hogy az élet értelmének vagy értelmetlenségének „fogalma” mindig az egyén lelkében, mint egyéniségéhez kötött és egyéniségén belüli lelki tartalom jelentkezik. Ilyenformán vizsgálható a lélektani tudomány szempontjából és módszereivel, hogy milyen lelki jelenség vagy tartalom, milyen körülmények között jön létre s hogy tűnik el. Vizsgálható, hogy ez a lelki jelenség normális-e vagy kóros, függ-e s mennyiben a testalkattól, életkortól, környezettől, műveltségtől, stb. S felmerülhet végül az a kérdés is, hogy mi az összefüggés az élet értelméről keletkező gondolati élmény s az öngyilkosság között.

A tapasztalat amellet szól, jóllehet egészen határozott bizonyítékaink nincsenek, hogy minden emberben szükségszerűen felmerül az élet értelméről való elmélkedés. Több száz egyénen végzett vizsgálataim, melyek során az alábbi három kérdésre adott feleleteket vizsgáltam, mindenesetre ezt igazolják. A feltett kérdések a következők voltak: 1. Felmerült-e már az a gondolat lelkében, hogy van-e az életnek értelme? 2. Felmerült-e annak gondolata, hogy az életnek nincs értelme? 3. Mikor, s milyen alkalmakkor?

Íme néhány jellemző felelet:

Egy 31 éves falusi parasztasszony: „Gondolkoztam, hogy mi lesz velünk vagy hogy hogy lesz, de azt, hogy nincs értelme az életnek, nem gondoltam”. Pedig nehéz élete volt. 11 éves korában meghalt az anyja, s 16 éves korában férjhez adta a mostohája. — További kérdésre, hogy mi az értelme mégis az életnek azt feleli: „Hogy dolgozzunk, küzdödjünk, a miénk csak az, amit megesszünk, meg amit magunkra veszünk, de legtöbbször rongyosak vagyunk” — s itt sirva fakadt. Öngyilkosságra nem gondolt soha.

Falusi származású 21 éves, sokat olvasó, 4 elemi végzett munkásnő ezt mondta: „Hogy van-e értelme az életnek, azon nem gondolkodtam. Ha születünk, élni kell, akár van értelme, akár nincs, élni kell, míg meg nem halunk”. A második kérdésre: „Az, hogy nincs értelme, biztos”. Mikor jut eszébe ilyen gondolat? — kérdeztem. „Mikor valami hiányzik, mikor ez sincs, az sincs”. Öngyilkosságra ő sem gondolt soha.

26 éves falusi cseléd lány már határozottabb: „Igen, jutott eszembe, a mai viszonyok mellett sokszor, mert nehéz a helyzet. Nekem semmi jó nem jutott, semmi jót nem éreztem, nincs úgy, ahogy kellene”. — Főleg a ruha hiányzik neki. Ha az apja élne, másképp lenne. Öngyilkosságra nem gondolt.

42 éves kereskedő: Foglalkozott a kérdéssel, amikor el volt keseredve, mikor nem ment úgy a dolga, ahogy kellett volna. Öngyilkosságra nem gondolt, de arra igen, hogy jó volna, ha úgy magától hamarosan vége lenne az életnek.

49 éves falusi parasztgazda, 35 év óta epilepsziás: „Nem gondolkodtam rajta, mert hát mit gondolkozzak rajta, szegény ember vagyok, hát dolgoztam”. Van értelme az életnek? „Hogyne volna, ha az ember egészséges”. Mivel rohamai vannak, gondolt rá, hogy így nincs értelme, s talán jobb volna, ha felkötne magát. Már egy párszor eszébe jutott, mert, ahogy eddig élt, nagyon jó volt, de most rossz.

A feleletek, melyeket többnyire egyszerű emberek adtak, általában ebben a síkban mozognak s azt bizonyítják, hogy a náluk jelentkező hiányérzetek, lehangoltságok szabatos meghatározásokhoz nem vezettek. Ugy látszik, hogy az élet értelmének a lélekben kialakuló pontosabb meghatározása, bizonyos műveltségi fokot igényel.

Störöng az érzelmeknek három fajtáját különbözteti meg: 1. Érték-érzelmek (Wertgefühle), hol az érzelmi állapot összeolvad az intellektuális alappal, anélkül, hogy emocionális állásfoglalásra kerülne sor. 2. Emocionális értébecslés, (emotionelle Wertschätzung), amely emocionális ál-

lásfoglalás, de nem általános érvényű, s 3. Emócionális értékítélet (emotionelle Werturteil), mely általános érvényű emócionális állásfoglalás.

Ezen felosztás alapján egyszerű falusi és munkás emberek lelkiében bizonyos hiányok és bajok értékérzelmeket, míg a magasabb műveltségű egyéneknél emócionális értékebecslést s értékítéletet hoznak létre.

Az élet értelmének vagy értelmetlenségének élménye eszerint bizonyos kulturális fokozathoz kötött.

Természetesen ez a megfigyelés még karakterológiai és alkati-patológiai kiegészítésekre szorul s hasonlóképp csak részletesebb vizsgálat útján lehetne pontosan megállapítani azt is, hogy a társadalom milyen fejlettségi fokán jelentkezik a kérdés előbb, mint egyéni értékérzelem, majd pedig, mint az élettel szembeni reakció (öngyilkossági motiválás).

Az élet értelmének vagy értelmetlenségének indokolása elsősorban aktuális és közvetlen élmények alapján történik s így fenomenológiai módszerrel leírhatjuk.

A fenomenológiai módszer számára megközelíthető kivetített motivumok mögött a tudat mélyebb rétegeiben más okok is szerepelhetnek, ezekhez azonban módszerünkkel nem tudunk hozzáférni s csak mélylélektani elemzéssel és fejtéssel (Analyse und Deutung) világíthatók meg.

A fenomenológia a lelki jelenségeknek az adott feleletek alapján történő pontos leírása. A feleletek megbízhatósága természetesen ilyen szubjektív természetű kérdések esetében nem túlságosan nagy. Az emberek hangulataik leírásakor nem mindig őszinték s a közlések helyessége sokban függ a vizsgálat céljából kiválasztott személyek egyéniségétől is. A hirtelen fellépő és gyorsan tovatűnő hangulat, amelynek alapján az ember pozitív vagy negatív feleletet ad, nem mindig irányadó arranzve, hogy az illető számára valóban értelmetlen, vagy értelemmel bíró valami-e az élet.

Az értelmetlenség élménye bizonyos intenzitásban, bizonyos egyénéknél öngyilkossághoz vezet. Az öngyilkosok élettörténete s az abból leszűrt megállapítások, melyek a konfliktusokat s végül azokat az élményeket mutatják ki, melyek az egyént értelmetlenné tartott élete kioltásáig vezeték, bizonyos tekintetben feleletet adhatnak arra, hogy mik a tárgyi kritériumai annak, hogy az ember életét értelmesnek vagy értelmetlenné találja.

Ezt a szinte kísérleti módszert választotta Andics Margit* vizsgálatai alapjául, hogy élménylélektani és behaviorisztikus módszerrel megállapítsa, melyek voltaképpen azok a tényezők, melyek az egyén számára az élet értékét vagy értéktelenségét, mint élményt meghatározzák.

Andics 100 olyan megmentett öngyilkost vizsgált meg, akiknél az elmebetegség kizárható volt, akiket azonban a bécsi rendeleték értelmében a pszichiátriai klinikára szállítottak be. Ez a száz öngyilkossági kísérlet után megvizsgált egyén foglalkozást, életkoreloszlást, nemet illetőleg megegyezett Delanoy idevonatkozó statisztikai adataival, úgy hogy a levont tanulságoknak a számszerűségénél jóval általánosabb érvényt tulajdoníthatunk.

Az élet, mint élmény az ember számára anyagi formában (Material des Lebens) életpályájának alkotó részeiből tevődik össze. Élménylélektan szempontból az élet anyaga részben saját személye, testi és lelki szük-

* Dr. M. von Andics: Über Sinn und Sinnlosigkeit des Lebens. Wien 1938.

ségelei, fejlődési szakaszai, stb. (pszichofizikai adottságok), részben az érzékelhető világ tárgyi, társadalmi rend, stb. (ökonómiai adottságok), részben rajta kívül álló személyek (szociális adottságok) formájában jelentkeznek. Ezek a tényezők teszik tudatos lelki tartalmát, ezekkel, ezek által s ezeken belül alakulnak ki kapcsolatai a világgal.

Az élet anyaga Andics szerint két nagy életterületre (Lebensbereich) csoportosítható. A *személyes* életterület leltára: 1. a gyermekkor és a szülői ház. 2. Közösség, barátság, a megbeszélési és kibeszélési lehetőségek. 3. Szerelem, házasság, otthon. 4. Közel álló emberek. 5. Hírnév és megbecsülés. A másik az u. n. *dologi* életterületen belül a külvilág s a saját személye alakul és alakít s ez az előbbi életterülettel sok ponton kapcsolódik. A dologi életterületet egyébként az 1. Anyagi helyzet. 2. Testi adottságok (egészség, szexualitás). 3. Tehetség. 4. Iskola. 5. Foglalkozás határozza meg.

Andics azt vizsgálta, hogy az élet értelmetlenségének élményét miképpen befolyásolják ezek az életterületek, illetve állapítható-e meg összefüggés az élet értelmetlenségének élménye s valamelyes zavarok között, melyek az élet anyaga tekintetében az öngyilkosjelölteknél fennforogtak.

A 100 megmentett öngyilkos 250 motivummal indokolta meg az élet értelmetlenségét. Különös jelentőségűnek látszik a szülői ház s a gyermekkor élménye, a szeretet hiánya. Száz közül 48-nak rossz volt a gyermekora, (törvénytelen gyermek vagy árva). Ugyancsak feltűnő az emberi közösség hiánya. Barátja egynek sem volt, politikai pártba vagy egyesületbe egy sem tartozott. A kapcsolat hiánya, mely résztvevő együttérzésben, közös célkitűzésben, kibeszélési lehetőségben nyilvánul meg, sokszor természetesen egyéni okokra: zárkózottságra, érzelmi bénaságra (pszichopatia) vezethető vissza. Ezek maguk húzódnak vissza, noha erős a vágyuk, hogy kiönthessék lelküket s részévé váljanak a „te”-nek, a közösségnek. Az anyagi javak hiánya azáltal gyengíti az életakaratot, hogy megnehezíti a más életterületeken való kiteljesedést (nem tud tanulni mesterséget, nem tud házasságot kötni), másra van utalva s érzi, mennyire szükségtelen és nélkülözhető. Ezek a körülmények lelkileg is visszahatnak a szubjektumra: felköltik a céltalanság és a jövőtlenség érzetét. Az alkotásra, önállóságra való törekvés minden életterületen megnyilvánul. (Ez talán az alapja a kispolgári életforma szilárdságának is.) Ugyanígy általános, hogy az ember mások hasznára akar lenni, nemcsak kapni, hanem adni is akar, részévé akar lenni valamely kollektívumnak. Nagyon finom megfigyelések alapján mutatja ki Andics, hogy azokban a foglalkozási ágakban lép fel az élet értelmetlenségének az érzése, ahol nincs határozott munkakör, a valahova való tartozandóság biztonságérzete, a munkaközösségbe való szoros bekapcsolódás, ahol nincs alkalom az alkotó munkára. (Háztartási cseledek, szabad pályán működők, nyugdíjasok, stb. Legkevesebb az öngyilkos a fixfizetéses alkalmazottak között).

Kétségtelenül sok közös vonást találunk náluk a neurotikusokkal, sok az átlagon aluli szexualitás, frigid, akik emocionális szempontból is képtelenek voltak kapcsolatot teremteni a másik nemmel. A szerelmet emocionális téren a harmincadik év után egyre inkább az otthon helyettesíti.

Andics arra a következtetésre jut, hogy az ember abból a célból, hogy az életet értelmesnek lássa, arra törekszik, hogy beillesse magát a személyi és tárgyi külvilágba. Az életterületek az ember számára sohasem

oly tökéletesek minden irányban, hogy egyéniségét ezeken belül a legteljesebb mértékben kiélhesse. Ha így volna, akkor az ember „boldog” lenne. De az életterületek egyike-másika mindig elégtelen vagy teljesen hiányzik s bár az emberi lélek hajlamos és alkalmas rá, hogy más életterületen kompenzálja a hiányzót, több életterület hiánya gyakran teszi problematikussá az élet értékelését. S az élet voltaképpen akkor válik értelmetlenné s vezethet öngyilkossághoz, — ha az egyén konstitucionálisan hajlamos erre — ha egyidejűleg merülnek fel reménytelennek látszó nehézségek a személyi és tárgyi életterületek terén.

Az élet értelme fölötti elmélkedés sohasem akkor merül fel, ha a válasz pozitív. Az a megállapítás, hogy „ezért érdemes volt élni”, inkább hangulati megnyilatkozás. Az élet értelmetlenségének emocionális értékeitelése depresszióhoz vezet. A depresszió viszont érintheti a vitális érzelmeket, azaz az egész test és lélek állapotát (endogen depresszió), míg a reaktív depressziónál az inzultus a csak lelki érzelmeket érinti. A külvilág a depresszió szociológiai sorait (Birnbaum) határozza meg, bár alakítja a belső lélek struktúráját is s így lehetséges, hogy a társadalmi fejlődés az élet értelmetlenné való válásának legtöbb okát megszünteti.

E S Ő S N A P

Irta: HAVAS ENDRE

Szakad az eső. Mintha valahol már láttam volna ezt a képet. A vilámosról feltűrt kabátokkal szállnak le az emberek. Itt is, ott is kinyílnak az esernyők. Ez a középkorú nő ügyetlenül ugrik át egy pocsolyán. A város felett megáll a remény a levegőben, s aztán ömleni kezd az eső. Ebben a pillanatban minden embert megszólíthatnék s ó, mióta várok tulajdonképpen erre az alkalomra, milyen szívszorongva s mennyi türelemmel! Hol láttam mindezt? Milyen álomban? Vagy talán ismétlés az egész, fáradt ismétlés, amelyről most lehuzom a leplet. Már nem is tudom. Szakad. Az ucca másik sarkán sietve megy egy fiatalember. Valamikor filmen láttam. Igen, ott láttam mindezt. Így kezdődik néha a film: zuhog az eső, mintha dézsából öntenék, ahogyan mondani szokás; az aszfalton hallani a hol lassuló, hol erősödő kopogást. Még nem tudhatjuk miről is lesz szó, ki a hős és mi után fut. Esik. Igen, ott az a fiatalember a kalapját szemébe huzza és egyre távolabb kerül. Ohó fiatalember, hiszen maga a kiválasztott, maga a hős...

Fiatalember megáll, felnéz az égre, ahol semmi lehetőség nem mutatkozik. Mint ahogyan már mondtuk: a remény megállt a levegőben Középeurópában, a Duna fölött. Országos eső lehet, országos és végtelen, nincs kilátás semmi jóra. Ilyen körülmények között nem volna értelme sem az ábrándozásnak, sem az öncsalásnak és a bátorságnak sem, a bátorságnak, amely ilyenkor végigcsatkol a pocsolyákon, kinyitja az esőkabátot, lyukat fur a cipőn, fittyet hány a tüdőgyulladásnak...

— Nincs értelme fiatalember. — A fiatalember huszonöt éves lehet, ha nem csalódom, sovány, beesett arcán komoly hit tündököl, élénk fekete szemei pedig értelemről tanuskodnak. A pofacsontok mintha meg akarják védeni az ívben elhajló orrt az esőtől, de a keskeny száj csak moso-

lyog ezen. Már nem nézi tovább az eget, s miközben kalapjáról csorog az esővíz, tudomásul veszi, hogy hős, holott tegnap erre még nem is gondolt. Chile jut eszébe, a bűvös délamerikai ország, ahol még földrengés is létezik, de én nem tudhattam erről; úgyhogy mikor jóval később elbeszélte meglepődtem ezen. Éreztem, hogy fontos eseménnyel állok szemben...

A fiatalember tiszviselő volt és hősi szerepéről, valamint az esős tájról, kezdetben csupán sejtelmek voltak. Most nyolc óra lesz öt perc múlva, s neki nyolc órára az irodában kell lennie. De ekkor már nyugodtan utjára bocsájthattam, hiszen kiválasztott hős lett, főszereplő, mint a filmen. Kalapjáról lecsurog az esővíz, és sovány beesett arcán komoly hit tündököl. Benn vagyunk a történetben, amely vak és kiszámíthatatlan, mint általában minden történet.

A fiatalember ezen a reggelen úgy esett be a meleg irodába, mint valami menekült. Nem látta többé az országos-esőt tükröző eget és a reményt, amely megállt a Duna felett. A kivándorlással is úgy foglalkozhatott, mint ködképekkel, és az a sablonos munka, amelyet tíz óráig el kellett végeznie, módot nyújtott neki arra, hogy mindent jól átgondoljon.

— Te értesz a politikához, — lökte hátba egy kollegája. — Mi lesz?

A fiatalember hátra fordult s kaján fintorral mondta:

— Elpusztulunk. A monstrum közeledik Középeurópa felé és az olyan emberek, mint mi, vagy kivándorolnak Chilébe vagy megdöglenek.

Érezte tehetetlenségét és tudta, hogy nem vehet részt a szellem munkájában, nem sajnálta sem kollegáját, sem magát. Chilére gondolt és a sallétromra, amelyet huspácoláshoz is használnak. És a hajóra, amely mindig helyettesített valamit, hiszen a hajón minden van: fedélzet, étterem, kabin...

Aztán eszébe jutott, hogy nem azonosíthatja magát kollegájával, mert az egészen más szempontból nézi a dolgokat. „Ha nem bolygatná a zsidókérdést, a legjobb dolog volna a világon“ — csengett fülébe egy ismerősének magyarázata. Bár elsöpörne mindent és mindenkit. Tulajdonképpen nem is Chileről van szó és nem is az esőről.

A főkönyvelő figyel. Talán tulságosan bele bámult a levegőbe. El kell menni a hajón, ami árbóccal megy végig a tengeren s ha nincs is hatalma jó és rossz felett, fel lehetne építeni rajta az új világot. A Hajó talán egyszer megérkezik Középeurópa fölé is és helyreállítja az összes folyóiratokat...

Egyik kollegája felrohan az emeleti lépcsőn:

— Ötszáz kilogramm kávé helyett ötven kilogrammot számláztak. Megint egy tizedes hiba. A főnök ur nem tűri, hogy most már ismételtén ilyen súlyos hibák forduljanak elő. Menjen le hozzá az, aki revideált.

A főkönyvelő feláll, kiveszi a kollega kezéből a számlát és szemügyre veszi.

Szép számla, komoly számla s valóban ott világlik a hiba, a szörnyű hiba, ami ilyen súlyos időben kétszeresen esik a latba. A fiatalember sápadtan ül a helyén. A világ hibákkal teli s nyilván innen az elvetemültsége. A főkönyvelő megnézi a revideáló szignóját, majd int a fiatalembernek.

*

Az eső még délután is kitartóan ömlik. Hősünk, a fiatalember, még

mindig nem bonyolódott különösebb eseményekbe, pedig úgy vélem a filmen egyáltalában nem így történt s ha meggondolom, hogy az a középkorú nő, aki ügyetlenül ugrott át a pocsolyán, szintén lehetett volna a hősnő, oktalanságomért a falba tudnám verni a fejemet.

A filmen, úgy emlékszem, a fiatalember játékkaszinóba került, majd Londonba az ékszerügynökök közé s itt élete új fordulatot vett.

Na végre! A fiatalember befordul a magányos uccán és egykedvűen élvezi a mindent elrohasztó, kényelmes esőt. I am going in the rain.... emlékszik egy régi angol slágerre, aztán beleéneke a csendbe, mint valami félbolond. Tíz perce vár egy kapualjban. A lány lelkiismeretfurdalás nélkül késik tizennégy percet. Mici-sapkája ferdén esik barna hajára. Kékszinű kosztümjéből karcsun vonalozódik az égnek. A fiatalember fekete szeméi megkeresik a lány pillantását és sápadt arcát, majd kaján mosollyal adja tudtára, hogy közös dolgaik vannak ezen a földön. A lány ezt közönyösen veszi tudomásul. Isten tudja hányadik találkozásuk újra egy kávéházban nyerte el méltó befejezését. A fiatalember megint elmondott mindent, ami történt. A lány pedig csak hallgatta a végnélküli történeteket, hogy ne teljen be velük soha. Hősnőnk még soha sem tudta felcsalni a lányt a szobájába, aki viszont kárpótlásul minden történetet eszményien végighallgatott. Egy álmóról esett szó.

— Tudod ott álltunk mindannyian és vártuk a kongresszus megkezdését. Hirtelen parancs jött, hogy messze vidéken lehet ülésezni, mire mindannyian vonatra ültünk. A vonat gyönyörű tájakon kanyargott s egy kies városkában megállt. Azonnal az ülésterembe siettünk s ez, a legnagyobb meglepetésünkre egy zsidó imaház volt. „De ez mégis csak sok... Bennünket nem lehet imaházba kényszeríteni“ — kiáltottam s a fiatalember arcán most még jobban ott tündökölt a komoly hit, és ez egészen eltüntette az ismert kaján mosolyt. „Na nem olyan nagy baj — szólt most egy szelíd ősz ur — hiszen ez csak volt imaház s mi különben is nem törődünk az ilyen külsőségekkel“. A fiatalember, mintha vigasztalódni akart volna, megadással magyarázott tovább: azután megkezdődött a kongresszus. Egyik beszéd a másik után hangzott el s a furcsa atmoszférában, mindenünnen riasztó felkiáltások hallatszottak. Majd valami szimfonikus zenekar elnyomott minden emberi hangot s én már alig tudtam figyelni. Ekkor belépett egy ismeretlen lány, vállamra tette kezét és kihívott az ülésteremből. Alig tettünk néhány lépést, máris ott voltunk a kiindulási ponton. De hisz mi órákig jöttünk vonatral s most percek alatt itt vagyok — szóltam a különös lányhoz méltatlankodva. — Nagy kerülőt tettetek — suttogta a lány és elrepült.

A mici-sapkás lány féltékenyen évelődött az álombéli lánnyal kapcsolatosan. A fiatalember elhallgatott. Délelőtt majdnem elvesztette állását az átkozott tizedes hiba miatt. Meg kellene oldani a dolgaimat, gondolta a kávéház cinkos elvonultságában és bosszusan lapozta át az ellentmondásoktól hemzsegető esti lapokat. A lány menni akart.

— Menj! — mondta neki, mint aki érzi, hogy ebből a bizonytalanságból is elég volt. Emberi méltóságát féltette, tudta, hogyha most marasztalni fogja a lányt, akkor végkép elmerül az esőben s hajó soha sem viszi el, nemcsak Chilebe, hanem máshova sem...

Mi volna ha itt maradnék? — kérdezte önmagától. A lány csendesen bucsuzott, aztán eltűnt a forgóajtóban.

Az eső már csak szemerkélt. Hősünk a köruti ujság hirdetőtábláiról olvasta le a legújabb híreket. „Ha a zsidó-kérdést nem bolygatná...” — hallotta ismét ismerőse fejtegetését. Mintha valaki fogta volna. Istenem, a lány?... Lassan hazabotorkált. Könyves polca előtt állt és nem tudott mihez fogni.

Fiatalember, hiszen még nem történt semmi magával... Magam sem tudom, hogy miről számolok majd be barátaimnak. Szorongva várom a továbbiakat. Bizonyára rengeteg történet van a zsebében és talán az a bizonyos bonyodalom sem hiányzik. De ezen az esős napon, amikor a remény megállt a levegőben, Középeurópában, a Duna fölött, ő a hajóra gondolt és a Nouvelle Revue Francaisere, amit éppen a kezébe fogott: Gidet olvasta...

Az a másik fiatalember azóta micsoda kalandot élt át az ékszerügnőkkel... Csendőrök elől fut valaki s a Duna fölött két sirály összecsap. A csónak mégis átviszi a Dunán a menekülőt. Minek beszélt azért a két emberért az ostoba... Amugy is felakasztották őket. Minek jöttek ide? S az a halott asszony, hogy ellenezte mindezt... Nem kellett volna annyira kinozni.

Azért nem kell ellágyulni fiatalember, mindenkivel megeshet ilyesmi. A szobában végnélküli csend és valami fojtó rendetlenség. Hősünk negyvennégy papírcédulát rak ki a zsebéből, az egyikén van még üres hely s felír rá egy Gide-idézetet: „Akit szeretlek, gyere velem; hadd vigyelek odáig, hogy te még messzebbre juthass. S a lelkiünk majd annyit ér, amennyivel lángolóbban égett, mint másoké.”

ÓDA EGY RUT LEÁNYHOZ

Irtá: ARATÓ ANDRÁS

*Nem jöttem hozzád kárörvendő és lompos sajnálkozással
s vigasz-szavam sincs számodra. Honnan?*

*Csak megragadom sovány és beesett válladat,
megrázlak, mint goromba szél a vékonyderekű fákat
s beleordítom ijedten lapuló, két korcs füledbe,
mit hiába igyekszel ritkuló hajad alá rejteni,
hogy csúnya vagy, tépett és visszataszító...*

*Reszkető férfiujjak sohasem fognak bluzod gombján motozni
s nem siklanak le gyengéd és könnyörgő vágyakozásban
szeplős és elárvult kebleidre;*

*férfiszáj soha nem olvastja le arcodról
a csurranó és repedt festéket,
mi úgy szárad az orrod alatt, mint egy elmázolt csendélet;
zsongító, álmos, téli délutánokon, mikor kövér, puha
és imbolygó pelyhekben hull a hó, — mintha habozna a földre
leszállni —*

*senkisem vár rád buján és megittasultan;
s nyári éjszakákon, mikor a forróságtól a szunyogok is lihegve
csipkedik egymást,*

nem áll sehol egy férfi, a szelíd ivlámpák fénye alatt
 órája settenő mutatóját lesve s csak reád gondolva.
 Nyár és tél, tavasz és őszi hiába váltja ruháját, téged kitaszít min-
 den évszak, s minden naplemente.
 Ha alkonyatkor, lefüggönyözött és fülledt szobádban sirva magadra
 s te meztláb a földig süppedő tükör elé kúszol, hagynak
 úgy nézed sovány, szomorú és horpadt testedet,
 mintha önmagad csontvázát mutogatnád egy rossz hírű panopti-
 kumban,
 vagy kilóra mérnéd gyér bordáidat a rekedt ószeresnél,
 aki bedugja fejét az ablakon és rongyos cipők után faggat.
 ...Csak állsz sápadtan a goromba tükör előtt,
 talpad alatt hideg marad a padló
 s te észre sem veszed, hogy hűtlen papucsod is elbujt az ágy alá,
 mintha nem érdekelné a látvány...

Te korcs! Te idétlen! Te hiába-született, aki mindennap újra teme-
 ted bánatodat.
 mit vánszorogsz, mondd, mit vánszorogsz bágyadtan
 az esti szürkületben, a lucskos, közömbös és hideg uccákon?
 A lámpafény sem téveszti meg az irgalmatlan férfiakat,
 hiába álmodsz róluk reszketően, éberén és sóvárogva...
 Kitaposott cipődben vékonyka és görbe a lábad
 s lötyög, ó hogy lötyög rajtad a drága selyemharisnya,
 ami telt asszonyok combján feszül, mint piros almák ruganyos bőre...
 Mig esetlen csetlesz-botlasz s arrébb löknek a járókelők is,
 néha lábad elé gurul egy szuszogó mopszli,
 körülszagol prüszkölve, mint egy tornyot s aztán
 elszalad boldogan és vidám csaholással,
 mert még a lámpaoszlop, vagy a szürke házak sarka is többet ér,
 ő, te rút, te ocsmány, te visszataszító! mint te...
 Gondolkodás nélkül és tiszta lelkiismerettel
 kitekerném érted a legszebb táncosnő nyakát,
 ha néked adhatnám formás lábát, finom bokáját
 s azt a kis gödröcskét, ott, a térdkalácsa felett;
 ölnék és fosztogatnék érted, mint középkori rablók, vad martalócok;
 falvakat perzselnék s kontyos vénasszonyokat huznék karóba,
 ha egyetlen mosolyt csálhatnék sápadt arcodra,
 amit az istenek így megaláztak és meggyaláztak és megbecsteleni-
 tettek!
 De minden hiába! Ne reménykedj!
 Ha zord katonák milliói állnak csatarendbe érted;
 ha leugrik közénk a hold és cégérnek áll be a sánta borbélyhoz;
 ha lepereg az égről a szivárvány és puha selyemkendőként nyakadra
 ha arkangyalok fujják meg harsonáikat; kúszik;
 ha kettéreped a föld, mint bicskával szeletelt kerek alma:
 terajta már ez sem segíthet!

Te nyomorult! Orcádba köpöm hát gunyolón és durván és vad röhö-
 hogy ocsmány vagy, rút és visszataszító! gés közt,
 Egy életen át hurcolhatod lógó hasadat és fityegő szádat

*s türheted a lotyók szánandó mosolyát is.
 Boldogtalan! Ne várj senkitől irgalmat, viseld el így a sorsod:
 keservesen és sirva és megalázva.
 Mert mi is így élünk mind. Nincs irgalom, számunkra sincsen!
 Mi sem tudjuk, hogy miért gyurtak bennünket e földtekére
 sárból és agyagból és könnyeszu veritékből
 s ha keserves fájdalomkban felbőgünk az égre,
 mi sem értjük, hogy mért nem hullnak le megfáradt lábaink elé,
 könnyezve és zokogva, egymásután a csillagok...*

MUNKA ÉS PIHENÉS

Irta: GÁI ERNŐ

1.

A különböző államok szociálpolitikai törekvéseiben, függetlenül az illető állam társadalmi-politikai alkatától mindenütt a munkautáni szabadidő felhasználásának a kérdése elsőrangú. Ha a mult században e kérdéssel csak a népboldogító utópisták foglalkoztak s a háború előtti munkástörekvések elsősorban a nyolc órás munkanap elérését célozták, úgy napjaink szociális törvényhozásainak homlokterébe a munkás pihenése, szórakozása, valamint a munkásnevelés kérdése került. Időszerűvé e kérdéseket a nyolc órás munkanap általános bevezetése, illetve annak helyenkénti további csökkentése, a fizetett szabadságok elterjedése, a munkás-művelődési mozgalmak s a tőkés államok szociálpolitikai kísérletezései tették.

Társadalomtudományi szempontból a munka, pihenés és szórakozás fogalmai viszonylagosak. Tartalmuk szerint mereven nem határolhatók el; ugyanaz a tevékenység hol munka, hol szórakozás formájában jelentkezhet. (Pl. a vadászat). Így a szórakozás fogalma csak szubjektíve határozható meg, nevezetesen: az a tevékenység, amit az ember nem érzel munkának. A munka-szórakozás ellentétessége azonban nem abszolút érvényű. A primitív társadalmakban ez a kettéhasadás nem is létezik. Ezekben a társadalmi egységekben a munka és szórakozás egymásbafonódnak, egymásbaolvadnak és nem különböztethető meg egyik a másiktól. Így pl. az ausztráliai szigetek lakói számára a halászat jóllehet ma is első sorban létfenntartásukat szolgálja, egyben lehetőség is szórakozásaik, egyéniségük és művészi hajlamaik kiélésére.

A civilizált társadalmakban csak a tudósok és művészek tevékenységében nem lelhető fel a munka és szórakozás közti válaszfal. A hőmunkásnál ellenben úgy a közvetlen egyéni, mint a távolabbi általános célkitűzések véglegesen elváltak. Ez — sok más tünettel együtt — a tőkés termelési mód s a munkamegosztási folyamat következménye.

A munka és szórakozás között lélektanilag sincs eltérés. A nehézségek legyőzése feletti öröm, a vállalkozás és versengés ösztönerői mindketőben egyenlő mértékben adóttak. Míg azonban a primitív ember számára az elvégzett munka egyformán biztosítja létfenntartását és önértékelését, addig a civilizált embernél az anyagi és erkölcsi sztimulensek elszaka-

dása, kettéválása lép fel. Az anyagi hatóerők a civilizált munkájában, erkölcsi hatóerői viszont szórakozásában érvényesülnek.

A társadalmak fejlettségi fokától függetlenül a szórakozás mindig *elsőrangú* emberi és társadalmi szükséglet volt. (Az ókori népek vallási ünnepei, a görögök olimpiászai és a középkor lovagi tornái, stb.¹⁾ Ugyanakkor a történelem folyamán az osztálykülönbségek mindvégig rányomták bélyegüket a népi szórakozás lehetőségeire és eszközeire. Másképpen töltötte szabadidejét a patricius és a plebs, s másképpen üdült a hűbérur, mint a pór nép. A *korai* tőkésrend mindent lehengerlő industrializmusa, 14-16 órás munkaidejével azonban szinte teljesen elzárta a dolgozó rétegek elől a szórakozás lehetőségeit. Ha a középkorbeli céhlegény amúgy sem oly robotszerű munkáját alkalomadtán felválthatták vallási jellegű, de világi tartalmu ünnepek, a vásárok számtalan szórakozási lehetőségeivel, a XIX. század modern bérabszolgájának szabadidejét a legtöbbször a munkahelyéről való hazatérése, táplálkozása és tisztálkodása töltötte be, hogy azután kimerülten dőljön le pihenni. Vasárnapjai és egyéb ünnepei jórészt korcsmákban és mulatóhelyeken teltek el, minek következtében az alkoholizmus csak fokozta a rendszerint egészségtelen munkahelyek szervezettromboló hatását. Érthető, ha ily körülmények közt a munkástörekvések célkitűzéseiben a „kevesebb munka és több pihenés” követelményei szinte egyidejűleg jelentkeztek. Az 1889-es párizsi nemzetközi munkásértekezlet jelszavai 8 óra munkáról, 8 óra pihenésről és 8 óra szórakozásról szóltak. A nyolc órás munkanap elvének az 1919. évi washingtoni értekezleten történt általános elfogadása csakhamar világméretűben is felvetette a munkás-szabadidő felhasználásának kérdését, mire állami és magán, nemzeti és nemzetközi kezdeményezések karolják fel az ügyet. A genfi Munkaügyi Hivatal 1924. évi 6. ülészaka kizárólag ezzel a kérdéssel foglalkozik, a liegi, losangelesi és brüsszeli nemzetközi értekezletek pedig a legszélesebb rétegek előtt népszerűsítik.

Méginkább sürgőssé vált a munkás és népnevelési intézmények felállítása a legutóbbi gazdasági világválság idején, amikor a milliós munkanélküli tömegek napközi foglalkoztatása társadalombiztonsági ténykedéssé alakult. A tulzott racionalizálás (fordizmus, taylorizmus, Bedaux és láncrendszer, stb.) következményeként a munkafolyamat elgépiesedése s a munka-termelékenység növelése a maximumig fokozódott. A munkás egyszerű eszközzé vált, ahogyan azt *Chaplin* oly művészi tökélyvel érzékeltette *Modern idők* című filmjében. Ugyanakkor a tulhajtott munkatempó a balesetek mértéktelen elszaporodását s a munkásanyag rohamos leromlását eredményezte. Nem csoda, ha lassan, a munkaadók is felismerték, hogy a munkás egyéniségének szabad kiélése s szabadidejének racionális, azaz szórakoztató, de egyben oktató hatású felhasználása az ő érdekük is. Hisz' a kipihent, szellemi, testi, higiéniai és művészi igényeiben kielégített munkás produktivitása búsán visszatéríti a szociális jellegű intézmények (sportpályák, klubok, stb.) felállításának költségeit.

A munkásság kevesebb munkaidőért és jobb munkafeltételek eléréseért folytatott erőfeszítései mindig párhuzamosan haladtak művelődési javakban való nagyobb részesedést célzó törekvéseivel. Érthető is. A munkásnak csak szabadidejében jut alkalma önmaga emberi és társadalmi továbbképzésére. Ezért nagy a szociális és nemzetpedagógiai jelentősége a munkás-szabadidőnek s ezt a 40 órás munkahét s a fizetett szabadságok

rendszere még jobban fokozta. Ez a magyarázata annak, hogy ez a kérdés nem csupán a szociálpolitikusokat vagy a munkásmozgalmi tényezőket érdekli. A kérdés távlata sokkal nagyobb s ezért kerülhetett a brüsszeli Solvay-Szociológiai Intézet 1937. évi szociális hetén úgy társadalomtudományi, mint erkölcsi és politikai vizsgálat alá.²

2.

A „szabadidő” szerepe kettős. Lehet pihenés és szórakozás, de lehet a jellege társadalmi-kulturális is. Az első lehetővé teszi az egyén — foglalkozásán kívül — egyéb szükségletei kielégítését, a második az élet szellemi gyarapításához (és így a belső harmóniához) vezethet.

Napjainkban a totális államoknak e téren tett intézkedései *alapvető* változást hoznak a munkás-szabadidő kérdésének kezelésében. A parancsuralmi pártok (pl. a német nemzetiszocializmus) hatalomrajutásuk előtt — a fináncióke érdekképviselőiben — állandóan támadták a demokráciák szerintük nemzeti vagyont pazarló szociálpolitikáját. Uralomra kerülésük után azonban tüstént belátták, hogy az agitációjukban ígért gyökeres változások helyébe — porhintésül — legalább munkás-szórakoztató intézményeket kell létesíteniök. A régi szociálpolitikának ez az átértelmezése a munkás-szabadidő eredeti funkcióit semlegesítette, mert a totális-szabadidő mozgalom lényegében állami ellenőrzés alá veti a dolgozó szabad perceit is.

3.

A szabadidő felhasználás szervezeti formája függ a munkaidő tartamától, a munkabérek átlagszintjétől, az általános műveltség fokától s az uralkodó politikai rendszertől. Ezeknek megfelelően kétféle állami kezdeményezést ismerünk: a demokratikus szervezési formát, melyben az állam szerepe a segítségre és összpontosításra szorítkozik s a totális szervezési formát, amit az állami monopolitás mindenhatósága jellemez. Az utóbbi forma legjellemzőbb formái az olasz *Dopolavoro* és a német *Kraft durch Freude*.

Az *Opera Nazionale Dopolavoro* kezdetei 1920-ra nyulnak vissza, átütő jelentőséget azonban csak az 1935. évi átszervezés után nyer, amikor — csúcsszervként — 19.996 szervezetet ölel át 3 millió taglétszámmal. A mai olasz rendszer igen nagy fontosságot tulajdonít e szociális szervének, mely az egyik dopolavorista ideológus szerint a munkásság „szellemi igazgatója” tartozik lenni. Ez a célkitűzés a magyarázata a jelentős áldozatoknak, amiket a fasiszta rendszer a Dopolavoro monopolintézménnyé fejlesztése érdekében tesz. Így például a Dopolavoro rendelkezésére 1227 színház és 748 mozgó áll, az olasz rádió pedig napi 10 perces adást szentel a szervezet céljaira.

A német *Kraft durch Freude* 1933-ban létesült s ma kb. 18 ezer fiókkal és 78 ezer üzemi alakulattal rendelkezik. A rendszer természetesen itt is különös gondot fordít a *KdF* tevékenységére, annál is inkább, mert a *KdF* egyik vezetőjének megállapítása szerint a nemzetiszocializmus 60 százalékban a *KdF* működésének köszönheti mai népszerűségét.³

4.

A Solvay-Intézet említett konferenciáján a totális szervezési formák erős bírálatban részesültek. Az előadók többsége szerint u. i. a szabadidő-

mozgalmaknak nem lehet célja a dolgozót még szórakozásában is kényszerformák közé utalni. Szerintük e mozgalmak egyedül feladata a termelő egyének számára olyan feltételek teremtése, amelyek segítségével szabadidejüket egyéniségüknek és hajlamaiknak megfelelően tölthessék el. E feladatkört — úgy látszik — a demokratikus állami-beavatkozás biztosíthatja a legjobban. Ez ugyanis kizárólag a megfelelő anyagi eszközök előteremtésére és a magán kezdeményezések összpontosítására szorítkozik. Ilyen formában jelentkezik főleg Franciaországban, hol a *Szabadidő és sportok államtitkársága* 1936 óta működik s tevékenységének alapját a Néparevonal kormányok szociális vívmányai, a 40 órás munkahét és a fizetett szabadságok teszik. Aktivitása jórészt kedvezmények megszerzésében, sportpályák, menedékházak és munkásszállodák építésében nyilvánul.

Oroszországban a kormányzat a tömegek kulturális nevelése mellett elsősorban a tömegsportok fejlesztését szorgalmazza. A *Központi Testnevelési Bizottság* működésének s az erre a célra fordított összegek (1937-ben félmilliárd rubel) eredményeként ma Oroszországban kb. két és félmillió ember atlétizál, két-két millió footbalt s egyéb labdajátékot űz, egy millió szízik és többszázezer teniszeznek.

Az utóbb államokban a népnevelés ügyének letéteményesei főleg a munkásművelődési szervezetek. Franciaországban a C. G. T. Munkás Intézete⁴ irányítja a munkásság kulturpolitikáját. Az Intézet hallgatóinak száma 1932-ben 818, 1935-ben 5000 volt, ma körülbelül a kétszerese. Az Intézet célkitűzéseit nyári tanfolyamok s levelező kurzusok terjesztik ki az egész országra. Hasonlóan szép eredménnyel dolgozik a belga munkáspárt *Central d'Éducation*-ja is.

A demokratikus és totális szellemű szabadidőmozgalmaknak nemzetközi viszonylatokban is megvan a megfelelő vetületük. Az előbbiek nemzetközi szerve a genfi B. I. T. felügyelete alatt működő, a liegi kongresszus után összeállított bizottság⁵. Németország 1936-ban Hamburgban szintén nemzetközi szabadidő kongresszust hívott össze, amelyen kimondták a *Freude und Arbeit* nevű nemzetközi szervezet létrehozását. A szervezet két, többnyelvű folyóiratot ad ki, tevékenységében természetesen „hatékonyan szolgálja azt a rendszert, amely életre hívta.” (M. Gottschalt kijelentése a brüsszeli konferencián.)

A romániai szabadidőmozgalom, mely *Munka és Jókedv* (Munkă și Voe bună) elnevezés alatt létesült, egészen újkeletű s ezért még nem épült ki teljesen. Szervezeti felépítése és szelleme szerint a két alapvető forma között helyezkedik el. A romániai adottságoknak megfelelően továbbra is szabadteret biztosít az egyesületi kezdeményezéseknek, sőt intencióiban támogatni kívánja azokat. S bár a romániai *Munka és Jókedv* mozgalom az új rendszer munkásjóléti intézményeként kelt életre, elvileg ellentétben áll a totális szellemű szabadidőmozgalmakkal. A román szabadidőmozgalom, amint azt *Suchianu*, a mozgalom egyik vezetője is kihangsúlyozza,⁶ nem kíván politikai ellenszolgáltatást a munkásoktól.

A munkaügyi minisztérium tervei szerint a *Munka és Jókedv* működése kiterjedne úgy a munkástestnevelésre, mint a turisztika, a színház, a zenei élet, a könyvtárak, általában a kulturmunka területeire. Eddig, egyes részletmegoldásoktól eltekintve még csak a kísérletezések szakaszában tartunk, holott a romániai munkásság műveltségi színvonala sür-

gős és alapos feljavítást igényel. Az előadásoknak a munkások anyanyelvén való megtartása és a kultur munkának a munkásság választott vezetői által történő irányítása sokban hozzájárulna ahhoz, hogy a romániai Munka és Jókedv mozgalom valóban eredményes szabadidőmozgalommá váljék.

1. G. Bonthoul: La durée du travail et l'utilisation des loisirs, Paris, 1924. — 2. Revue de L'Institut de Sociologie. 1937. Bruxelles. — 3. Muncă și Voe bună, București, 1938. Suchianu tanulmánya. — 4. Revue International du Travail, 1938 janvier. — 5. Fr. Bloch-Lainé: L'emploi des loisirs ouvrières et l'éducation populaire, Paris, 1936. — 6. I. m.

AMERIKAI NÉGER KÖLTŐK VERSEI

Fordította: FORGÁCS ANTAL

LANGSTON HUGHES: DAL

*Lent Dixie táján, délvidéken...
Jaj szakadj meg szívem!
Egy nyurga fa törött csúcsára
húzták fel, édesem.*

*Lent Dixie táján, délvidéken...
Bomlik husa, ina.
Fehér Ur, Krisztus, te felelj hát,
Minek itt az ima?*

*Lent Dixie táján, délvidéken...
Élek még?... Jaj talán...
Te kedves árny, szelíd és meztelen
ott fenn a nyurga fán...*

LANGSTON HUGHES: HÁZISZOLGA

*Jaj mindig így
kell szólanom:
igen, uram!
Egész nap így:
igen, uram,
igen, uram!
E két szó meredek hegyét
reggeltől estig járom én,
igen, uram,
igen, uram.
Ő fehér, gazdag, öreg ur,
világ ura,
a cipőjét kérem
adja ide...
Igen, uram!*

CLAUDE MC. KAY: A HARLEM TÁNCOSNŐJE

Ringyók, csavargók tapsa száll feléje
s a nép bámulja pucér, büszke testét,
hangja akár a flóta bús zenéje,
melytől lent délen ízesek az esték.

Vágglyal s szelídséggel teli a tánca.
Mellén a fátyol bomladozott, tépett.
A dereka úgy fénylik, mint a pálma,
mely már nem egy viharral szembe nézett.

Fényes haja puhán hull a nyakára,
részeg legények pénzt dobnak feléje
s kurjantanak... E fekete csodára
irigység villan a ringyók szemébe!

S ő csak mosolyog, hajlongva, kerengve,
mintha egyedül s nagyon messze lenne.

COUNTEE CULLEN: ÉLMÉNY

Baltimoreban sétáltam én,
ó ifjuság, ó pompa, fény!
Egyszerre egy fehér fiu,
tán nyolc éves volt, jött elém.

Nyolc éves voltam én is ép,
gyanútlan, ártatlan kölök
s nyelvet öltött rám a fiu:
„Feketék! Négerek! Dögök!”

Baltimoret jól megnéztem én,
elmúlt ott sok nyaram, telem,
de legjobban minden közül,
mégis erre emlékezem.

OTTO LELAND BOHANNAN: MOSÓNŐ

Fekete arcán könnyek csíkja fénylik,
a bú küzd benne reszkető reménnyel,
sikál, kefél reggeltől éjszakáig
és lugos víz fröcsköl körötte széjjel.

Ötven éve dolgozik így, magában,
ereje por és piszok között vérzik.
Mos és hallgat, de táguló szemében
lobogó lélek nemes tüze fénylik.

JAMES WELDON JOHNSON: TESTVÉREK!

Látjátok őt... Nem bátorság, de dac
ül arcán, tompa dac, mely emberhez
nem volt méltó soha. Hisz állat ő...
Nézzétek, hogy forgatja a szemét,
akár a vad, mely csapdába jutott.
Miért van oly formája, mint nekünk?
Ember beszélj! Ember mondom, noha
nem vagy méltó e névre, mely dicső.
Ki alkotott? A fajod voltaképp
milyen? Háromszáz éve ismerünk,
három nagy csatán engedelmesen
védtétek asszonyunk és gyermekünk.
Közülük való vagy-é, mondd, te is?
„Igen és nem.“

Ugyan már, mit beszélsz!
„Fiatal nem vagyok. Fajtatokkal
a fajtam egy idős. Én vagyok.. én
minden ugrani készülő. Ahol
korlát török és lánc szakad ott ott
vagyok. A feltörekvőt lehuzom,
mert súly vagyok s kötnek a föld nehéz
törvényei. Számonkérő harag
s az elkerülhetetlen vég vagyok,
hideg erő, önkény s erőszak is,
a testet öltött megaláztatás,
gyilkos tettek emléke, sürített
keserűség és tömény gyűlölet.

Öröm a rég halottak könnyeit,
elomlott vágyukat és vak hitük,
az eladott gyerekek sikolyát
amint vitték őket anyjuktól el.
Nincsen népem, fajhoz nem tartozom,
de a keserveket jól őrizem!
A bűnötök öröksége vagyok!
E faj védte gyermekeiteket,
asszonyaitokat s ezt tenné még
ma is... De én, ha kell... de én...“

Elég!
Halál a kutyára! A tölgyre ott
huzzátok őt. A tölgy lassabban ég
mint a fenyő... Szalmát ide, sokat!
Hé, ne huzzátok oly magasra fel!
Nem látjuk így arcát vonaglani
s kinjaiban nem gyönyörködhetünk.
Fáklyát! A láng cikk-cakkban felszalad!
Már kiabál a dög... Víz! Víz!

*Hogy túl gyorsan ne ölje meg a tűz.
Látjátok, mint csavarodik, hörög,
segítséget várva mered szeme...*

*Kuss, kutya! Hiába kiáltasz! Husa
keményedik, szétomlik hamuvá,
aztán lehull... Csak csontot tart a lánc
s a füstös tölgyön kormos vész lebeg.
Mindenki kap belőle valamit.
Tied e csont, tied meg a foga,
s a fejét vezérünknek visszük el
ezt kívánja az illem s tisztelet.
Igy bosszultuk meg gonoszságait...
Csak azt tudnám az utolsó szava
voltképpen mit is jelenthetett:
„Testvéreim, testvéreim az Urban!”*

AZ ÁTPOLITIZÁLT KORTÁRS

Irtta: NEUFELD BÉLA

Amióta az emberek közületekben élnek, mindig politizáltak. A lényeges ebben, hogy amíg a letűnt időkben a politika általánosságban csak egy kisebb csoport kiváltságos érdeklődési és hatalmi köre volt, amit osztályhelyzetük szabott meg, addig napjainkban ez a kortárs mindenmapi gondjává és életelemévé vált. A feudálizmus korszakában pl. a politikum a földesurak kiváltsága, aminek a jobbágyok csupán passzív anyaga voltak. A jobbágyok politikai megnyilatkozása legfeljebb egy-egy jobbágy-lázadásban robbant ki, tulnyomóan gazdasági és szociális indítékokból s kevésbé elsődleges politikai okokból. A tőkéstermelés fénykorában, a parlamenti demokrácia idején, bár a széles tömegek bizonyos foku befolyásra tettek szert a közélet alakításában a képviselőválasztásokon keresztül, maga az egyén politikai érdeklődése általánosságban csekély s leginkább a választások idejére korlátozódott. Kétségtelen, hogy Nyugaton a politikai kultúra foka magasabb volt, mint pl. Középeurópában s a míg pl. Nyugaton a filozófusok munkálták ki a politikai rendszerek és eszmények gondolatkörét (lásd a francia Enciklopédistákat), addig nálunk, Középeurópában, a vezető gondolkodók, állambölcselek egybehangzóan rámutattak a politikum kívülállására, kiemelve amaz országok közvéleményének és szellemi érdeklődésének apolitikus természetét. Kiválóan a németek jártak ebben elől. Hugo Preusz műve, *Das deutsche Volk und die Politik*, igen meggyőzően mutatja be a németiség politikai arculatának kimintázatlanságát. Nemhiába mondta egy francia megfigyelő a németekre vonatkoztatva: *A világ legjobban kormányozható népe* — éppen apolitikus neveltsége miatt s joggal merülhet fel a kérdés, hogy ez a fejletlen politikai múlt nem egyik oka-e a németiség magatartásának a nemzetiszocializmussal szemben, ahogy azt kritikátlanul fogadta. Viszont nem lehet elvitatni, hogy a német nép, a maga sajátos módján rohamosan politizálódik, amivel csak ténymegállapításra szorítkozunk s nem fejezünk ki

értékitéletet. A politizálódás alatt azt értjük, hogy tul a politikai érdeklődésen, amely többé-kevésbé egyéni folyamat, maga a közösség politikai öntudatának alakítása is elsőrangú közüggé vált. A politizálódás folyamata napjainkban kettős: maga a kortárs politikai érdeklődése is megnövekedett s azontul az államhatalomnak a közületet befolyásoló politikai irányítása is erőteljesebb lett. Ez utóbbi célzat kivált a parancsuralmi államokban mutatkozik szembeszökő élességgel. Ami számunkra vonzó és érdekes — a kortárs *önkéntes* politizálódása. Maga a tény vitathatatlan. Soha az emberek nem beszéltek annyit politikáról, soha a sajtó nem volt oly olvasott, mint napjainkban. Emlékezetemben van a kép, ahogy Kárpátalja távoli, hegymögötti falvaiból naponként beszállingóztak a városokba a parasztok, hogy falujukba egy-egy lappéldányt vigyenek, amit aztán a falu összegyűlt népének a betű ismerője felolvasott. Csak el kell vegyülni az emberek közé s meghallgatni beszélgetéseiket, megfigyelni az újságkioszkokat, ahol az emberek tömegei tolonganak — ezek a felületes jelek is mélyebb jelentésre vallanak. A sajátos és megkülönböztető a kortárs politikai arculatában, hogy a politika mindennapi életelemévé vált, még inkább, hogy a politikát, mint egyéni léte legfontosabb alakítóját eszméli. A kortárs politikai áthangolódása éppen abban jut legjellegzetesebben kifejezésre, hogy közvetlenül, elementáris élményszerűséggel tekint a politikai élet történéseire, eszmélve, hogy annak kihatásai testi létét, egzisztenciáját, jövőjét a legközelebből érintik. A politikum, a lét vagy nemlét elemi kérdésévé egyszerűsödött, vagy bonyolódott. Ez a magatartás-változás a legszembetűnőbben talán a női nemnél mutatkozik meg. A nőt — általánosságban — társadalmi helyzete, nevelése kevésbé tette fogékonnyá a politikum megfelelő értékelésére. A politika alapjában a férfiak ügye volt, a feminista-emancipációs törekvések ellenére is. A nő akkor fordult a politika felé igazán, amikor az az anya gondjait mozgatta meg benne. A nő politikai érdeklődése ma a gyermeke sorsának szól — az anya féltése és rettegése a veszélyeztetett gyermekért. Az anyaság hivatásának és principiumának életmegóvó jelentése és jelentősége a politika terén is újabb megragadó valósággal jelentkezik.

Amig régebben a politika részben csak időtöltés, szórakozás volt vagy az egyéni becsvágy kielézési lehetősége, ma vitális, szinte tragikus fontosságú egyéni ügyé sulyosodott. Politikum ma gyűjtőfogalma, legintenzívebb, sűrített kifejezése a köz- és egyéni élet szinte valamennyi megnyilvánulásának. A politika határozza meg, hogy lesz-e béke vagy háború, termelés és békés árucseré, avagy rombolás, éhség és lezűllés, kulturális teremtés és szellemi kutatás, vagy képrombolás és könyvmáglyák. Mind ezt s még sok mást eleven közvetlenséggel a politika elemi kihatásaként eszméli a kortárs. Valósággal eszméli, hogy ma őt, egyéni létét és jövőjét alakítja a politikum s nem ő a politikát, ahogy ezt valamikor hitte. Nem tulzás, ha ma „homo politicus“-ról szólunk, ahogy valamikor homo zoologicus, majd homo oeconomicusról beszéltünk. Ez az új politikai emberforma, amely a politikumban eszméli legkoncentráltabban egyéni és közületi létét, abban is sajátosan különbözik elődjeitől, hogy nem lehatárolt, szűk arányokban, hanem *világpolitikai* kiterjedésben és távlatokban gondolkodik, illetve politizál. Tisztán látja már a világpolitikai összefüggéseket és jól tudja, hogy az emberiség ügye lényegében közös, s a világ ügye mindannyiuk ügye. A régi területi és érdekeltségelődés korszaka letűnt,

ma világrészekben látunk és gondolkodunk. A politikai gondolkodásnak ez a kitágulása és integrálódása nem kevésbé jellemző tünete a kortárs politizálódásának, s végső sorban, eszmei tükröződése a világgazdaság integrálódási folyamatának. Éppen a politikai láthatár kitágulásával függ össze, hogy a politizált kortárs politikai kultúrája még nem éri el a politikai lét bonyolult sokrétűségének felmérését. A kortárs politikai műveltsége még eléggé kezdetleges. Érzelmileg világpolitikai összefüggésekben él s politikai attitűdje rendkívül kifejezetté vált, de politikai öntudata és kultúrája még nem alakult ki. Ehhez időre van szükség. A politikum forradalmasította a kedélyeket, de még nem művelhette ki az egyéni tudatot. És innen van, hogy sehol annyi kritikátlanságot, naivitást, s ugyanakkor a maga ítéletébe vetett kompetenciát, mi több, csálhatatlanságot nem tapasztalhatunk, mint éppen a politika terén. Pedig ez sokak számára, tul az érzelmi érdekeltségen és felbuzduláson, még terra incognita. És mert ma a politikum mindenki szívügye vagy létkérdése, s mert ugyanakkor az egyének politikai kultúrája — általában — még kevéssé fejlett, innen származik az a sok politikai együgyűség, kritikátlanság, s ugyanakkor fölényes önhietség, amit az emberek megítélésében észrevehetünk. Valahogy a gyógyászatra, illetve az egészség és betegséghez való viszonyára emlékeztet itt az emberek magatartása. Ezek a kérdések életbevágóan érdeklik őket, a beteget s hozzátartozóit, de ugyanakkor hijján a tárgyi tájékozottságnak, érzelmi elfogultságuk és öntudati fejletlenségük korlátozottságában a legképtelenebb véleményeket fejezik ki csálhatatlan formában. Valahogy így vagyunk ma a „nagy“ politikával. Az emberek bőrére megy s érthetően elementárisan foglalkoztatja őket. Viszont még fejletlen a politikai öntudatuk, s ebből az ellentmondásból adódik politikai magatartásuk és ítéleteik fonáksága. Így történik, hogy a kortárs tulnyomóan inkább szenvedő részese a politikumnak, amelyet kevéssé alakít, inkább az alakítja őt. A politizált kortársnak még sokat kell tanulnia és eszmélkednie, hogy kezében a politika tudománya comtei értelemben a társadalomalakítás eszközévé váljék.

BENJAMIN FONDANE: AZ EMIGRÁNS ÉNEKE

Fordította: GRÉDA JÓZSEF

*Keserű sorsunk már a vád
s a könny nem édesítheti:
utlevél komor vigaszát
ki adja, köszönd meg neki.*

*Apám, te békétlen halott,
örökre már a föld ölén,
mért félsz attól, hogy meghalok?
Mért félek életemtől én?*

*Cibál a csapkodó eső,
dajkál a déli nap heve;*

ne nézz nőre, hogy ráleső
szemed mocskát ne rázza le.

Vén csont, ki szépszót gyűjtőget,
ülök egy zsáknak tetején,
nézi fiam a kék eget,
s a hullámverést nézem én.

Kivégzett hagymák roncsain,
s csutkák között ülnek velem
képtelen-furcsa társaim
a tengeren.

Hogy' fojtogatja torkomat
trópusok zokogása!
Vigyázz, senkise lássa
könnyünk az átok-ut alatt,

mely Varsó s Tomszk felől halad
e hullámverte part előtt:
vajjon mely csillagkép alatt
ad végre egy kis pihenőt?

Oh, nem hatalom vágya az,
ami bennünket erre hajt:
kenyerünk otthon is avas,
nem lesz jobb ize itt se majd.

A végtelen ut visszaforg,
— azért születünk rajta mi,
hogy föld és víz között a zord
szélnek legyen mit hajtani?

Vagy azért jöttünk el a Krim,
Dnyeper és Olt vidékiről,
az éhezőknek izmain
a lázadást csíholni föl?

Apám, te békétlen halott,
nyitott szemmel a föld alatt,
mért félsz attól, hogy meghalok?
Viz itt a föld és elszalad.

Levették ujjenyomatunk,
foltos az ujjunk, mind a tíz;
minek is sirunk, lázadunk?
Végtelen fut az ut s a víz.

A B O S S Z U

Irta: HERMANN KESTEN

A szél elállt. Az eget sulyos fellegek borítják, a levegő teli köddel, este van már vagy szürkület, mint téli délutánokon, a száraz hó csörög a talpa alatt, megy a hegyi ösvényen felfele, alig lát tíz lépésnyire maga elé, de az út veszélytelen. a szíve nehéz, megy és gondolkodik, jó lenne látni a hegyeket, az eget kéken és tisztán, az idő a hibás, amiért a szívem oly nehéz, gondolja és megy tovább. Harminchárom éves. A bal kezén két ujja csonka. A neve Karl Klotz.

Váratlanul, az ut egyik kanyaródójánál, kiáltást hall, a kiáltás iszonyatos, egész közlről jött s olyan, mint valami haldokló sas vagy keselyű kiáltása. Mértéktelenül elrémül. Megáll csendben és hallgatózik. Nagy csend, mintha a hegység katakombá volna. Fenséges csend. Azután, hirtelen, megint felhangzik a borzasztó kiáltás, közel, egész közel hozzá.

Pár métert előrerohan az utkanyarodó táján, baloldalt szakadék hull meredeken a mélybe, a köd hirtelen megnyílt fölötte. Hallja a kiáltást s szorosan maga előtt egy embert lát szürke utiruhában, kék sapkával a fején, két méterrel a lábai alatt, amint egy bokron lóg, két karjával a bokorba kapaszkodva, a férfi arca hátra felé fordult, alatta a szakadék ásít, amelynek végső iszonyatait még fedi a köd, a férfi arcában nagy, fekete száj. S ebből a szájból ismét felhallatszik a rémitő kiáltás.

Klotz a lejtő fölé hajol, értetlenül, kétségbeesett, egy ember került halálos veszedelembe, segíteni kell rajta, hisz egyszer valamennyien halálos veszedelembe kerülünk, segítenünk kell tehát egymáson, nem igaz? Az egyik embernek mégis segíteni kell a másikon. Klotz a lejtő fölé hajol az izgalomtól és kétségbeeséstől értetlenül, mivel nem tudja, hogy a zuhanót hogyan mentse meg az iszonyatos hullástól a semmibe. Klotz a szakadék fölé hajol s a kapaszkodó kiáltó szájába és szemébe ordít: Uram! — kiált — Uram, hogy segíthetek rajtad?

Elhallgat, a férfi alulról az arcába néz, egymást bámulják, hirtelen, mint valami sistergő sugár vagy isteni hang a tékozló bűnöst, járja át Klotzot. Lekiallt a férfi arcába: — Mi a neved? Az ott alul azt hiszi, hogy a másik fent megőrült, mit jelentsen az, hogy mi a neve, Panter a neve, Theodor Panter, de mit jelentsen ez, kiált, az ott lent kiált alulról felfele, mint az istenhez: — Ment sen meg! Hát huzzon fel! Valami ággal! Vagy a nadrágtartójával! Segítség!

— Mi a neved? — ordít felülről Klotz. — Előbb tudni akarom, mi a neved! — Az ott lent arra gondol, ez maga az ördög, ez egy bolond, ez az Isten segítő karja, kiált: — Panter, a nevem, Theodor Panter, ment sen meg! Gazdag vagyok. Van pénzem. Meg kell mentenie. Első osztályu utas vagyok!

— Helyes, — kiált felülről Karl Klotz és nevet — a nyál csorog a száján — helyes, te első osztályon, én harmadik osztályon utaztam, te már nem tudod, nem is tudtad a nevem. én azonban tudtam a te neved, mert te gazdag vagy, a gazdagok nevét tudják az emberek, amikor a hajó süllyedt, három évvel ezelőtt, emlékszel, az Atlanti-óceánon, te első osztályon utaztál, én a harmadikon, a hajó süllyedt, az utasok borzalmas kiáltásait a kapitány revolverlövésai szakították meg, a szél bömbölt, a

tenger fehér és zöld volt a viharban, kiadták a parancsot, előbb a nők és a gyermekek a mentőcsónakba, azután az első osztály utasai, azután a második osztályé, aztán megteltek a mentőcsónakok. És a harmadik osztály utasai? A csónakok megteltek! A harmadik osztály utas urai uszhattak. Parafamellény bőven állt rendelkezésre. Nekem is volt parafamellényem. Beleugrottam a tengerbe, elmerültem, uszni próbáltam, le-süllyedtem, felküzdöttem magam, az egyik csónak széle után kaptam, teli volt emberrel, a nyílt tenger közepén egy csónak, a vízbefulás pillanatában, emberek, „na megint egy fickó!” kiáltottál te, balkezemmel a csónakba kapaszkodtam. a sós vizet köptem a számon, egy matróz kiáltott, „eresszédet ezt be!”, de te azt kiáltottad, „a csónak tele!” s teljes erődből a bal kezemre csaptál a sulyos evezővel. Elengedtem a csónakot, eszméletlenül a kétségbeeséstől és fájdalomtól, elvesztem, százszázalékosan, úgy tűnt, egy segítségre siető gőzös halászott ki, élek, de te nem akartad, te a halálomat akartad.

— Mentsen meg, mentsen meg — kiáltotta alulról Panter, — fogy az erőm, nem bírom tovább. mentsen meg.

Ekkor Klotz lábaival lejjebb ereszkedik a lejtőn, két kezével a lejtő fagyökréibe kapaszkodik s mindkét szögcsipőjével az alatta levő ember két kapaszkodó kezére tapos. Az némán, szónélkül elereszti a bokrot, zuhan a mélybe, összezúzva, összemorzsolva, az egész hegységen keresztül hallatszik az iszonyu visszhang — és Karl Klotz felébredt.

Berlini butorozott szobája kerevetén feküdt, messze voltak a hegyek, a szoba kopottan feküdt a kora téli est szürkületében. Hevesen dobogó szívvvel ébredt Karl Klotz, megilletődve emelkedett fel, az ablakhoz lépett, akaratlanul a balkezére nézett: két ujja nyomorék.

Arra gondolt, ez az, nyomorék vagyok, ezt nem tudom elfelejteni, rettenetes, milyen gonosz az ember álmában. Ez a fickó, az első osztályról, akkoriban ez a Theodor Panter egyáltalán nem volt csirkefogó, bankigazgató volt vagy gyáros, aki az életéért remegett, semmi egyéb, csak épp nem kellett volna kezére csapni, ezzel tett nyomorékká, ez talán felesleges volt. Bosszú? Vajjon a bosszu elfeledteté az elszenvedett fájdalmat? Mindenesetre ha ma vagy holnap látom Panter urat az uccán, bankban, kávéházban, vonaton, konyhában, irodában vagy ágyban nem ölöm meg, de szeretném megragadni, a képibe köpni, két ököllel az arcába ütni, hogy három napig hordja a képin az ujjaim nyomát. És ha még az egzisztenciámba kerülne s a lelki üdvösségembe, ezt is lelkekre venném, minden esetben ezt tenném! Olyan igaz ez, ahogy érző ember vagyok.

Karl Klotz a harminchárom éves férfi, balkezén két nyomorék ujjával, az állásnélküli könyvelő, nehéz szívvvel a város egyik kávéházába ment. Ott ült két óra hosszat egy csésze tea mellett, hallgatta a zenét, a szíve nehéz volt és tele bánattal, tudta, hogy már nincs több pénze, összeköttetése, se kilátása új állásra, az élete kilátástalan, fojtott, minden oldalról elállt. Amikor felállt, hogy elhagyja a kávéházat, valaki a nevét kiáltotta. Egy Meier nevű iskolatársa volt. Majd minden osztályban van egy Meier (Maier, Mayer, Meyer) nevű tanuló. Többnyire csendes, jelentéktelen fiúk, később adóhivatalnok, jószágigazgató vagy könyvelő lesz belőlük.

Ez a Meier, Klotz iskolatársa, főkönyvelő volt egy iparvállalatnál. Alig hallotta, hogy Klotz állástalan, már kijelentette, hogy másnap

Klotz személyesen jelentkezék az igazgatónál, a cég ügyes, bankszakmában járatos könyvelőt keres.

Klotz úgy is tett. Két nappal később kiborotváltan, kifésülködve, gondosan kiöltöztvén, jelentkezett az irodában. Meier mosolyogva fogadta, megsugta neki, hogy a dolog nagyszerűen áll, nézte, hogy „jó benyomást tegyen” Panter igazgató urra.

Klotz elsápadt és dadogva kérdezte:

— Theodor Panter?

— Természetesen — suttogta csodálkozva Meier és hozzá tette: — na, szedd össze magad, az ügy jól áll.

És már vezették Klotzt az irodába, már ott állt, háttal az íróasztalnak, ült egy ur és olvasott, majd Klotz felé fordult, felnézett — ő volt, Theodor Panter. Panter volt a vállalat igazgatója.

Az igazgató megszólalt: — Foglaljon helyet, nem, ide. Ön egy nagy bankban dolgozott? Mi volt ott a munkaköre?

Klotz válaszolt, de nem hallgatott oda, sem arra, amit az igazgató mondott, sem a saját feleleteire. Ott ült, valami bőrrel behuzott széken, egy finom irodában, a vállalat saját házában és azt gondolta szívében és agyában: itt ül ő, a gyilkos Theodor Panter ül itt előttem, beszélek vele, meg kell hallgatnom, igen, igazgató ur, ahogy parancsolja igazgató ur, teljesen a véleménye szerint, igazgató ur... Nem zuhant le, nem zúzódott össze, a ködben és mélyben, ez itt ül, kövéren, egészségesen, dagadtan, a győztes! Gazdagon és boldogan ül itt, megszokottan a bórshékeken, mint valami király ül itt, és Klotz az előtt ült, aki nem bűnös abban, hogy Klotz ma még él, nyomorban és munkanélkül, de teli étellel, egy gyilkos ül Klotz előtt, avagy csupán egy igazgató?

Fel kell állnom, gondolta Klotz, és szembe kell köpnöm, el kell kapnom a gallérját, nem akarom megölni, de a két kezemmel az arcába kell ütnöm, hogy az ujjaim nyomai három napig égjenek benne!

Ott ül Klotz és remegő szívvel dadogta:

— Igen, igazgató ur! Ahogy az igazgató ur parancsolja! Természetesen, igazgató ur, teljesen az ön belátása szerint, igazgató ur! — Ott ült Klotz. A szíve halott volt.

Már másodszor mondta az igazgató Klotznak, a hangja már ingerült volt:

— Most mehet Klotz ur. Írásban válaszolunk majd.

Klotz elrémlülve ugrott fel, kétszer is meghajolt, tántorgott, két éve állástalan, semmi pénze: — Nagyon köszönöm, igazgató ur, a viszontlátásra, igazgató ur.

Klotz kiment.

Ment az uccán és arra gondolt: nem bosszultam meg magam!... Nem bosszultam meg magam! Nem tapostam szét. Nincs bosszuállítás. A bosszu az eltiportak kitalálása, álom, amivel vigasztalják magukat. Az életben nincs bosszu! Az eltiportakat kétszer eltiporják! S az összetaposottakat még egyszer összetapossák! És a megölteket megint megölik!

Klotz egy sétány egyik padjára ült. Fák állottak körülötte, zölden és részvétlenül, mint valami járókelők. Klotz balkeze csonkjára nézett, beleharapott a balkezébe, sirt.

Másnap rövid levelett kapott. Az állást, sajnos, mással töltötték be. Aláírás: Panter igazgató.

Klotz délután bement az irodába a papirjaiért. Meier kissé gyorsan fogott vele kezét s félig sajnálkozva mondta: — Igen, sajnos, kár, nekem is fáj, valóban fáj.

— De miért? — kérdezte remegve Klotz. Mindent elfelejtett, tengert, bosszút, halált és álmot. Csak azt tudta: Két éve munkanélküli. Támolygott: — De miért?

Meier közelebb hajolt Klotz füleihez s tiszteletteljes ábrázattal suttogta:

— Igen, előttem is érthetetlen, de az igazgató ur úgy vélte, hogy a bizonyítványok ugyan kitűnőek, de a külső benyomása ennek a Klotznak egyszerűen lesújtó.

— Ah — mondotta Klotz s hirtelen megokolatlanul felnevetett — ah, Panter igazgató urnak nem vagyok rokonszenves?

Azután Klotz átvette a papirjait s anélkül, hogy Meiernek köszönt volna csak egyszer is, elment.

Meier egy percig utána nézett s fejcsóválva gondolta: valóban ez a Klotz egy antipatikus ember, jóllehet barátom volt az iskolában.

Ezután bement Meier az igazgató irodájába.

KULTURKRÓNIKA

A MUNKÁSSÁG ÉS A ROMÁNIAI NÉPKÖZÖSSÉGEK

Nemrégiben egy neves francia újságíró Románián átutazva leverten állapította meg, hogy a fiatal román értelmiségiek elfordultak a francia kulturától és saját nemzeti, „népieskedő” kulturájukba zárkóznak. Hasonló észrevételt tehetne az erdélyi fiatal magyar értelmiségiek esetében s még inkább megállapíthatná ugyanezt a magyarországi, már nem is „népi”, hanem „faji” kulturtörekvésekről, a Harmadik Birodalom „áldásos” fajikulturájáról nem is beszélve.

Ez utóbbi hatásaitól való félelem érthető aggodalommal tölti el az itthoni haladó köröket is, mikor az erősen népi és nemzeti ízű kultúrcélkitűzésekről értesül. Különösen azóta tapasztalható nagyfoku levertség, mióta az új alkotmány értelmében u. n. Népközösségekbe szervezkednek a romániai kisebbségek és erőteljes áramlat indult meg a munkásság soraiban is a Népközösségeken belüli aktív szerepvállalásra. E szándéknak természetesen erős ellenzői akadnak a munkásságon belül is s ezek törekvése ezen a ponton szinte azonos az illetékes Népközösségek hivatalos vezetőinek magatartásával, akik felettébb félnek szerephez juttatni a munkásságot, különösen annak fejlettebb, öntudatos réteget. Igyekeznek is mindenféle rágalmakkal ez utóbbit befeketíteni és elválasztani a szervezetlenektől, amint az a *Hitel* ez évi első számába írt (A magyar munkáskérdés című) cikkből is kiderül. A két törekvés között a különbség csak annyi, hogy az előbbiek a hitlerista befolyás lehetőségeitől, az utóbbiak viszont ép e befolyás megtörésétől tartanak a munkásság bekapcsolódásával, mert szerintük a munkásság csak taktikából, a „vezetők személyi hatáskörének

biztosítása" érdekében állna a kisebbségi Népközösségek keretei közé.

A bekapcsolódás elvét valló radikálisabb áramlatokból kikerülő munkásság felfogása — igen helyesen — a Duna-völgyi kis nemzetek és a németországi nemzetiszocializmus nemzeti törekvései között lényeges különbséget észlel, — mindenekelőtt világpolitikai összefüggésben, mert a kis népek mai törekvéseinek főjellemvonását a nemzeti védekezés jegyében látja kialakulni, épp a nemzetiszocializmus világhatalmi terjeszkedéseivel szemben. Ugyanakkor a nép szociális felemelését célzó kísérletet lát benne s azoknak a jogoknak a kisürgetését reméli általa, amit a nyugati országokban a polgári forradalmak vívtak ki. A Duna-völgyi nemzetek — érvelnek — elsősorban agrárnépek, akik a nagybirtokviszonyok mellett, a szétporladó kisbirtok, valamint a nagy közterhek miatt felfokozódó szegénységgel küzdenek. Ez a gazdasági elesettség a magyarázata, hogy ezek az országok vezetnek az analfabétizmus terén, minek következtében a saját nemzeti kulturájuk is hátrál a művelődés általános versenyében. De jelenti ez saját történelmük és a fejlettebb gazdálkodási módszerek ismeretének hiányát is, ami végső fokon megint csak a szociális elesettség állandó mélyülését okozza. Mindezek a körülmények — felfogásuk szerint — a kis nemzeteket a világuralomra törő államcsoportoknak szolgáltatják ki, mivel a nyugati országok fejlettebb gazdasági, közművelődési, valamint a társadalom demokratizálódását előmozdító tudományos eszmé-áramlatokat nem áll módjukban magukévá tenni s így a nemzetek közötti gazdasági versenyben is alul maradnak. Amikor pedig szemügyre vesszük a Harmadik Birodalom „idegen” kulturbefolyást üldöző nemzeti törekvéseit, úgy találják, hogy ezek a törekvések azért oly hevesek, mert a német nép, jóllehet nem élt egy államban, mégis rég túl jutott a saját nemzeti művelődése elemi ismeretein; az uralomra került nemzetiszocializmus alig talált analfabéta parasztot vagy munkást a német birodalomban; a német paraszt iskolázottsága közismert; a tulsúlyban lévő német ipari lakosság meg éppen műveltnek mondható s mint ilyen nagy társadalmi és kulturális igényeket támaszthatott volna az új államrenddel szemben. Szerintük ezeknek az igényeknek a letörését szolgálta a világhírű német tudósok, írók, költők, művészek, pedagógusok és népnevelők elkergetése és műveik megsemmisítése; ezért számolták fel a hatalmas munkáskönyvtárakat és közművelődési intézményeket, miért is minden német „faji” és „nemzeti” jelszó ellenére a német nemzeti művelődés hanyatlásával lehet Németországban számolni.

A Harmadik Birodalommal ellentétben a Romániában észlelhető izmosodó népi, nemzeti kulturtörekvés — vadhajtasait leszámítva — nem a hanyatlás, hanem a haladás irányában mutat. Sőt ezek a törekvések ma, a nemzeti létfenntartás kérdésévé súlyosbodnak, bár fent forog a veszély — vallják az előbb tolmácsolt rétegek — hogy a „nemzeti” és „népi” német módú értelmezéséhez hajló irányzatok egy szép napon teljesen faji alapra taszithatják őket. Egyelőre azonban inkább azt a szellemet látják felülkerekedni, amelyik, bár még csak felszínesen, de a nemzetnevelést az itt élő nemzetek megismertetésével párhuzamosan gyakorolja. Ebben a vonatkozásban a múltban a demokratikus áramlatok, főként a városi munkásság kulturszervezetei tettek a legtöbbet, éles különbséget téve az u. n. történelmi osztályok és a nép történelme közt, amire roppant szükség is volt, mert úgy többségi, mint kisebbségi részről sokszor elkövették a hi-

bát, hogy a történelmi osztály multbeli bűneit a nép összességének nyakába varrták, jöllehet a hatalom vezetéséből mellőzött nép sem az egyik, sem a másik részről nem lehet felelős azokért. Ennek tudatosítása — hirdetik — különösen ma igen szükséges, hogy az itt élő nemzetiségeket ne uszithassák egymásra, tőlük idegen hatalmi törekvések vádjával.

Körülbelül ennyiből áll azoknak a rétegeknek az elvi felfogása, akik a munkásság aktív részvételét sürgetik a romániai Népközösségekben. De a gyakorlati magatartást illetően is a legkiforrottabbak a magyar munkásság elképzelései, mert Népközösségbeli magatartásuk jövője multbeli tapasztalataikon nyugszik s a nemzetiségi békére való törekvésük alapja az a műveltség, amit saját munkásszervezeteikben sajátítottak el, s amit az iparúzés mozdított elő, különösen a kisiparé, mely eleve megkövetel bizonyos fokú előképzettséget. A nyugati országokból hozott szerszámok, gépek és nyersanyagok, nemkülönben az idegenből jött más nemzetiségű szakmunkások és a Nyugatról hazatért munkásvándorok révén még inkább megtanulták tisztelni úgy az országon belül, mint az ország határain túl élő nemzeteket. Más nemzetiségekkel közös szervezeteik felépítését is csak ez a kölcsönös tisztelet tette lehetővé s ezek eszmei csődbejutásáról csak azok az álmodozók mernek beszélni, akik rettegnek a szervezetek fölényétől.

S ha ma a munkásság az önálló munkásszervezeten kívül a Népközösségek közművelődési intézményeiben is részt akar, annak főleg az az oka, hogy a magyar munkásság fiatalabb évfjártú tömegei a nemzeti művelődés tekintetében igen lemaradtak; a felekezeti iskoláztatás terheit nem bírják, de némi ellenszenv is észlelhető a tudatosabbak soraiban a felekezeti iskolák maradi szellemű oktatása iránt; a kisebbségi sorban felnövő gyermekeiket kénytelenek román iskolába járatni, az ipari oktatás meg éppen román nyelvű. Így a fiatal magyar munkások mind kevesebbet tudnak a magyarság társadalmi és népi kulturájáról és ez visszahat az u. n. munkásöntudat fejlődésére is. Am amikor a Népközösség keretében a felsorolt hiányok pótlását keresik, ugyanakkor felfogásuk szerint minden munkás maradjon meg, sőt a kintlevők lépjenek be a munkásság közművelődési szervezeteibe. Sürgeti továbbá új alosztályok létesítését a magyarság közművelődési szervein belül s ezek összeműködését az önálló munkás kulturszervezetekkel elengedhetetlenül szükségesnek tartja, s a nevelés kérdésében is nagy körültekintést ajánl, mivel a városi munkásság kulturnívója sem egyforma. A friss, félfalusi gyári-, erdőkitermelő- és mezőgazdasági-munkásság s az u. n. városi cselédség (szolgák, darabontok, stb.) elemi ismeretekre való oktatását kívánja, de az első perctől kezdve az itt élő nemzetiségek és a többségi nemzet történelmének, irodalmának, népi kulturájának ismertetésével kombinálva és összefogva a gazdasági szervezkedés, illetve a szakmai munkás-céhek fontosságának elemi megismertetésével.

Mündezek a kulturmozgalmi formák és elvek csirái — mint említettük — élnek, fejlődnek a munkásság szervezetein belül, miért is a munkásság közművelődési szerepe a Népközösségekben belül nemcsak az öncélú és egyéni tudás halmozása lenne, hanem e tudás tovább adása; az a motor, mely mozgásba hozza az egész Népközösségi kulturéletet. A Romániában észlelhető nemzeti, népi kulturtörekvés így épp az ellentéte a német nemzetiszocialista elgondolásnak, mert alulról, a népből jön és eleve összefo-

módik a román nép hasonló törekvéseivel. S ha az előbb érintett elgondolások tényleg kibontakozhatnak, úgy a romániai Népközösségek nem a nemzeti kizárólagosságot és a faji elkülönülést, hanem a nemzetek közötti testvéri összefogást eredményezhetik, ami pedig nem mond ellent a szocializmus eszméjének sem. Sőt! (Nagy István)

CSEHNYELVŰ UJ MAGYAR LIRAI ANTHOLOGIA. 1938

december havában Dr. Ant. Hartl prágai műfordító barátommal hozzaláttunk egy csehnyelvű új magyar lírai anthologia elkészítéséhez. Alapos válogatásban és méltó fordításban be szeretnők mutatni Adyt s az új magyar költőket, mindegyiket úgy, hogy a bemutatott versek lehetőleg teljes és jellegzetes képet nyújtsanak a költőről s viszonyáról a magyar élethez. Be akarjuk mutatni a magyar életet, magyar sort, gondolkodást, érzelmvilágot, hivatástudatot.

A munka eddig elég gyorsan halad. Sokat fordítunk, sokkal többet, mint amennyit el akarunk helyezni magában a kötetben, talán a kétszeresét. Anyagot akarunk, amelyből majd válogatni lehet s a sok fordítással a barátomat akarom közelhozni a magyar költészetéhez. Nagy örömmel dolgozik, neki is szívügye ez a munka. A rendelkezésre álló anyagból eddig a következő munkát végeztük el:

Teljesen készen vagyunk: Kassák Lajos (hat darab). Berda József (négy drb.). Győry Dezső (nyolc drb.) és Kosztolányi Dezső (8 drb. versével). A válogatást befejeztük, illetve fordítás alatt áll a következő költőknél: Ady Endre (10), Tóth Árpád (9), József Attila (9), Mécs László (2), Babits Mihály (10) és Vozáry Dezső (3 verssel).

A be nem fejezett válogatás állapotában és fordítás alatt állnak: Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Juhász Gyula, Szép Ernő és Erdélyi József.

Ezektől a költőktől kevés a válogatási anyagunk: összes köteteik u. i. nem állnak itt Prágában rendelkezésünkre. Ezért a harmadik csoportba sorozott költőkből újabb jó anyagra van szükségünk. A válo-

gatást nem lehet csak magyar szemmel nézni, itt a külföldi érdeklődő tekintetének is nagy a szerepe. Nem lehet felvenni olyan költőket s olyan verseket, amelyek a külföldi embert nem érdeklik, mert nem mondanak újat, érdekeset, olyat, ami megkülönböztet minden mástól. S főleg a cseh közönség, amelynek egészen elsőrangú költői és műfordítói vannak, nagyon elkönyeztetett. Itt azt kell bemutatnunk, ami a magyar költészetben új, egyedülálló, sajátosan, nemzetien egyéni. Olyat, ami itt nincs vagy másképpen van s nem azt, amit az itteni vagy az itt ismert jeles külföldi költők már megírtak s talán szebben és jobban. Ez a mi legfőbb válogatási szempontunk. Ebben a jelben kérünk a harmadik csoportba sorozott költőktől további anyagot. A legjobb volna, ha megkaphatnánk az említett költők kötetét.

A negyedik csoportba tartoznának azután azok a költők, akiket eddig nem említettem, pl. Horváth Béla s az egész beérkezett fiatalabb nemzedék, továbbá a költőnők.

Anthológiánkban külön fejezetet szánunk a népköltészetnek. Itt három csoport lesz: az elsőbe jellegzetes, elsőrangú népdalszövegeket kérünk, ez hozzátartozik a néplélekhez, legközelebb áll hozzá, hallatlanul érdekes és bájosan szép anyag; — a másodikban három népballada lesz (Körmüves Kelemen — Budai Ilona — Júlia szép leány), ezek már teljesen készen állnak, — a harmadikban a falusi költőket szeretném bemutatni, a népköltőket, u. n. östehetségeket. Ebben a csoportban pl. már kész Sértő Kálmán három verse, további hasonló költőket és verseket kérek. Ez a fejezet eléggé szokatlan az anthológiailrodalomban, de beveszem, mert ere-

deti, nagyon jellegzetes s a legélesebben világít a nép gondolkodására és érzélemlivágára.

Az előszó megírására E. B. Lukacot szeretném felkérni, a kötet végén fordítótársam ir velem együtt magyarázó szöveget. Hogy mikor jelenik meg a könyv, nem tudjuk. Ez függ attól, mikor kapjuk meg a kért anyagot s mikor készülünk el vele, továbbá függ a kiadótól s a rajtunk kívül álló egyéb körülményektől. Mindenesetre azt akarjuk, hogy az anyag készen legyen, hogy az első kedvező pillanatban piacra dobhassuk. Az itteni lapok már írtak róla s már utban vannak az első mutatóványfordítások az egyes lapokban. Ahol eddig bemutattuk a kész anyagot, a fogadtatás rendkívül szívélyes volt. Eddig 142 vers kész nyers fordításban; ezekből 77 már teljesen kész.

Fordítótársam, dr. Ant. Hartl, nagyon jónevű műfordító. Magyarul semmit sem tud. Tőlem lelkiismeretes nyers fordítást kap s a lefordítandó költemény pontos „kottáját” (rim, versmérték, hangsúlyok) s ezenkívül elolvassuk együtt az eredeti szöveget is. A fordításnál majdnem mindenütt ragaszkodunk az eredeti versmértékhez, szótagszámhoz, hangsúlyhoz, versformához, a szöveg fordítása teljesen hű, nem engedek elkalandozást, átdolgozást, átköltést.

Ennek a jó munkának a sikeres befejezéséhez kérem e gondolat és munka barátainak a szíves támogatását, főleg a kötetek beküldésének formájában, a következő címre: Anton Straka, Praha XVIII. Za Pohorelcem c. 14. I. (Antonin Straka)

A NÉMET EMIGRÁCIÓS IRODALOMRÓL szólva elsőnek kétségtelenül Heinrich Mannt kell megemlítenünk, aki szellemi vezére lett a hazáján kívüli német ellenzéknek s akinek esszéi, kisebb cikkei ugyanazt a hatást váltják ki a német emigráció körében, mint annakidején a francia szabadságharcosok körében Victor Hugo pam-

fletjei. Politikai írásait az emigrációban **Gyűlölet** címen két kötetbe gyűjtötte s ugyancsak az emigrációban fejezte be irodalmi alkotásainak legkimagaslóbbját, **IV. Henrik-ről** szóló regényét is.

Szinte szükségtelen bemutatni Thomas Mannt, a Buddenbrooks, a Tonio Kroeger s a Varázshegy Nobel-díjas szerzőjét, kinek a bonni egyetem rektorához intézett nyílt levele egyik legelterjedtebb nemzetiszocializmus-ellenes írat a mai Németországban.

De Leonhard Frankon kívül, kinek Barbusse Tüz-ével egyidőben jelent meg híres háború-ellenes könyve, *Der Mensch ist gut* s aki később egyike lett a legjobb német regényíróknak, száműzetésben élnek ma Remarque, Ludwig Renn, Bertolt Brecht, Johannes R. Becher, a legtermékenyebb német költő. Arnold Zweig ugyancsak száműzetése után írta meg regényét. *Erziehung von Verdun* s Egon Erwin Kisch, a magyarul is megjelent **Tilos a bemenet és Hét ghetto** című riportkönyvein kívül számos riportját Ausztráliáról (*Landung in Australien*) és Spanyolországról. A Kleist díjas Anna Seghers emigrációban írta két legértékesebb regényét (**Der Kopflohn** és **Die Rettung**) s Gustav Regler **Der verlorene Sohn** s a németországi parasztfelkelésről szóló **Die Saat** című regényeit. Vagy Lion Feuchtwanger, a legtermékenyebb a száműzöttek közül, aki hírek szerint most készül el ötödik regényével, mely az emigráció életét tárgyalja s a hatvan éves Alfred Döblin, aki most kezdte meg a háború utáni időket tárgyaló nagy regényét. Emigrációban van Friedrich Wolf, kinek **Professor Mamlock** című nagysikerű darabját filmre vették Oroszországban s most a napokban lett öngyilkos a szintén emigrált Ernst Toller, a Hinkemann szerzője. Régebbi és újabb színdarabjai állandó műsor-számai az amerikai és angliai színházaknak. Vicky Baum, néhány

magyarul is megjelent regény szerzője, sőt az öreg Georg Hermann is (Jettchen Gebert, Henriette Jacobi), kinek regényeit a világ majd minden nyelvére lefordították.

A nagy német kritikus, Alfred Kerr, kinek összes munkái az új német irodalomtörténetet jelentik, Londonban dolgozik. Egy másik nagy kritikus és esszéista, Ludwig Marcuse, Heine és Börne biográfusa Délfranciaországban fejezte be Loyoláról írt nagy művét. Stefan Zweig és Joseph Roth már a németországi államcsíny után Ausztriába, majd Londonba, illetőleg Franciaországba költöztek. Jacob Wassermann, kinek könyveit szintén elégették néhány éve halt meg, a fiatal költő, Ödön von Horvath, az Istentelen ifjúság c. könyve francia nyelven is megjelent, nemrég halt meg szerencsétlenség következtében Párisban. A volt Csehszlovákiából menekülni kényszerült német írók közül F. C. Weiskopfot és Max Brodot említjük meg. De sok nevet kellene még megemlítenünk s a fentieknél aligha kisebbeket. Alfred Neumann, Adam Scharrer, Alfred Wolfenstein, Willi Bredel, Hermann Kesten, Theodor Plivier, Konrad Heiden, Fritz von Unruh, Balder Olden, Robert Neumann, Rudolf Olden, A.-M. Frey — valamennyien európaszerte ismert nevek s akiknek műveit már az emigráció előtt igen sok nyelvre fordították le. Valójában a legismertebb német irodalom kényszerült hazáján kívül. S hiábavaló erőlködésnek tűnik ezzel szemben, hogy a német országi írók hivatalos egyesülete, a Reichsverband der Schriftsteller harmincezer írot tart számon. A németországi és emigrációs német irodalom közötti viszonyt megértjük, ha tekintetbe vesszük, hogy 1937-ben (1938-ra nincsenek még pontos adatok) a harmincezer németországi írónak mindössze 79 művét fordították le idegen nyelvekre, a propagandaminisztérium költségein, míg a száműzött német írók 85 műve került ugyanakkor

idegen nyelvű olvasók elé, minden külső segítség nélkül. (Szacsavay Gusztáv)

A KULTURCSERE A SZOVJET UNIÓBAN. A Szovjetunió népeinek kulturái közötti viszony s azok egymásrahatása nem mai keletű, jóval megelőzte az októberi forradalmat s ma csak magától értődőbb. Az ukrán Sevcenko költészete mindig szerves része volt az orosz költészetnek, amint hogy az ugyancsak ukrán Kocubinski prózáját sem lehetett elválasztani az orosz prózától. Puskin hatással volt a georgiai költőkre, a georgiai muzsika inspirálta Borodint és Rimszki-Korsakovot. Csajkovszki és Rimszki-Korsakov viszont mesterei voltak az örmény Spendjarovnak s a georgiai Paliasvilinek. Gorkij műveit már a forradalom előtt igen sok olyan nép nyelvére fordították le, melyek ma a Szovjetunióhoz tartoznak s azok valamennyien joggal tekintették a maguk írójának. Gorkijnak tulajdonítható egyébként a különböző kulturák kicserélését célzó kezdeményezés, amely Oroszország mai kulturprogramja s különösképpen Gorkij érdeme, hogy az örmény és grúz költőket orosz nyelven kísérelték meg visszaadni.

Valójában már 1917-ben lefektették ennek a soknemzetiségű, de egységes kulturának alapjait, de a hallgatóságos felismerés nem szökönt erőteljesebb fejlődésbe, nem kapott különösebben élénk ritmust csak az utóbbi években. Nehéz megpróbáltatásokra és fáradságos önnevelésre volt szüksége mind egyiknek a nemzetek közül, hogy mélységeiben eddig ismeretlen és teljesen új jellegzetességekkel járulhasson hozzá a kulturák kicserélődéséhez olyan értelemben, hogy színben és hangban gazdagithasson minden nemzeti műveltséget. A különböző nemzeteknek együtt kellett dolgozniuk nemcsak az életben, de a művészetben is, napfényre kellett hozniuk létük mélységeit, megállapítani feledett rokonságukat s a

muzeumok pora alól kibányászni és maivá tenni közös hagyományait.

Gorkij szerint a forradalom előtti orosz irodalom voltaképpen a földművelő Középoroszország irodalma volt. 1917 után a helyzet megváltozott. Az új orosz irodalom az utazásokra és expedíciókra vetette magát. Egy sereg, főleg orosznyelvű tanulmány jelenik meg s ezalatt az Unió különböző népei is nem kevesebb lelkesedéssel tanulmányozzák és fordítják az orosz szerzőket. A nagy orosz költő, Puskin születésének centennáriumát, mint az összes népek ünnepét üli meg Oroszország. Az ország csaknem valamennyi nyelvére lefordítják s a róla és koráról szóló előadások jelentékeny helyet kapnak az egész ország tanítási rendszerében.

De itt Puskinról volt szó, a halhatatlan költőről, kinek szelleme mindinkább lelkesítő mintaképe a szovjetköltőknek, kinek prózája napjainkig megőrizte finom és emelkedett fölényét, amit Gogoly és Tolstoj sem tudtak elhomályosítani; Puskinról, aki különböző fokon már rég hatással volt az oroszországi nemzetek irodalmára.

De ami a nagy örökséget illeti, a georgiai civilizáció a 12. században Rustavelit, a költőzsénit adja, a humanizmus előfutárját, talán az első költőt, aki az egyszerű emberi jólétet éneklő mély és világító optimizmussal. A kérdés nagyon bonyolult volt: lefordítani a Szovjetunió népeinek nyelvére s bemutatni a közönségnek az első verses szerelmi regényt, amely századok óta kincsesbányája volt a georgiai költészetnek s nemzetközi értéke az európai élet egy korszakának. Irodalomtörténészeknek és fordítóknak kellett keresniük a módot és a formát, hogy legmegfelelőbben és legmaradéktalanabban átültessék ezt a különböző népek kulturájába. Tizenkét nyelvre fordították le Oroszországban s ma már egyáltalán nem ritka, ha egy uzbek író kéziratában Rustaveli idézetet találunk vagy felismerjük szellemét a külön-

böző népek irodalmában.

Helytelen lenne azonban ebben a tényben csak a fordítók ünnepét, a történészek vagy a könyvkiadás sikerét látni. Rustaveli jubileumát az összes köztársaságokban mint nemzeti géniuszét ünnepelték. Verseit szavalták az iskolában, tanulták, mint remekművet, mely így mindenkorra az ország szellemi kincstárába került.

Az európai történelmi gondolkodás nagyon elvontan ismeri az orosz klasszikusokat és gyakran helytelenül értelmezi. Az orosz szellem jobban ismeri Európát, mint Európa őt s ezért nagyon örül, valahányszor látja, hogy törekvései, melyek a művészi örökség megismerését célozzák, hatással vannak a nyugati kutatókra és új anyagot szolgáltatnak nekik. Rustaveli jubileuma ösztönözte Jack Lindsay angol kritikust, hogy a **Kultura története** című művébe a nagy georgiai költő nevét is felvegye.

Nem hagyható figyelmen kívül az az erőfeszítés, amit hasonló százados művek lefordítása igényel, melyek közül maga az átültetés talán a legkönnyebb. Rustavelivel kapcsolatban egész sereg olyan körülményt kellett érzékelteni a mai olvasóval, melyek nélkül érthetetlen lett volna számára a szöveg. Bizánc haldoklását, Déloroszország ébredését, a keresztesháborúkat, Európa militarizálódását, az egyház és lovagság szerepét stb. stb. Csak ebben a környezetben, a hajdani világ csaknem teljes felelevenítésében kaphatták meg Rustaveli hősei igazi jelentőségüket. S csak így válhatott az, amit egyszerűen évfordulónak nevezünk a nép esztétikai nevelésének valódi és kitünő módszérévé. Igen sok fiatal kulturájú oroszországi népnél Puskin és Rustaveli műveinek a folklorral való keveredése nyitotta meg a művészi fejlődés útjait.

Egyre nagyobb szerepük lesz a szovjet-irodalomban azoknak a költői műveknek is, melyeknek szerzői rögtönzők s többnyire analfabéták.

Ilyenek igen sokan vannak az Orosz Birodalomban. Tanulmányozásuk során a dagesztáni Szulejman Asag Stal nyitotta meg. A lezgin eredetű, a szó technikai értelmében analfabéta költő, aki három-négy nyelven adta elő verseit, a legtisztábban őrizte meg és továbbította bizonyos vidékek és népek költői hagyományait. Szulejman Asag Stal esete volt az első, mely felkeltette a figyelmet e kihaltnak hitt s a nyomtatott betű által látszólag jelentéktelenné tett művészi megnyilatkozás iránt. Bebizonyosodott, hogy ez a műfaj egyáltalán nem halott. S nemcsak olyan népeknél lehet fel, melyeknek csak a forradalom óta van írott nyelvük, hanem ott is, ahol az írás ismerete régebb keletű. Ezek a költemények és énekek ugyanis sokkal gyorsabban és közvetlenebbül fejezik ki a nép dalra érett érzelmeit. Így lehettek a dagesztáni Szulejman s a kozák Dzsambul énekei az egész Oroszország közös értékeivé.

Néhány éve egy georgiai szerelmi dal (Szuliko) bejárta az egész Szovjetuniót, a népköltők verseit szüntelenül fordítják különböző nyelvekre s egy új folklór születik a gazdag és termékeny talajon. Az ukrán Taras Sevcenko sanzonjai, melyek alig jutottak túl az ukrán és orosz nyelvterületen, egyre inkább az egész ország kincsévé lesznek.

A végső cél: a politikai és erkölcsi egység nyomán az oroszországi népek szellemi értékeinek kicserélésével megteremteni egy egységes esztétikai örökséget. (P. Pavlenko)

TÁVOLSÁGOK LÉGVONALBAN.

A világpolitikai helyzet vilámgyors alakulásainak napjaiban, minden óra olyan fordulatot jelenthet, amely végérvényesen felboríthatja esetleg az összes „békés” lehetőségeket és a fennálló ellentéteket az erőszak eszközeivel igyekszik majd megoldani. Egy ilyen bekövetkező új helyzetben, nagy szerep várna a szemben álló hatal-

mak légiflottáira, amelyek a korszerű stratégiának és taktikának megfelelően minden erőfeszítést megtennének az ellenséges területek utánpótlási, ipari és közlekedési gócpontjainak lehetőleg azonnali megbénítására. Ilyen körülmények között, nem érdektelen megvizsgálnunk a különböző államok egymással szembeni légi-helyzetét azaz, „lemérni” azokat a légvonal távolságokat, amelyeket az egymással szemben álló hatalmak légiflottájának kellene megtenniök a kirobbanó fegyveres konfliktus első 48 órájában.

A német légiflotta legközelebb a keletporoszországi Tannenbergből szállhat fel a lengyel főváros, Varsó bombázására. Ez a Tannenberg-Varsó távolság légvonalban kb. 150 km. vagyis 25-30 percnyi „menetidő” bombavető repülőgépek számára! A valószínűleg tétlenül nem maradó lengyel bombavetők ugyanakkor a nyugatlengyelországi Poznan tartományból szállhatnak fel, amelynek egyes pontjaitól viszont a német főváros, Berlin csupán 140 légi km. távolságnyira fekszik, azaz a nyugatlengyel területről felszálló bombavetők 20-25 perc alatt jelenhetnének meg Berlin felett! A német-sziléziai fontos ipari és közlekedési központokat, Breslau-Oppeln-Gleiwitz, amelyek légvonalban mind 60 km.-en belül vannak a lengyel határtól 10-15 perc alatt rohanhatnak meg a lengyel bombavetők. A volt Csehszlovákia Pilsen után legjelentősebb hadiipari központját, Zlín, amely kb. 120 km.-re van a lengyel határtól 20-25 perc alatt éri el a lengyel légiflotta. A Lemberg környéki, de különösen a keletlengyelországban elhelyezett lengyel hadiipari üzemek ezzel szemben még akkor is sokkal távolabb esnek a német határtól, ha a „független” Szlovákia északkeleti területeiről száll fel a német légiflotta.

Esetleges szovjet beavatkozás esetén, a legnagyobb orosz határpon- ton felszálló szovjet légierő kb. két és háromnegyed óra alatt érhetné

el Berlint, ugyanannyi idő alatt, mint a Keletporoszország legkeletibb pontján felszálló németek Moszkvát. Természetesen lényegesen lerövidülhet ez az idő, ha a szovjet légiflotta, mondjuk a Berlinhez közelebb eső lengyel területről száll fel, vagy fordított helyzetben, ha a német légiflotta légibázisául használhatja fel a balti-államok valamelyikét. Ugyanakkor azonban, amikor a szovjet területen felszálló légirajok 3, esetleg 3 és fél óra alatt Németország ugyszólván valamennyi ipari és közlekedési központját elérhetik: az ellentámadásra felszálló német légiflottának legkevesebb 6 órát kell repülnie, míg az Uralban lévő szovjet iparközpontokat eléri.

Lényegesen rövidebbek ezek a légvonaltávolságok nyugaton, ahol például a nyugatnémetországi Saarbrückenből felszálló német légiflotta 65-70 perc alatt érné el Párizst. Ugyanakkor a francia-belga határról kiinduló francia bombavetők kb. 45-50 perc alatt a német Rajna-vídek valamennyi ipari központját (Düsseldorfot, Essent, Duisburgot stb. és Kölni is) berepülhetik. Münchenig alig 1 óra, a pilseni Skoda üzemeket 75 perc, Berlint azonban csak egy és háromnegyed óra alatt érhetnék el a francia repülők mai legnagyobb határpontjaikról kiindulva.

Német-angol viszonylatban Berlint két és háromnegyed óra alatt közelíthetik meg a legkeletibb angol pontról felszálló repülők, míg a holland határról induló német gépek kb. 80 perc alatt jelenhetnek meg London felett! Itt is lényegesen változik a helyzet, ha az angol gépek Belgiumban, vagy a német gépek Holland területen startolhatnak.

Fenti szempontok tekintetbevételével a földközítengeri helyzet nagy vonalakban a következő: A Corsica keleti pontjairól felszálló francia légiflotta 45-50 perc alatt éri el az olasz fővárost, a Bastiából kiinduló francia légirajok pedig kb. 35 perc

alatt Genuát. De nincs előnyösebb helyzetben az északitaliai iparvidék sem, amelynek legfőbb pontjait (Torinó, Milánó stb. stb.) mind 40 percen belül érheti el a délkelet-franciaországi hegyvidékről kiinduló francia légiflotta. Az olasz gépeknek ezzel szemben egy és háromnegyed órát kell megtenniük Párizsig. Ha az olasz gépek a spanyol-francia határról szállnának fel, úgy utjuk a francia fővárosig kb. még 20 perccel volna hosszabb, a francia légiflotta viszont kb. ötnegyed óra alatt éri el Madridot. A francia légierőknek tehát úgy Olaszország, mint Spanyolország felé előnyösebb a távolsági helyzete, mint várható ellenfeleié.

Előbbi adalékokat óránkénti átlagos 300 km-es repülőgyorsaság alapul vételével állítottuk össze, bár köztudomásu, hogy a legújabb típusú vadász- és bombavetők ennél jóval nagyobb erőfeszítésre képesek, sőt elérik már a 600 kilométeres maximális sebességet is. (Keleti Sándor)

A SVED NÖK HELYZETERŐL.

Gusztáv Adolf hősies alakja óta Svédország egyre gyengülő jelentőséggel vett részt az európai országok együttesében. Nagyhatárlombból félreeső kisállammá fokozódott le, szerény vidéki rokon, az előkelő nagytőkés termelésű nemzetek között. Mindez szerencséjére szolgált, békés semlegességben töltötte a négyesztendő világháborút, s a legutóbbi időkig kivülesett a nagyhatalmi vetélkedés övezetén. Mint-hogy sem az „ujjáépítés“, sem a „jóvátétel“ nem vette igénybe az ország erejét, az utolsó negyedszázad folyamán a társadalmi reformok egész sorát léptethette életbe. Bár iparosodása még nem változtatta meg az ország zárkózott mezőgazdasági jellegét, állandó a munkásság szoros kapcsolata a faluval, s az ország legjelentősebb vegyipari trösztjének, a gyufatrösztnek nyersanyagtermelése vidéki, erdei élethez köti a famunkást, mégis Svédor-

szág a nőkérdés terén a legfejlettebb ipari államokat túlhaladónan valósította meg nemcsak az egyenjogúsítás, hanem a nővédelem követeléseit is.

Már 1923-ban törvényileg biztosították a nők állami szolgálatát. Függetlenül attól, hogy férjezett asszonyról vagy egyedülállóról van szó, megnyitották a nők előtt az állami hivatalokat. Állapotosság, illetve szülés esetén joga van szabadságra, sőt az iparban foglalkoztatott nők szülés előtt és után kötelesek néhány hétre szabadságra menni. Ez a kötelezettség nem vonatkozik a hivatalnoknőkre. Viszont ők is megkapják az anyasági segélyt, 110 svéd korona, egyes esetekben ez az összeg még nagyobb, melyre szükség esetén a terhesség utolsó hónapjaiban előleget adnak.

A nők állami szolgálata ellen, a jólismert recept szerint Svédországban is felmerültek kifogások. Itt is elhangzott a nő „természetes” hivatását dicsőítő szólam, sőt megpendítették a férjes asszonyok eltávolításának eszméjét is. A parlament többsége azonban ellenszegült, mire szakértői bizottságot küldtek ki a kérdés tanulmányozására. A bizottság terjedelmes könyvben halmozta fel vizsgálódásai eredményét. A nőkérdés majd minden ágazatát felleleli ez a munka. Figyelme kiterjed a házasság, a család, a női munka stb. kérdéseire. Bőséges statisztikai adalék bizonyítja a könyv állításait; a bizottság meghallgatta és közli a legkülönbözőbb szervezetek véleményét, sőt felemlíti a külföldi tapasztalatokat is. Egyhangulag elutasítja a nő munkajogának megszorítását és nem tartja kívánatosnak a nők állami szolgálatból való kirekesztését. Ezzel Svédország asszonyai feje felől elhárult a jogfosztás veszélye. Különben a másik skandináv államban, Norvégiában is nyitva állnak a közhivatalok a nők előtt. 1938-ban módosították az 1912-es alkotmány nőkre vonatkozó szakaszát s szabaddá tették az addig nők elől elzárt miniszteri, egy-

házközségi, diplomáciai és ügyvivői, katonai és tengerészeti állásokat is. Egyedüli korlátozás, hogy az illető egyházközség elvi tiltakozása esetén nem nevezhető ki a nő lelkésszé. Svédországban egyébként 1921 óta, az összes u. n. polgári államok között a legelőrehaladottabb a házassági jog.

A svéd asszonyok fejlett munkavédelmi törvényeiknek és rendezett jogi helyzetüknek megfelelően jelentős részt vesznek a közéletben. Mult év szeptemberében a Landstingot alkotó vidéki testületekbe 41 nőt választottak be, ami a régi Landsting nőképviselőéhez mérten, ahol 1140 tag közül csak 9 nő foglalt helyet, 0.79 százalékról 3.5 százalékra való emelkedést jelent. Az egyidejű községi választások alkalmával 305 nőt választottak képviselővé, az eddigi 171 nőképviselővel szemben.

A szakszervezetekbe beszervezett munkások és alkalmazottak — mint az 1939. január 1-i statisztika mutatja —, a 897.947 szervezett munkás és alkalmazott közül 762.631 a férfi és 135.316 a női tag. A statisztika nem közli a szervezetlen munkások számát, így nem lehet megállapítani, hogy a szervezett nők férfiakkal viszonyított alacsony száma megfelel-e a férfi és nőmunkások számarányának, vagy pedig a nők vonakodnak a szakszervezeti részvételtől.

Érdekes megemlíteni a svédek komoly kísérletezését a fájdalommentes szülés általánossá tételére. 1939 ujévétől kezdve minden szülőotthonban bevezették Gustav Dalen vegyészeti Nobel-díjnyertes mérnök találmányát. E készülék segítségével lehetővé tették a szülési fájdalmak érzéstelenítését s mivel Svédországban a nők javarésze szülőotthonokban szül, általánosságban is megoldhatóvá válik a fájdalommentes szülés kérdése.

Az irodalomban a világhírű Lagerlöf Zelma mellett is jelentőséget nyernek a svéd írónők. Marika Stiernstedt például éveken át volt

elnöke a svéd írók szervezetének. Ma a *Samfundet De Nio* (A kilenc társasága) titkára, mely a Goncourt Akadémiához hasonló intézmény. (Heves Renée)

EGY RÉGI KÖNYV ÉS A TANULTSÁGAI. Bartha Miklós-nak a Kárpátjáról szóló könyve (*Kazárföldön*) a napokban jelent meg harmadik kiadásban; első két kiadása idestova negyven évvel ezelőtt került ki a nyomdából. Kisérteties jelenség, ha egy riportkönyv negyven év után ismét megjelenik és még mindig nem történelem, nem kortörténeti dokumentum, hanem a helyzetnek többé-kevésbé megfelelő leírása. Romantikus, őserdőkkel tele vidékről van szó, ahol negyven esztendő keveset számít, az emberek életformája alig változik; köröttük talán átalakul a politikai forma, módosul talán némileg a ruthének értelmi nivója, de a lényeges problémák, a ruthéneket még mindig szorító nagybirtok — ha időközben részvénytársaság lett is belőle —, a szuverén szarvasok és főmagasságu vadászok, — az uzsora — mindez még megvan és megmaradt a nehéz élet is. Fél évszázada készül itt a javítás, a reformáló akció, de még mindig csak készül. Ezért időszerű Bartha Miklós könyve még ma is.

Kárpátalja szegényország volt és az maradt mindmáig. Ismeretes, hogy a századforduló idején a magyar kormány úgynevezett Hegyvidéki akcióval igyekezett segíteni e vidéken; az akció élén Egán Ede állott, mint egyik oldalról feldicsért, másik oldalról átkozott vezető. Az elgondolás lényege az volt, hogy a földet hozzáférhetővé kell tenni a ruthének számára és rendszabályozni kell a mozgó tőkét; ezzel megoldjuk a ruthének leg súlyosabb problémáit. Segíteni kell, hangzott akkor, mert e nép a gazdasági pusztulás szélén áll. Segíteni azonban csak úgy lehetett, ha a helytelen vagyoni jogi viszonyokat megváltoztatják. Bartha Miklós jól látta:

„Vagy más gazdasági rendszer a Schönborn-hitbizományban, vagy állami beavatkozás”. Erre az utóbbira szánta rá magát a kormány. Am a liberális kor ellene támadt az ilyen beavatkozásnak és visszaszorította az államot a passzív sikkra, a keretek biztosítására, hogy az egyén és nép sorsa a biztosított kereten belül az erők szabad játékából alakuljon ki. A vezetők az ország egy részében meg akarták előzni a kort és tartalmilag megváltoztatni a rendszert; a társadalom — tekintet nélkül a dolog érdemi részére — már csak elvi okokból is visszakergette az államot saját köreibé. Az akció ugyan megindult, figyelmen kívül hagyva még azt is, hogy az országrészek között a különböző intenzivitású és jellegű állami működés surlódásokat okozhat, — megindult, de a társadalom elgáncsolta. Ha abbamaradt is, szép, követendő példa volt; sikertelensége abban a nagy felzúdulásban rejtett, amely véle szemben, mint túlzott állami beavatkozással szemben a liberális korban támadt.

Az ellenzéki ujságíró, Bartha Miklós felfedezte az akció jelentőségét és mellé állt. Bartha felfogása emelkedett, szándéka becsületesebb; könyve izzó lelkiismeret és felelősség. Ha azonban a ruthének gazdasági felemelése önmagában szorgalmazandó is, hibáztatni kell azt a célt, amelyért ezt az akciót a kormányzat támogatta és Bartha lelkesedett érte. „Gazdasági téren a nép leginkább megközelíthető” — írja Bartha Miklós. Miért kell megközelíteni? Ha már ilyen megközelítéssel van szó, akkor a gazdasági javítás nyilvánvalóan csak eszköz egy más cél eléréséhez. A célt Bartha nem titkolja. „A nemzetiségi eszme... arra készül, hogy fölmarcangolja hazánk testét”. „Az osztrák politikai élet logikájához tartozik, hogy máholnap külön ruthén autonómikus mozgalmakról olvasunk” — írja Bartha. A veszedelem, áme közel; az író ezzel szemben a védekezésnek csak egy mód-

ját látja: „Van-e a pillanatnak fontosabb feladata, mint azt a magyarul érző népet (a ruthénokat ugyanis) ... nyelvére nézve is beolvasztani a magyar faj testébe?” Ezért van hát szükség a Hegyvidéki akcióra.

A mondottak fényt vetnek a háború előtti magyar nemzetiségi politikára és Bartha gondolatmenete jellemző századelel, szűkkeblű, elfogult felfogás. Ezek szerint a többségi nemzet teljes egyenjogúságot ad a kisebbségeknek, de az ár ezért: válják teljesen azonossá a többségi nemzettel érzelemben, nyelvben, kulturában. Az állam egységét így egyetlen nemzetbe olvadásal kívánják fenntartani. Holott az ország, a politikai állam lehet egységes, lehet erős, ha azt különböző nemzetiségek lakják is, különböző kulturális fejlettségi fokon, különböző nyelvvel, iskolarendszerrel; lehet egységes, ha minden lakosa át van hatva az adott államkeret szükségességéről vallott meggyőződéssel, vagyis lehet egységes, ha egységes állami tudat van a lakosságban. Az egységességhez nem szükséges, hogy egyetlen nemzetbe szorítsuk bele a lakosságot, hanem az kell, hogy az állam gazdasági, jogi, közrendi biztonságot nyújtson a nemzetiségnek és szabad teret kifejlődéshez.

A helyzet negyven év óta valamilyen mégis megváltozott; amittől Bartha félt, az autonómista gondolat megszületésétől, az bekövetkezett. A kárpátaljai ruthéneknek ma ismét hegyvidéki gazdasági akcióra lenne szükségük, ennek ma még nagyobb a tere, mint volt annak idején, mert az állami beavatkozás azóta természetes valamivé vált és vele szemben megszűnt az ellenállás. De a történelemből okulni kell és átlátni, hogy a gazdasági jólét, javító szándék ugyan szilárdan köti a lakosságot az államhoz, ám a nemzetiségeknek, így az időközben kifejlődött ruthéneknek is, vannak olyan immateriális követelések, olyan nemzetiségi ambíciói, melyek-

nek kielésére teret kell nyújtani. Nemzetiségek, bármilyen nagyfokú is bennük az önállósági szellem, szorosan kapcsolódhatnak az államhoz, ha az nekik megélhetést biztosít és kulturális ügyeikbe bele nem nyúl, az ilyen állampolgársági hűséghez nem kell asszimiláló tendencia, mert ez csak visszahatást szül.

Bartha könyve így régi hibákra mutat rá, az elhanyagolt Kárpátaljára, a még ma is időszerű feladatokra, de közvetve arra is figyelmeztet, hogy a hegyvidéki akció — és a mögötte álló kormányzat — nemzetiségi szempontja mennyire elfogult volt. A meglévő feladatok ma is munkára ösztökélnek, ám elvégzésükhöz több óvatosság, egészségesebb nemzetiségi álláspont kell. A kisebbségi élet tapasztalt munkásaira hárul majd a feladat, hogy itt irányítsanak, jó kisebbségi érzékkel és taktikával.

De még egy tanulsága van Bartha könyvének. Köztudomásu, hogy e riportot az antiszomita irodalom egyik vezető művének tartják, holott ha az a maga idejében kíméletlennek is tűnt, a szerző becsületes szempontjaival és megállapításainak feltétlen ténybeli megalapozottságával csak egészségesebb rendet követelt és mindenkinek hasznos beilleszkedését a társadalomba. Bartha maga tiltakozik a zsidóellenesség vádja ellen és hangsúlyozza, hogy ő a zsidóság egyenjogúságát, szabad fejlődési lehetőségét nem kifogásolja, de szót emel az ellen, hogy — mint helyenkint konkrétan kimutatja — egyesek kizsákmányoltassanak. Könyve tények leírása. Ezzel szemben a könyv mai kiadói a munka lényegéből nem annak általános jelentőségét veszik ki, nem is azt, hogy mi minden lenne elvégzendő Kárpátalján és milyen megrázó, hogy a negyven évvel ezelőtt hangoztatott követelmények ma is aktuálisak, — hanem azt, hogy benne kifogások vannak a zsidósággal szemben. E kifogásokat, melyeket Bartha nem általánosságban, hanem egészen konkrétan

tül, tények kapcsán hoz fel és a kárpátaljai zsidóság egy részére szűkít, — az új kiadók — a mai hangulatra oly jellemzően — általánosítják és a könyv lényegét abban foglalják össze, hogy Bartha már negyven évvel ezelőtt megmondotta, miért van szükség zsidótörvényre. A két szempont és két felfogás — a konkrét bírálat és általánosított gyűlölködés eltérése szomorúan világítja meg a két időszak szelleme között lévő különbséget. (Szabó Imre)

A RAKELMELETEK. Már a klasszikus ókor ismerte a rákot. Hippokrates megemlékezik róla írásaiban; tőle származik a mai orvosi terminológiában használatos „karcinoma” elnevezés. Galenus, a Kr. előtti második században élt zseniális pergamosi orvos, az első rákteória szerzője: ő a rákot, mint a hippokratesi iskola hí követője a szervezet alapvető nedveinek szabálytalan keveredéséből vezeti le.

A modern rákkutatás vajjon rehabilitálja-e a pergamosi orvos 2000 éves elméletét? Ez nincs teljesen kizárva. Számos modern kutató (pl. Lacassagne, 1934) igyekszik a rákot a belső szekreciós mirigyek (nevezetesen a nemi hormonok) körüli zavarokra visszavezetni. Modern biológiai és kémiai formában a régi Hippokrates-Galenus-féle nedvteória éled itt új életre. Galenustól napjainkig számos más rákelmélet látott még napvilágot, de egyik sem teljesen kielégítő s ha végigolvassuk **Gustave Roussy**-nak, a jelenleg legismertebb francia rákkutatónak most megjelent kis könyvét (Le cancer. Librairie Armand Colin, Paris 1939) úgy nehezen térhetünk ki az elől a lehangozó megállapítás elől, hogy a rák végső okát illetőleg ma alig tudunk többet, mint Hippokrates korában.

Egy időben divatos volt a rák embrionális eredetéről beszélni. Ez az elmélet **Cohnheim** prágai professzortól ered (1882), aki szerint egyes sejtek nem követik az orga-

nizmus normális fejlődését, hanem embrionális állapotban maradnak. Ha ezek az embrionális maradványok valami belső vagy külső ok következtében az embrionális sejteket jellemző intenzív módon fejlődésnek indulnak, úgy rák keletkezik. Papiron ez az elmélet igen csábító, a tények kritikáját azonban nem állja ki. Az orvostudomány ugyanis számos embrionális eredetű daganatot ismer, ezek azonban többnyire jóindulatúak s csak a legkritikább esetben rákosodnak el. Mi az a rejtélyes tényező, melynek hatása alatt egyes embrionális daganatok elrákosodnak, míg mások nem? Cohnheim elmélete erre a kérdésre nem felel.

Ugyanez a helyzet a rák u. n. irritációs elméletével. Mindenki ismeri a hosszas irritációk nyomán keletkezett rákokat (pl. a pipások ajakrákja stb.) Egyes tudósok ezt a tapasztalatot általánosítva a krónikus irritációkban látják minden rák eredetét. Egy francia sebész, **Ménetrier** érdekes elméletet állított fel az irritációs rák megmagyarázására. Szerinte az irritáló tényező hatása alatt beteges kiválasztás keletkezik, a gyengébb sejtek elpusztulnak, jelentkezik egy életerős sejtgeneráció, melynek túltengő vitalitása anarchikus rákos növekedésben nyer kifejezést. Végeredményben ez a felfogás a darwini kiválasztási elv pathológiai alkalmazása, melynek külön érdekessége, hogy olyankor keletkezett (1926), mikor a szakbeli biológusok nagyrésze már leszámolt a darwinizmussal, vagy legalább is annak orthodox formájával. Am az embrionális elmélettel szemben felmerült ellenvetés itt is érvényes. A szervezetet érintő krónikus irritációk száma rendkívül nagy s közöttük csak kevés vezet rákosodásra. Mi az oka ennek? Erre a kérdésre az irritációs elmélet éppoly kevésbé felel, mint Cohnheim hipotézise.

Avagy talán fertőző betegség a rák? Ez a feltevés is megfordult több kutató fejében. Többen a rák

bacillusát is felfedezni vélték. Ezek a fantasztikus rákbacillusok (micrococcus neoformans; saccharomyces neoformans, stb.) nagyrésze véglegesen leszerepelt. Új lendületet a rák fertőző elméletének a „vírus filtrans“-ok felfedezése adott. Ezek a vírusok mikroszkopon láthatatlan, de porcellánszerűen átható patogén tényezők, melyeknek még organikus jellege sem biztos, egyes biológusok bennük látják az összekötő kapcsolatot az organikus és anorganikus lét között. Peyton Rous, majd Fuji-nami és Ynamoto kimutatták, hogy egy, a tyuknál előforduló kötőszöveti rák ilyen vírus hatásának eredménye. Ebben az esetben a fertőző rák kísérleti úton átvihető a betegről az egészséges egyedre s a kutatás tudományos értéke kétségtelen. Mégis valószínű, hogy az eset speciális, melynek eredményei nem alkalmazhatók az emberi rákra. Ez utóbbinak egész klinikai megjelenési formája u. i. kizárja, hogy a rákot fertőző betegségnek tekintsük.

Warburg és iskolája biokémiai úton közelítették meg a rákproblémát. A szőlőcukor sejtenbeli felhasználása kétféleképp történhetik: oxidáció vagy tejsavra való hasadás útján. Az első a normális mód, míg a másikkal a szervezet akkor él, ha nem áll elegendő oxigén rendelkezésére. Warburg kimutatta, hogy a rákos szövet anyagcseréjében az a második mód az uralkodó. Feltétele szerint, ha a szervezet valamely része bármely okból nem jut elegendő oxigénhez, úgy a tejsavas hasadásra képes sejtek túlsúlyba jutnak s elnyomják a normális sejteket. Ez a „kémiai rákosodás“ Warburg kifejezése szerint. E korszakalkotó kutatás jelentőségét méltán szankcionálta az 1932-ben Warburgnak megítélt orvostudományi Nobel-díj. A rákfejlődés első okát illetően azonban ez az elmélet sem nyújt végleges felvilágosítást.

Nagy lépésekkel vitték elő a kérdést a rák körüli kísérleti kutatá-

sok. Egyes anyagoknak mint pl. a koromnak vagy kátránynak rákképző hatása évszázadok óta ismeretes. Angliában „chimney sweeper disease“ volt a neve egy kéménysopróknál gyakori betegségnek, amelynek rákos természetét már 1775-ben kimutatta Percival Pott. Nagy dátum volt a rákkutatás történetében mikor két japán kutató, Yamagiva és Itchikava először idézett elő kísérletileg rákot, azáltal, hogy egy nyul fülét kátránnyal kenték be. Ez a kísérlet első megfontolásra az irritációs-elmélet hi-veinek látszik igazat adni. Azonban nem minden irritáló anyag okoz rákot, csak éppen a kátrány. Nyilvánvaló, hogy a jelenség magyarázatát a kátrányban levő speciális anyagok jelenléte adja. Ez anyagok vegyi összetétele majdnem teljesen azonos azon nemi hormonokéval (follikulin stb.), amelyek rákképző hatására Lacasagne mutatott rá 1934-ben. A rák endokrin- és vegyelmélete szövetkezik itt s a szövetkezés eredménye a modern rákkutatás egyik legszebb eredménye. Jövő lehetőségei egyelőre kiszámíthatatlanok. Ebben a pillanatban a rákkeletkezés végleges és teljesen kielégítő magyarázatával ez az elmélet sem szolgál. A rákkeletkezés belső mechanizmusa az orvostudomány mai fejlett állása mellett is nagyrészt ismeretlen terület.

Gustave Roussy könyve 220 oldalon tömör és mégis kimerítő összefoglalását adja a rákprobléma mai állásának. Olyan kérdés ez, mely túlmege az orvostudomány keretein s egyformán érdekli a biológiát, a szociális orvostudományt, sőt a bölcséletet is. (Geröly Kálmán)

A „SAJTÓTUDOMÁNY“, MINT „KÖZVELEMÉNYIRÁNYÍTÁS-TUDOMÁNY“. A „sajtótudomány“ tipikus „német“ tudomány. A KORUNK megírta már, hogy még Franciaországban is egy német publicista kezdeményezése áll mögötte és ha az amerikai-orosz Gallup „közleménykutatásától“ eltekintünk,

komolyan számbavehető „sajtótudományt” csak Németországban találunk. Másutt legfeljebb a „sajtótörténelem” divik. **Paul De Sury D'Aspremont** svájci egyetemi tanár műve, *La Presse à travers les âges*, aki a freiburgi egyetemen ad zurnalisztikai „magán”-kurzusokat, megérdemelte a szigorú kritikát; **Georges Weill** caeni professzor művén pedig minden alapossága mellett is tulzottan kifejezésre jut szerzője historikus beállítottsága. Ma a franciák vezetnek ebben a historizmusban az újságtudomány területén; de kétséges, hogy lehet-e ezt érdemnek betudni? **Boutillier du Rétail** könyvtáros 1934-ben az Académie des Sciences Morales et Politiques előtt fejtette ki, milyen érdekes segéd-eszköze a történésznek az újság; **Jean Morienval** a francia sajtó megteremtőiről írt könyvet; **André Ravry** *Les Origines de la Presse et de l'Imprimerie* címen 1937-ben értekezett hasonló kérdésekről. De mindezeknél érdekesebb és jellemzőbb a német teoretikusok hősi küzdelme, amelyet eddig nem sok siker koronáz ugyan, de mégis figyelemreméltó, az újság és az újságtudomány fogalmazásának végleges (?) megfogalmazásáért. **Martin Mohr**, a berlini sajtóintézet igazgatója pl. így igyekszik meghatározni a sajtótudományt: „a civilizáció története, amennyiben az az újságírásban a következőkben szintetizálja a gondolkodást: olyan múlt lefolyása, amely a történelemhez és az élő jelenhez (egyik) tartozik, az ember munkájának gyümölcse az egyre megújuló formákban megnyilatkozó idő szolgálatában”. Felesleges erőlködni és háromszor is elolvasni ezt a nyakatekert és ködös mondatot; attól nem lesz sem érthetőbb, sem világosabb! Vagy vegyünk egy más ilyen újnémet definíciót, magáról az újságról; **Otto Groth**, a nagymúltú Frankfurter Zeitung szerkesztője igyekezett ezt így megfogalmazni: „Gazdasági vállalkozásból eredő közlemény, azaz mechanikus eljárással számos példányban előállított

termék, amely szabályszerűen és közeli időközökben jelenik meg (ez az időköz nem lehet hosszabb egy hétnél). Ennek a terméknek általános jelleggel és általános érdekekkel kell bírnia, és elsősorban az aktuálitással kell viszonyban állania. Tartalma áll közleményekből, gondolatok kifejtéséből, megítélésekből, ismeretterjesztésből, egy bizonyos közönség kialakítása és megőrzése célzatával”. Csoda-e, ha ilyen „definíciók” háttérében az egész német „sajtótudomány” súlyos válságon megy át?

Két alapvető tendencia küzd egymás ellen a német sajtótudomány körüli vitában. Az egyiket elsősorban gyakorlati emberek képviselik, akik rakoncátlanul tiltakoznak munkájuk mindennemű „tudományos” vizsgálata és rendszerezése ellen. A másikat hivatalosan „tudósoknak” elismert szerzők vallják. Ez utóbbiak nem ismerik el a „sajtótudományt” teljes jogú tudománynak. A két ellentétes irány felfogása ellen 1933 óta két metódus alakult ki a német sajtótudományban. Egyrészt igyekeztek kiterjeszteni a sajtó tudományos vizsgálatát a másik két közvélemény-alakító technikai megnyilvánulásra, a filmre és a rádióra is; mindezeket együtt „publicisztikai vezető-eszközök” név alatt szokás összefoglalni. A másik „iskola” a sajtótudományt szigorúan a sajtótermékekre szorítná korlátozni, vagyis az újságra és folyóíratra. Ennek az iránynak az előharcosa **Heide** titkos tanácsos a **Deutsche Zeitungswissenschaftlicher Verband** „vezetője”.

Csodabogarakban persze nincs hiány a német sajtótudomány még egyelőre kevésbé kies berkeiben. Tessék elolvasni a következő címet, és tudomásulvenni, hogy Prof. **Hans A. Münster** huszoldalas programatikusan művecskéje túljutott már a második kiadáson: *Der Wille zu Ueberzeugen — ein germanischer Wesenszug in der Volksführung des neuen Staates. Vom Sinn der deutschen Zeitungswissenschaft*. Goethe

szerint ugyan az ember legszentebb és legtermészetesebb törekvése a prozeliták keresése; a lipcsei professzor ezt az olyannyira általános emberi tulajdonságot a germánság javára igyekszik kisajátítani. „Két évtized óta — írja — a német sajtótudomány teljes intenzitásával szinte kizárólag magával az ujsággal foglalkozott, mint a mindenki véleménye szerint eddig leghathatósabb publicisztikai befolyásoló eszközzel... Most azonban előbbre kell nyomulnunk. A többi publicisztikai vezetőeszközt is egyenként be kell vonnunk feladataink körébe“.

Münster program-előadása és *Zeitung und Politik* c. műve ellen Dr. Karl Kurth és Dr. Wolfgang Holmann foglaltak élesen állást *Durchbruch der Zeitungswissenschaft* címen. Írásuk a kölni egyetem ujságtudományos intézete kiadásában jelent meg. Az „ujság“ szó félrevezet, a szerzők szerint. *Zeitung* helyett a *Nachricht* szó és fogalom kell, hogy foglalkoztassa a sajtótudományt első helyen. A hír fogalma a törvény, a tantétel, a műremek fogalmai mellé sorozandó, és mint ilyen alapvetően fontos fogalom, külön tudományt érdemel. A szó és a kép a szellem hirtvivői; hirtelleggel bírnak. „Az ujság, a napilap tehát a formailag, anyagilag és időbelileg legáltalánosabb hirtördő“, írják a szerzők. Az „ujságtudomány“ tehát — ha tudomány alatt valóban rendszeres kutatásra épített teremtető tant akarunk érteni szerzőinkkel — „ist die Wissenschaft von den Gesetzen der ständigen nachrichtenmässigen Verarbeitung und öffentlichen Darbietung allen Geschehens“.

Annak jeléül azonban, hogy a hirhedt német partikularizmust még a mai idők sem tudták kiirtani, a lipcseiek sem hagyták annyiban a dolgot, és Münster professzor Dr. Karl Rau társaságában annál erősebben követelik a sajtótudománynak igazi „közvéleményirányítástudománnyá“ való kibővítését. *Zeitungswissenschaft und Publizistik*

címen adták ki erről a tárgyról tartott előadásait, és az ujságtudomány mellett foglalkoznak a filmtudománnyal és a rádiótudománnyal is; persze mindig csak a „vezetés“ szempontjából számbajövő oldalai érdeklik a „publicistát“ a filmben és a rádióban is, nem pedig a pusztán technikai, a merőben „politikamentes“ kérdések. Ime, ideírjuk a lipcseiek alaptételét: „A nemzeti szocialista egyetem érdekében a Reichsstudentenführung ujságtudományi alosztálya elutasít minden szűk szakai megszorítást és a diákok munkaközösségeiben megvalósítja minden publicisztikai eszköz tudományos tárgyalását (nyomtatás, film, rádió), a publicisztikai vezetés átfogó szemszögéből“.

Münster vázolja az ujságtudomány eddigi kialakulását, még pedig így: „Szorosabban vett kutatási területét tekintve, az ujságtudomány olyan emberi megnyilvánulásokkal foglalkozik, amelyek látható jelek közbeiktatása segítségével — írás, kép, rajz — az emberek véleményalakítását elsősorban politikai ügyekben befolyásolni képesek“. Ezen a szélesebb munkakörön belül az ujságtudomány „a politikai publicisztika tudományának oroszlán-része“. Ezek után mi sem természetesebb, mint az, hogy Münster a lipcsei ujságtudományos intézet nevének Publicisztikai Intézetté való átkeresztelését szorgalmazza.

...Amit a weimari rendszer alatt virágzó haladó irányú írástudók nem tudtak elérni, azt most a német nemzetiszocializmus lépésről lépésre megvalósítja, csak éppen ellenkező előjellel. A tudományok politizálódnak. Az ujságtudomány pusztán a politikai irányítás és „vezetés“ tudománya. Mint ilyen, kénytelen-kelletlen bele fog olvadni a közvéleménytudományba. Tudományos eredményeiről még korai volna ítéletet mondani; elégedjünk meg azzal, hogy tudomásul vesszük, mint kortünetet. (Laczkó Dénes)

VILÁGSZEMLE

A VILÁGPOLITIKAI „TENGELEK” MAI DILEMMÁI

Abban a viszonylagos szélcsendben, amely Csehszlovákia megszállása után bekövetkezett, napról-napra mindjobban megfigyelhető, hogy az európai tőkés nagyhatalmak politikája, minden látszólagos változások és „dinamikus” mozdulatok ellenére, egy helyben mozog. A két „tengely” (Berlin-Róma és London-Párizs) egymásról kölcsönösen kimutatják, hogy zsákuccába jutottak és — ezuttal mindkét oldalon igazat beszélnek. Mindaddig azonban, amíg ezt mindkét oldalon csak a *másik* oldalra vonatkoztatva ismerik el, amíg mindkét fél tehetetlensége és kiutatlansága mindenki előtt nyilvánvalóvá lesz, a sajtó és az ennek nyomában vergődő átlagolvasó véleményei két véglet között mozognak.

Az *egyik* véglet, mint mindig, a „megijedt kispolgár”, az erőszak sikere előtt mindig meghajló kislelkűek ijedezése, amely ikertestvére a „megindult kispolgár”-nak, a totális támadót és rombolót üdvözlő barna- vagy feketeinges ujjongásnak. Ez ikertípus véleménye így foglalható össze:

Az *egyik*: Lényegében nem történt semmi, nem változott semmi München óta. Az agresszív államok tovább foglalnak és újabb foglalásokkal ijesztenek, míg a nyugati demokráciák tovább kapitulálnak. Mindaz, amit ezek vezetői tettek és tesznek: az egyoldalú garancia-vállalások a veszélyeztetett kisebb államokkal szemben, a fegyverkezések gyorsítása, a nyugati államokban, a Daladier-kormány rendkívüli intézkedései, Anglia és Franciaország tárgyalásai biztos gazdasági tulsúlyukkal érik el céljaikat.

A *másik* véglet: Nagyjában minden rendben lesz már, Chamberlain, Daladier és Roosevelt megmutatták Hitlernek és Mussolininek, hogy további hódításaikat nem tűrik, a veszélyeztetett államok már biztosítva vannak, ami volt — volt, következik egy békés periódus. El felfogás szerint, amelyet a polgári és polgári-demokratikus sajtó egy része és ennek befolyása alatt az újságolvasók elég nagy tömege vall, Hitlerék „egy időre biztosították magukat” és ha még többet akarnának, erről egyelőre le kellett mondaniok, különben az összes többi államok fegyveres ellentállásával találkozhatnak s el vannak veszve...

Az igazságot még csak a két véglet között sem kereshetjük, tekintve, hogy a kettő alapjában egy-ugyanazon eszmekörnek felel meg.

Amilyen hamis és gyerekes a demokratikus államok teljes kapitulációjában való hit (vagy az attól való félelem), éppoly naiv a totális hatalmak „mindenhatóságá”-tól való félelem (vagy abba vetett hit). Minden felelős tényező tisztában van Németország és Olaszország súlyos bel- és külpolitikai helyzetével, amely egyrészt újabb és újabb kitörésekre kényszeríti a vezetőket, de amely ugyanakkor kilátástalanná, szinte lehetetlenné teszi számukra azt, hogy egy komoly ellenséggel szemben nagy háborúba kezdjenek. A németországi *belső* helyzetet illetőleg érdemes idéznünk pár hivatalos és félhivatalos adatot:

Németország államadósságai, amelyek évek óta belföldi forrásokból (a *homi* lakosság önkéntes, de főleg kényszer-hiteleiből) származnak, és amelyek hivatalos kimutatás szerint 1937 januárjától 1938 januárjáig 3600 millió márkával növekedtek, ugyanezen hivatalos összeállítás szerint múlt év januárjától ez év januárjáig 9200 millió márkával növekedtek és összesen már huszonnyolc milliárd márkát tesznek ki. Ez hasonmása a múlt háború végén (1917—18-ban) volt németországi pénzügyi helyzetnek, amikor a kölcsönök voltak egyetlen forrása. Az infláció, amely szintén a múlt háború vége felé jelentkezett először, mint a fedezetlen, be nem váltott és senki által nem jegyzett bankjegykibocsátás következménye, a mai Németországban ismert és nagyarányú jelenséggé vált. Az árak, minden kényszerítő rendszabályok ellenére felfelé mennek. A *Daily Telegraph* berlini tudósítója írja április 15-én: „A nyilvános piacokon naponta láthatók heves jelenetek, mert az árak hirtelen emelkedtek és hiány van élelmiszerekben. Nagykereskedők és kisárusok, boltosok és vásárlók között heves vita folyik...”

Az áremelkedés folytán a munkások állandó béremelési mozgalomban vannak, a sztrájkok (amelyeket sokszor maguk a nemzetiszocialista munkásképviselek vagy a nemzetiszocialista pártba belépett baloldali elemek vezetnek) egymást követik, általános jelenséggé váltak. Ugyancsak háborúvégi jelenség a tulhajzolás és a felszerelések felújításának elhanyagolása: az ipari apparátus (gyárak, bányák, vasutak, stb.) nagyfokú leromlása. A *Wirtschaftskurwe* c. folyóirat, amelyet a Frankfurter Zeitung ad ki gazdasági körök részére, elég sötét képet fest erről a jelenségről:

„Mind több (ipari) területen — írja a vezető közgazdasági orgánus — elégtelennek bizonyul az ipari kapacitás. A felszerelések hiányossága különböző az egyes szakmákban. Különösen drasztikus módon meglátszik a vasutaknál időlegesen előállott zavarokon, hogy egy tényleges hiányt nem lehet szervezéssel eltüntetni (*hinwegorganisieren*). Más jellemző példa: az áramhiány. Nem célszerű exportterveket kovácsolni, ha ezeket nem tudjuk teljesíteni.”

Mindezek a háborúvégi jelenségek még fokozottabb mértékben jelentkeznek a két háborúban is megrengetett olasz közgazdaságban és a dögvoráson tengődő japán gazdasági életben. Ez utóbbiról egy amerikai megfigyelő, a *Foreign Office* c. folyóirat levelezője írja: „Az összes gazdasági ágak rendkívüli feszültségben vannak. Japán állami adóssága elérte 1938-ban a 16 milliárd jent. A nemháborús ipar csaknem a földön hever, a háború kezdete óta egy millió 300 ezer munkanélkülit dobott uccára. Minden dolgozó ember elítéli a háborút, amely ellen nemcsak munkások és parasztok lépnek fel, hanem a liberális tőkés polgárság is. Több száz polgári radikális vezető és több ezernyi munkás-aktivista került börtönbe.” Ezzel

szemben az *Erkölcsei Mozgósítás Nemzeti Ligá*-ja, amelyet a kormány a hangulat emelésére szervezett, a hivatalos szervek bevallása szerint teljes kudarcot vallott. Milyen kilátásokkal indul hát ez a Japán a nagy erővel éppen most kezdődő ellenoffenzíva letörésére? És milyen kilátásokkal kezdenének bele máris kimerült európai szövetségesei egy nagy és nehéz háborúba?

A német-olasz „sikerek”-től elkábult vagy pánikba-esett sajtó és ennek „kispolgári” olvasója beszél az u. n. „Villámháborúról”, amellyel a német-olasz haditechnika egy csapással leteríti a „kivénült demokráciákat”. De erről szó se lehet. II. Vilmos is úgy számított, hogy a porosz hadsereg nagy helyzeti, technikai és szervezeti fölényével egyszerre („mire a falevelek lehullanak”) végez Franciaországgal és Angliával, még mielőtt az orosz segítség érvényesülhetne. Láttuk, hogyan sikerült: az első „villámgyors” előmenetel után következett a négyéves álló háború és a német-osztrák csapatok mindenütt mélyen az ellenség területén állottak 1918-ban, amikor végső vereséget szenvedtek. Ma sem jobb a helyzet, sőt: a nyugati hatalmak katonai ereje ma aránylag sokkal nagyobb, mint volt 1914-ben, Szovjetoroszország gazdaságilag, katonailag és szervezetileg többszöröse a cári Oroszországnak, az akkor teljesen védtelen kis országok Németország körül ma állig felfegyverkeztek, Amerika készen áll a nyugati hatalmak segítségére és ezuttal előreláthatólag nem három és fél év után, de (amint maguk az amerikai vezetők mondják) talán három hónap múlva belekényszerül a háborúba. Ezen az óriási helyzeti és erőbeli túlsúlyon alig változtatnak valamit a támadó hatalmak kisebb-nagyobb terület-foglalásai és zsákmányai. Nagyon keveset változtat Olaszország szövetsége, amelynek lakosságát már ma izzó német-gyűlölet fűti, amelynek szárazföldjét szinte egy csapásra elszigetelheti és kiéheztetheti a ma is kétszeres-háromszoros fölényben lévő angó-francia-amerikai tengeri és légi-flotta és amelynek kormánya ma sem sokkal inkább hajlandó Berlint követni a kilátástalan „nagy ugrás”-ban, mint 1914-ben. Még kevésbé számíthat Berlin Japán segítségére, amelynek kormánya már ma minden alkalommal siet kijelenteni és bizonyítani, hogy „nem tartozik a totális államok blokkjához” stb., hogy neki csak Kínával és Szovjetoroszországgal van számolni-valója, de nem kíván rossz viszonyban lenni Angliával és Amerikával.

Hosszú nehéz háborúról van szó — efelől nem kételkednek maguk a német katonai körök sem. Egy igen befolyásos német katonai író, *von Metsch* tábornok nemrég Berlinben megjelent *Wehrpolitik* (Hadipolitika) c. könyvében olvashatjuk:

„Senki se tudja, mily nehéz lesz a következő háború. De hogy nehéz lesz, azt már ma mindenkinek tudnia kell. Ezen keveset változtat a hatalmi növekedés. Akinek többje van, mint eddig volt, annak többet is kell megvédenie, mint eddig...” — „Nem kell tulbecsülni a stratégiai rajzítás hatásának tartósságát! Ennek valószínű kezdeti sikerei nem biztosítják a végső sikert.” Sőt: „A brutális béke-rontás csak a külpolitikai hadihelyzet kiélesítéséhez vezet.” Ugyanakkor a szerző rámutat a háború belső társadalmi hatására is: „Már békeidőben bénítólag hatnak a hadseregre a társadalmi feszültségek. (Wehrlähmend). Háborúban azonban döntő hatásuk lehet. Hadipolitikai tévedés azt hinni, hogy a háború szükség-helyzetében a társadalmi szakadékok bezárulnak. Amint a fegyveres harc vál-

ságokon megy át (célzás a minden háboruban elkerülhetetlen vereségekre), sokkal nagyobb annak veszélye, hogy az ellentétek kiélesednek."

*

Igy az imperializmus mindkét táborra súlyos dilemma előtt áll. A nyugati („demokratikus”) csoport dilemmája: vagy tovább kapitulál a másik csoport előtt, elősegíti annak erősödését és ezzel kimondja maga felett a halálos ítéletet, vagy pedig háborúval veri vissza és ezzel felidézni egyben a gyarmati népek és Középeurópa forradalmát.

A központi (totális) hatalmak dilemmája: újabb nagymérvű hódítások nélkül nem élhetnek tovább, sőt, végső fokon, csak az angol-francia világhatalom megdöntése és öröklése elégitheti ki őket, viszont a háborút, amely ehhez vezet, nem kockáztathatják; előre nincs más utjuk, mint a folytonos és végső „ugrás a sötétbe”, de vissza sincs út; a fegyverkezés lassítása, a háborús gazdálkodás átvezetése „normális” gazdasági állapotba súlyos belső krízist és katasztrófát jelentene; a háborús gazdálkodásról és fegyverkezési tempóról nem mondhat le éppen akkor, amikor ellenfelei utólérhetetlen tempóban fogtak hozzá a fegyverkezéshez, viszont azt folytatni, éspedig úgy folytatni, hogy a tőkében, anyagforrásokban és emberanyagban messze felette álló nyugati ellenfelekkel szemben le ne maradjon, nem képes másképp, csak újabb és újabb erőszakos hódításokkal.

Mindkét csoportnak csak a harmadik félnek, a nemimperialista Kelet-európának és Ázsiának testén keresztül volna átmeneti, imperialista átvezető útja: ha együttes frontban mindenk előtt leverhetnék ezt a kolosszust, ezzel kikapcsolhatnák a világpolitika algebrájából azt a tényezőt, a forradalom szörnyű kérdőjelét, amely minden számítást megdönt, hogy aztán „végre egyedül” vagyis zavartalan kettesben hozzáláthassanak a maguk világfelosztó háborújához. De erről belátható időn belül szó se lehet. Amellett, hogy Európa Nyugatán és Amerikában semmivel se lehetne a lakosság (hadsereg) előtt indokoltá tenni egy ilyen háborút azokkal szemben, akik békésen építik a maguk életét és senkit se bántanak, ennek a háborúnak is hosszúnak, nehéznek, kimerítőnek kellene lennie, amelyből, győztesen vagy leverve könnyen a forradalmat hozhatja haza a hadviselt népek tömege. És ha végül meg mernék kockáztatni a kormányok ezt a nagy, legnagyobb „ugrást a sötétbe”, ahhoz előbb együtt kellene lenniük, előbb félre kellene tenniük egymásközötti ellentéteiket. Viszont ezek az ellentétek ahelyett, hogy eltűnnének, hovatovább kiélesednek. Ime: még egy dilemma: az imperializmus egészének a dilemmája.

*

Ebben a történelmi konfigurációban, amelyben a béke lehetetlenné vált, de a háborúra még egyik fél se tudja rászánni magát, minden hatalom és hatalmi csoport részére csak rövid lejáratu, szinte naponként változó, zavaros, lavirozó kötéltánc-politika lehetséges, abban a reményben, hogy „majd csak hoz az idő valamit”, egy olyan eseményt, amely lényeges változást idéz elő a helyzetben és lehetővé teszi a döntő fordulatot egy véglegesebb megoldás felé.

Kiki a maga módján, a maga érdekeinek megfelelően és a maga módszereivel egyensúlyoz, taktikáz, manőverez:

Anglia és Franciaország a müncheni tervvel (Kelet felé irányítani a né-

met expanziót, háborút provokálni Hitler és Sztalin között és „semleges” pozícióból gondoskodni róla, hogy ez minél tovább tartson, hogy aztán a két kimerült ellenséget a maguk javára „intézzék el”), csődöt mondott és azt idézte elő, hogy a Szovjetek és Németország, külön-külön és „elveik fenntartásával” enyhítették az egymás ellen folytatott harcot: nem ülték fel a provokációnak. A müncheni tul egyoldalú taktikát egy kétoldalú, helyesebben kettős, párhuzamos-vonalú taktika követte, amely abból áll, hogy Németország *ellen* mozgósítja mindazon országokat, amelyek fenyegetett helyzetben vannak, garancia vállalásokkal, a Szovjettel való tárgyalásokkal és fegyverkezéssel sakkban tartja (illetve akadályozza abban, hogy erőszakkal, megkérdézés és ellenszolgáltatás nélkül tovább hódítson), de ugyanakkor minden lépésnél elég ajtót hagy nyitva arra, hogy Németország is érvényesíthesse — de csak „békés” uton — befolyását legalább annyira, hogy azonnali háborúra ne kényszerüljön. E taktika várható eredménye: Németország „megpuhulása” és — időnyerés. Ha elég hosszú ideig mehet ez így, Anglia és Franciaország fölénye a fegyverkezésben és befolyásban eléggé megnőhet ahhoz, hogy újból „felülről” összehessen a totális államokkal, esetleg megtörje a tengely egységét is és akkor — majd meglátjuk, esetleg ott kezdjük, ahol elhagytuk... Ehhez a politikához csatlakozik, a semleges közvetítő szerepében, de valójában Hitler és Mussolini terjeszkedését *akadályozón*, az USA.

A totális államok csoportja e párhuzamos taktikára megfelelő, ugyancsak párhuzamos taktikával felel: kapva-kap minden neki meghagyott lehetőségen, éhesen ront be a nyitva hagyott ajtókon (Jugoszláviába, Romániába, Lengyelországba és az északi kis államokba), de ugyanakkor hatalmas csapatmozdulatokkal készül arra, hogy szükség esetén az első kedvező alkalommal újabb erőszakos csapással tegye semmivé ellenségeinek időközben felhalmozott gazdasági és fegyverkezési fölényét, amint Cseh- és Morvaország megszállásával és az ott szerzett zsákmánnyal semmivé tette Anglia egy évi fegyverkezési akciójának minden előnyét.

Az elmondottakban benne van a „kivülálló harmadik”, a Szovjetunió várakozó és viszonylag tartózkodó politikájának magyarázata. A *Maitsky formula*, amellyel ez az állam Londonban fellépett, igen egyszerű: „Ameny-nyiben bárhol bárki fegyveres agresszió áldozatává lesz, az alulírott hatalmak kötelesek azonnal minden erejükkel a megtámadott segítségére sietni.” Ez lényegesen különbözik azoktól a garanciáktól, amelyek vagy a függetlenséget biztosítják a határok nélkül, vagy a terület épségét óvják a függetlenség említése nélkül és ezáltal oly nyulósak, hogy ütőerejük szinte a nullával egyenlő. Ennek elfogadása nemcsak a veszélyeztetett kisebb államoknak nyújt elegendő biztosítékot, hanem az aláírókat is biztosítja afelől, hogy nem támadhatják meg, illetve — egy újabb müncheni fogással nem uszítják ellene nyugati vagy keleti ellenségeit. Ugyanakkor eléggé összeforrasztaná a védekezők egységét ahhoz, hogy közös háború esetén egyiknek se — és főleg a minden imperialista hatalom által gyűlölt és rettegett kolosszusnak — ne kelljen attól tartania, hogy szövetségesei a közös ellenséggel titokban paktálnak, müncheni manőverrel ellene zúdítják az ellenfél haderejének főtámadását, a különbéke és árulás gondolataival kacérkodnak, szóval, hogy a becsületes végig-harcolás helyett azokat a fegyvereket használják, amelyeket a ma még mindig hatalmon lévő „müncheniek” oly előszeretettel őriznek árzenáljaikban...

Megállapíthatjuk tehát, hogy a végletes vélemények nem állják meg a helyüket. Amilyen balgaság azt hinni, hogy „minden rendben van már“, éppoly helytelen az állítani, hogy „semmi se változott“. Bár még távol állunk attól, hogy Anglia és Franciaország, akár a vörös veszélynek a Rajnáig való terjedését is kockáztatva, elszántan utját állják a tengely terjeszkedésének, a mai politika mégis lényegében különbözik a müncheni taktikától. A másik oldalon: bár ez az új taktika nagyon megnehezíti a nyílt fegyveres támadásokat és hódításokat, „rendben“ nincs még semmi, sőt, még csak most vált a helyzet igazán rendetlenné és mindaddig, amíg más helyzetben, más emberek más politikára nem szánják el magukat, állandóan tarthatunk váratlan kirobbanásoktól, kisebb-nagyobb „sötétbe-ugrásoktól...“ Más emberek — igen. Hogy a maiak, akik München is létrehozták, nem gondolnak valami határozott fordulatra, amely a háborút kockáztatva hajlandó megakadályozni a háborút, azt bizonyítja a legújabb jelszó, melyet a *Times* lanszírozott és a sajtó a világ minden táján nagy zajjal kapott fel: „Nem törődni semmivel! Dolgozni, üzleteket kötni — mintha semmi se történnék. A többit — bizzuk a kormányokra“. (K.)

AZ ANGOL-FRANCIA-OROSZ EGYEZMÉNY

Ami május folyamán világpolitikailag történt, mindaz egy történelmi célt látszik szolgálni — amennyiben a mai világpolitikában egyáltalán lehet összefogó célokról beszélni, — s röviden Európa és a világ átcsoportosításának kísérlete névvel jelölhető. Kísérlet arra, hogy a világháború óta kialakult hármas-csoportosulás (1. demokratikus-békeakaró államok; 2. totális-háborús blokk és 3. Szovjet-szövetség) helyébe egy *kettős* csoportosulás álljon és ezáltal az eddigi napról-napra ingadozó és változó, a békét és háborút egyaránt kizáró helyzetből olyan új tisztultabb helyzet álljon elő, amelyben valami — békés vagy háborús — tartósabb politika lehetséges. Ki-kivel? Ez nemcsak a háborúnak, de a békének is a főkérdése. Nemcsak a háborúban, de a békében is — ami tulajdonképpen „háború, más eszközökkel“ — két félnek, két frontnak kell egymással szembenállnia; három front tartósan nem lehetséges.

Már München is ilyen kísérlet volt. Az ott létrejött négyes paktum célja is a két csoportra-osztás volt: egyik oldalon a négy imperialiszta nagyhatalom; a másikon a Szovjetunió és a feláldozott vagy feláldozandó kisállamok. A szeptemberi eseményekről, lord Runciman prágai szerepéről, Chamberlain berchtesgadeni, godesbergi és müncheni működéséről újabban közzétett okmányok igazolják, hogy mindezekben a tárgyalásokon, ahol egy közös szövetséges, Csehszlovákia feldarabolását és kiszolgáltatását döntötték el, a feláldozott állam keleti nagy védőjének képviselőit meg nem kérdezték s az egyetlen találkozón, amelynek célja a szovjet-képviselők informálása volt, Bonnet francia külügyminiszter csak azt közölte, amit a sajtóban is nyilvánosságra hoztak. Ha ehhez még hozzávesszük azokat, — amik főleg a Hodzsa- és Sirovy-kormányok tagjainak és a csehszlovák diplomatáknak most közzétett nyilatkozataiból kiderültek — hogy a többszörösen felvetett kérdésre, hogy a szovjetek hajlandók-e a megtámadott kis szövetséges segítségére sietni, a válasz minden

esetben határozottan igenlő volt, hogy e segítség konkrét végrehajtására a megfelelő utakat és módokat egy formálisan harmadik féllel megkötött *ad hoc* megállapodás is biztosította; hogy a Lengyelországnak a tescheni fenyegetés miatt küldött ultimátum hatása alatt nemcsak Lengyelország mérsékelte magatartását, hanem a már akkor halódó Kisantant is fellelegzett és Magyarországot intette mérséklethez és végül, hogy mindezek ellenére a nyugati hatalmak nem a megtámadott védelmét, hanem annak feláldozását határozták el, — úgy tisztán áll előttünk, hogy a cél nem a béke biztosítása volt (ami éppen az együttes francia-angol-orosz nyomással lett volna elérhető), hanem: a *négyes paktum*, amely a Kelet- és dél-keleteurópai kisállamok feláldozásával az említett kettős frontcsoportosítást készítette volna elő.

Szükséges volt kitérniünk e multbeli eseményekre, hogy megérthessük Angliát, Franciaországot és a Szovjetunió magatartását a folyamatban levő tárgyalásokban, melyeknek egy francia-angol-szovjet együttműködés, a totális-támadók megfékezésére irányuló békefront létrehozása s ezen az alapon új átcsoportosítás a célja: *itt* a békét akaró nagy és kis államok védelmi frontja; *ott* az erőszakos hódításokat és a világ új felosztását akaró totális államok támadó csoportja.

Mondanunk sem kell, hogy a három szóbanforgó állam közül Anglia magatartása a döntő, helyesebben: attól függ az új frontalakulás létrejötte, annak kiterjedése, hatékonysága és tartóssága. Franciaország álláspontja eléggé világos: „Megyek, de neked is jönnöd kell” — amit eléggé érvényre juttatott azáltal, hogy Angliát a saját szigetországa védelmét célzó tengeri és légi fegyverkezéssel tulmenően az általános hadkötelezettség bevezetésére és olyan szárazföldi hadsereg megteremtésére kényszerítette, amivel a kontinensen is segítőtleg közbeléphet. A Szovjetunió követelése ennél is egyszerűbb: semmi egyoldalúság — teljes kölcsönösség. De Anglia diplomáciája, képviselőinek minden harcra és mindentigérő nyilatkozatai ellenére, a hónapokig tartott tárgyalások alatt alig látszott lemondani arról, hogy „mások kaparják ki neki a forró gesztenyét”. Az angol javaslatok mind a mai napig nemcsak odairányulnak, hogy Lengyelország vagy Románia megtámadása esetén mások, főképpen a Szovjetunió viselje az ezeknek ígért segítség minden terhét, de azáltal, hogy a Szovjetunióval határos többi államoknak (Esztonia, Lettország, Litvánia, Finnország) semmilyen garanciát nem nyújtott, nyitott ajtókat rezervált a Kelet és Északkelet felé irányuló német terjeszkedésnek és annak a lehetőségének, hogy (a totális államok ellen irányuló) megfelelő nyomás után más helyzetben és más ponton kezdhesse azt, amit Csehszlovákia megszállása után abba kellett hagynia: a müncheni politikának, a Kelet ellen irányuló négyes-politikának új változatát... Remélhetjük, hogy a szovjet diplomácia intranzigens magatartása, a francia és lengyel diplomácia közvetítése, a közvélemény sürgető türelmetlensége és főleg az ellentábor fenyegető készülődései (az olasz-német katonai szövetség megkötése első sorban) jobb belátásra készítetik Chamberlaint és Halifaxet és az egyezmény, amelynek közeli létrejöttét biztosra veszik, lehetővé teszi a három nagyhatalom szoros és fenntartás-nélküli együttműködését a béke megőrzésében és a támadó-kezdő totális blokk megfékezésében.

Az új frontalakulás létrejöttének egyik igen fontos eleme az angol-török egyezmény, amely egyben előzmény és következménye a békefront-

nak. Anglia és a Szovjetunió együttműködése valóban, alig lett volna elképzelhető és még kevésbé megvalósítható Törökország közreműködése nélkül, amely kezébe tartja a Dardanellák szorosait, azt az egyetlen utat, amelyen át Anglia és Franciaország Fekete-tengeri szövetségeseit, elsősorban Romániát (s ezen át Lengyelországot is) megsegítheti s a Szovjetunió is flottájával a Földközi-tengeri angol-francia hajóhad segítségére siethet.

A készülő — és e percben talán már létre is jött — angol-francia-szovjet békevédő egyezményt nemcsak az angol-török megállapodás, de más egy-, két-, és többoldalu kötelezettség vállalások egészítik ki: a lengyel-angol kölcsönös védelmi szerződés, az angol megsegítési nyilatkozat Romániával és Görögországgal szemben, stb. Hatékonyága a Balkán-szövetségen keresztül még olyan országokig is elnyúlik, mint Jugoszlávia és Bulgária, amelyek mai és lokális helyzettségükben német- és olaszbarát politikára kényszerülnek. Oly kiterjedt, minden ízében átgondolt és differenciált, az egyes kisebb államok lokális és időleges érdekeit is fenntartó biztonsági és védelmi rendszer, amely nemcsak háború esetére biztosíthatja az abban érdekelt államok teljes fölényét és győzelmét, hanem egy tartósabb európai egyensulynak és békének is fenntartó gépezetévé válhat.

Ezzel a védőszerkezettel sem materiális (katonai és gazdasági) erőben, sem politikai és szociális hatékonyságban nem vetekedhetik az, amit a támadó tengely vele szembehelyez: az olasz-német katonai szövetség: a nyers katonai erőnek és nyers imperialista érdekeknek ez az éppoly szimplica, mint népszerűtlen, társadalmilag erőtlen és gazdaságilag kilátástalan, mechanikus össze-szögezése, amely ugyyszólván két ország zárt határai közé szorul és szigetelődik. Persze balgaság volna a német-olasz háborús szövetség létrejöttének jelentőségét tagadni. E lépéssel Olaszország, amely még pár évvel ezelőtt Strezában Angliával és Franciaországgal együttthaladt Németország ellen és még 1937-38-ban is Anglia felé kacsingatott, hosszú időre a német imperializmus sorsához kötötte a sorsát. De éppoly vakság volna, ha nem vennők észre ennek a mégoly sűrűen vasraverzelt építménynek keskeny és süppedékes alapzatát. Az épületet magát kétségtelenül elég szilárdan összefogják annak összetevői: a két hatalmas, kitünően felfegyverzett hadsereg, a hatalmas hadiipar, a százszázalékos, totális (háborús) gazdasági és állami szerkezet mindkét országban és végül: a két „lemaradt“ és „kisemmizett“ imperializmus közös érdeke a világ új felosztásában. De mindenki látja az épület alapjainak rettenetes gyengeségeit is: 1. a két állam közismert szegénységét, főleg nyersanyag-forrásaiknak szörnyű elégtelenségét; 2. a két állam hódító törekvéseinek nyomasztó népszerűtlenségét (nemcsak a kívülvilág közvéleményében, hanem otthon is), amely népszerűtlenség nem utolsósorban az olasz lakosság kioltthatatlan német-ellenességében és a német lakosság ki-kirobbanó olasz-ellenes hangulatában nyer kifejezést; 3. a tengeri haderő teljes elégtelenségét arra, hogy az egyesült angol-francia-orosz flottákkal szembenállva megakadályozzák az Amerikából, Afrikából vagy akár Ázsiából való utánpótlást és végül: 4. a német-olasz tengely ugyyszólván teljes elszigeteltségét, amely nem kismértékben éppen a többi gyengeségek következménye.

A támadó tengely külső gyengeségére nézve jellemző, hogy a német

és olasz diplomáciának minden arra irányuló kísérlete, hogy a többé vagy kevésbé semleges államokat a német-olasz tengely politikájának akár csak távolról és ködös formában is kedvező nyilatkozatokra bírja, csütörtököt mondott. Arra az „ártatlan“ német kérdésre, hogy veszélyeztetve érzik-e magukat Németországtól, a legtöbb kérdezett állam — ezek között Svájc és Hollandia, — kitérő választ adtak. A Roosevelttávíratában felsorolt államok többségének (ezek között olyanoknak, mint Lengyelország, Románia és mások), fel se tették a kérdést. A német diplomácia meg nem támadási szerződésre irányuló ajánlatai az északi államok részéről válasz nélkül maradtak. Az egyetlen akvizíció eddig: a jelentéktelen szerepet játszó német-litván kereskedelmi szerződés és jószomszédsági nyilatkozat és az eddig még alig ható és hatásában az angol-román és francia-román kereskedelmi szerződések által keresztezett német-román gazdasági egyezmény. Mi több: a német-olasz tengely front-szélesítő törekvései igen halvány sikerrel jártak még azokban az államokban is, amelyek szövetségeseinek számítanak: Spanyolországban és Japánban.

Ami a tengely alapzatainak belső gyengeségét illeti, ennek eddigi szimptómáihoz újak jelentkeztek: a milánói és veronai tüntetések „Mussolini 1919-es programjának végrehajtásáért“, a düsseldorfi „Reinmetall“ üzemek alkalmazottainak fellépése: „Ha Essen és Krupp a német nehézipar szíve — mondotta újabban a DAF (Deutsche Arbeitsfront) egy vezetője, — úgy Düsseldorf és a „Reinmetall“ üzemek annak tüdeje“. Ez üzemek több tízezernyi alkalmazottai újabban egy beszéd során, amelyet a gyárudvarokon összegyűjtött tömegnek az igazgatósági épületből megafonokon továbbítottak, igen hangos és ellenséges véleménynyilvánításokra került a sor, amelyet órák múlva sikerült lecsillapítani s végül az a tény, hogy mint az a nemrég Hamburgban készült és Amerikába szállított *Bolívar* hajóval történt, a német ipar termékeit a külföld mind sürbben utasítja vissza a felhasznált nyersanyagok silánysága miatt; magasrangú tiszteknek újabb tömeges elbocsátása; az adó-bonoknak, mint fizetési eszköznek bevezetése, stb., stb.

Mindennek tudatában vannak a tengely vezetői. Az ünneplésnek, amelyben a német és olasz sajtó és szóvivők Ciano és az új szerződést részesítik, elég kétségbeesetten hangzik a vezérszava: „Zusammen schwimmen, oder zusammen untergehen“. — „Együtt uszni vagy együtt befulladni“. Maga Hitler, számottevő kijelentéseiben, elég mérsékeltnek mutatkozik, de különösen Mussolini, aki különben befelé oly magasztos tónusú turini beszédjében szükségesnek tartotta a külföld megnyugtatóására (és nem kevésbé: szövetségesei fékezésére) kijelenteni: „Jelenleg nincsenek Európában olyan kérdések, amelyek eléggé fontosak és sürgetők volnának ahhoz, hogy egy háborút igazolhatnának“. És végül, mind minden hasonló helyzetben, legjobban érzik és éreztetik a nagy és hosszú háborúra való felkészületlenségüket a német vezető tisztikar tagjai, akik közül újabban *Loeb* repülő-tábornok, *Quade* és *Stülpnagel* nemrég kinevezett vezérkari tábornokokat és más 30 magasrangú tisztet bocsátottak el.

Ez ingadozásokkal azonos értelmű a szövetségeseeknek, Francónak és Japánnak újabb ingadozása. Franco tábornok azzal, hogy a győzelem díszes ünneplésével egyidejűleg Angliával folytat beható tárgyalásokat egy nagyszabású hosszulejárati kölcsön megszerzéséért és az ünnepi beszédek során főleg békés, építő-terveit helyezi előtérbe, eléggé tisztán kifejezi,

hogy egy német-olasz világhódító háborúban reá aligha lehet számítani. Ehhez nem annyira a spanyol katonai diktátorok jóakarata hiányzik, mint inkább az erejük és bizalmuk: amellet, hogy a hosszú polgárháború végletekig kimerítette Spanyolország belső erejét, hisz nehéz földrajzi helyzetében annak a biztos veszélynek tenné ki magát, hogy az angol, francia és amerikai hadiflották egy csapással elzárják Olaszországtól és Németországtól. Talán nem éppen alaptalan a párizsi jobboldali sajtónak az a híradása, hogy Göring tábornagynak tervbevett részvétele a madridi győzelmi ünnepségeken azért maradt el, mert a diszálványon helyét Pétain tábornagy, francia követ helye mögött jelölték ki.

Ami Japánt illeti, ennek helyzete és magatartása az európai totális tengellyel szemben nem kétséges. A most Berlinben és Tokióban egyidejűleg folytatott tárgyalások során Németország arra igyekszik rábírní távolkeleti „elvbárátját“, hogy az antikomintern paktum katonai szövetségé alakítsák át. A nyomás eddigi eredménye: Japán visszautasító magatartása és — újabb kormányválság Japánban, amelynek kitörése a közel jövőben várható. Itt is arról van szó, hogy Japán számára mindennél fontosabb kínai háborúban és az esetleg ehhez csatlakozó szovjetellenes háborúban mennyire számíthat és számíthat-e egyáltalán európai barátai támogatására. És itt is nagy a súlya a belső gyengeségnek, a háborúban való kimerültségnek. Ez olymértű, hogy bátran kimondhatjuk: Japán ma az imperialista államok világ-láncolatának leggyengébb gyűrűje és ha arra a kérdésre kellene felelnünk, melyek azok a területek, ahol a teljes társadalmi szakadás és átalakulás legelőbb bekövetkezik, bátran azt felelnők: Korea, Mandzsúria, Japán, Észak-Kína...

Mihez kezdenek hát a totális hatalmak e szorongatott helyzetükben? Egyesek szerint — és mind több vélemény ide összpontosul: — háborút kísérelnek meg. Kétségbeesési-háborút (Verzweiflungskrieg), villámháborút (Blitzkrieg) — még mielőtt a helyzet rosszabbodik, mielőtt az angol-orosz-francia együttműködés hatását megmutathatja és mielőtt a most rekrutált angol szárazföldi hadsereg kitanul és felszerődik. Mások szerint ellenkezőleg: Anglia és Franciaország indítják meg a preventív háborút: még mielőtt Németország vagy Itália újabb foglalással teszik próbára az új védelmiszövetséget. Danzigban vagy máshol. Amint nem látszik észszerűnek ez utóbbi feltevés, éppugy alig hihetünk abban, hogy a totális tengely a mai helyzetben kénytelen volna már a végső kétségbeesett — és kilátástalan kísérletre. Egyelőre — és még talán jó ideig — a német és olasz belső és külső helyzet, amely a háborút számukra kilátástalanná teszi, elég lehetőséget nyújt még arra, hogy háború nélkül továbbhuzzza létét és jobb alkalomra várjon és — végső szükségben — kisebb, veszélytelenebb „békés“ előretörésekkel próbálkozzék. Ilyennek látszik: Danzig. Egy német városban és környékén, amelyet ténylegesen máris Berlinből kormányoznak, állandó feszült légkört fenntartani, ezzel az otthoni közvéleményt ébren tartani és a morgást elnémítani, burkolt csapatszállításokkal egy államcsíny-félét (esetleg hirtelen népszavazást) véghezvinni és ilyen uton — megfelelő tapogatózások után — annak „békés“ csatlakozását merni — ez a legkisebb ellentállás útján való kísérletezés politikájának, amelyet Hitler követ, a következő lépése lehet. Angliától és Franciaországtól függ — megint Angliától és Franciaországtól — hogy ez Hitler számára lehetségessé válik-e vagy sem. Eddig minden eset-

re gyanus az, hogy a Times és a hivatalos angol diplomácia a danzigi kérdésben való békés megegyezést ajánlgatja Lengyelországnak, anélkül, hogy ugyanakkor megfelelő hangon rendre intené Németországot és hogy egyes jólélezott hangok az angol-francia közvéleményben máris így teszik fel a kérdést: „Háborút — Danzigért?” (M.)

KÖZÉPEURÓPAI KÉRDÉSEK

A MAGYAR IPAR VÁLSÁGA

Kezdődött jó néhány hónappal ezelőtt a *L'Oeuvre* jólértécsült Madame Tabouis-jának „leleplezésével“, mely szerint Németország és Magyarország között oly értelmű megállapodás jött létre, hogy Magyarország be rendezkedik Németország mezőgazdasági cikkekkel való ellátására, amivel szemben Németország iparcikkeket szállít Magyarországnak. Következett természetesen az érdekelt oldalakról a cáfolat, majd folytatódott Kunder Antal magyar kereskedelemügyi és iparügyi miniszter cikkével a *Neues Wiener Tageblatt*-ban, mely problematikusan taglalta a kérdést a „csupán gazdaságosan termelő ipar fenntartására“ vonatkozólag. S most itt van gróf Teleki Pál magyar miniszterelnök választási programbeszéde, melyben bejelenti, hogy számot kell vetni a magyar gazdasági élet struktúrá-változásával.

Miről van szó tulajdonképpen? Arról-e, hogy Magyarország beillesz kedjék Németország „életterébe“, azaz lemondjon iparáról s vállalja ismét azt a szerepet, amelyet az Osztrák-Magyar Monarchiában betöltött, az őstermelő gyarmat szerepét? E kérdés természetesen erősen összefügg az aktuális politikai, sőt külpolitikai motivumokkal; legalább is a közép-európai politika legujabb eseményei élezték ki ilyen kategórikussá a problémát és sürgetik a döntést. De a probléma lappangó állapotában azelőtt is megvolt, csak hogy akkor maguk az érdekeltek is helyesebbnek vélték lappangó állapotban való tartását, minthogy felszínre kerülven nagyon is világosaknak látszottak volna vonatkozásai. Most pedig, a politika szinpadára tolva hazafias és egyéb színekben pompázó rivaldafények kápráztatják és vakítják el a nézők és látók szemeit.

A magunk részéről különböző okokból eltekintünk ezektől a fényektől. Nem kutatjuk, hogy a nyugati szomszédnak belpolitikában alkalmazott eszközei érvényesülnek-e ebben a strukturaváltozásban vagy pedig a kölcsönös állampolitikai érdekek érvekké alátámasztott végzetszerű találkozásáról van szó. A gazdasági motivumok — bizonyára elvonatkozottat, de bizonyára döntő voltának — szemmel tartásával vizsgáljuk a problémát és úgy véljük, hogy ebből a szempontból is két oldala van.

Az egyik az ipar kérdése, a másik a mezőgazdaságé. Adva van u. i. az ipar, melynek követelése eredetében egyértelmű volt az ország függetlenségének gondolatával, léte valóban viszonylagos függetlenséget jelentett és elvesztése bizonynyal maga után vonná a függetlenség megszűnését is. Az 1842-ben alapított *Országos Iparosegylet* az önálló és független magyar vámterület jelszava alatt igyekezett az ország piacát magának biztosítani és az 1844-ben Kossuth által megalapított *Védegylet* ezt a piacot akarta megszervezni. Hogy hogyan és mivé fejlődött volna a magyar ipar,

ha a 48-as forradalom, amely a szabadversenyes polgárság társadalmi érvényesülésének kísérlete volt, győz, — persze tisztán akadémikus kérdés, de mindenesetre következtetni lehet rá, hogy mennyire napirenden volt a magyar gazdasági élet átkapitalizálódásának a szükségessége, ha a forradalmat követő elnyomásban és gyarmati visszaszorítottságban elég gyors tempóban alakultak komolyabb ipari vállalatok, úgyhogy az 1852-ben az iparban alkalmazott 79 gőzgép száma 1863-ban már 480-ra emelkedett, a kiegyezés pedig már 1244 olyan ipari vállalatot talál az országban, amely 20-nál több (összesen 112.345) munkást foglalkoztat. Az utána következő liberális korszak még kevesebb gátat vetett az ipar fejlődésének és az 1890-i összeírás már 2364 gyárról tud, bár a termelt áruknak csaknem a fele az élelmezési iparra esik, vagyis a mezőgazdasági termelés nyersanyagát dolgozza fel, ami a gyarmati viszony magasabb fejlődését mutatja, amikor az áruexportot a tőkeexport váltja fel. A világháborúig terjedő periódus a maga meglassodott ipari fejlődésével — 1914-ben csupán 2863 a gyárak száma Magyarországon — élénken illusztrálja a kapitalizmus piaci nehézségeit, ami az osztrák iparnak a magyarországi ipar elnyomásában és Magyarországnak, mint felvevő piacnak, kiegészítő életterének a biztosításában áll.

A háború utáni megváltozott helyzet egyrészt az ipar dezorganizálását, másrészt a függetlenség hatása alatti hirtelen lendületét jelentette. 1918-ban kb. 1600 gyár maradt Magyarországon, de 1921-ben már 2124, 1924-ben 2876 gyár működik ismét, azaz a megkisebbedett országban több gyár van már, mint a háború előtti Magyarországon. Azután a fejlődés már csaknem egyenesvonalu, csupán az 1930-32-es világválság okoz kisebb átmeneti visszaesést. E fejlődés képe különben a következő:

Év:	Gyárak száma:	Munkáslétszám:	Termelt érték (millió P-ben)
1921	2124	158.928	979,4
1922	2494	197.546	1377,3
1923	2739	218.413	1412,4
1924	2876	206.291	1821,4
1925	2972	221.118	1749,8
1926	3287	234.756	1929,1
1927	3544	271.303	2342,2
1928	3533	272.568	2876,3
1929	3519	274.140	2867,1
1930	3491	246.655	2491,8
1931	3424	218.466	2058,6
1932	3324	202.531	1822,6
1933	3352	219.372	1763,4
1934	3387	236.426	1954,3
1935	3491	267.192	2201,4
1936	3700	299.033	2582,4
1937	3902	336.844	2952,4

Külön fejezet mindenesetre, és nagyrészt ebben leli magyarázatát a magyar ipar exportlehetősége, hogy pl. 1929-ben 274.140 munkása több bért kap, mint 1937-ben 336.844 munkás: 459.415.000 pengővel szemben 443.711.000 pengőt. Erre és a szociálpolitika hátramaradottságára vezethető vissza, hogy a magyar ipari termék annak ellenére, hogy a felhasznált nyersanyag nagyrésztét külföldről kell behozni, még mindig versenyképes és az 1937-beni 2.952.438.000 pengő értékű ipari termelésnek több, mint 10 százaléka, és pedig (322.938.000 pengő érték) került kivitelre.

A tőkeakkumulációnak e gyors tempójából, melyet a fenti statisztika elárul, következtetni lehet az ipari rentabilitás magas fokára is. De ugyanez megállapítható abból a tényből is, hogy az ipar „mezőgazdasági hozzájárulás” címen jelentékeny áldozatokat hozott a mezőgazdaság javára, az agrárvédelmi intézkedések közvetve a banktőkével összefonódott ipari tőkét érintették, nem szólva a *Nemzeti Önállósítási Alapról* és egyéb alapok tőkegyűjtéseiről, melyek mind a finansztőke tartalékjaiból kerültek ki. Az állami gazdálkodás, az adómegosztás statisztikai adatai is élénk tanúságot tesznek arról, hogy az agrártőkével szemben az ipari tőke összehasonlíthatatlanul nagyobb terheket visel, nem beszélve arról, hogy az ipari tőkének számot kell vetni még a mai körülmények között is a munkavállalók bizonyos szervezetségi fokával és szociális vívmányaival, amivel szemben áll a mezőgazdaságban foglalkoztatottak államhatalmilag garantált kiszolgáltatottsága. (A városi munkás átlagos évi keresete 1000-1200 pengő, a mezőgazdasági munkásé évi 250-400 pengő közt mozog).

Mindebből pedig csak azt a következtetést akarjuk levonni, hogy az ipari rentabilitás lényegesen magasabban áll a mezőgazdasági felett és csak ez teszi képessé a háború előttihez képest erősen megduzzadt állami apparátus eltartását, a mezőgazdaságnak a válságban véghezvitt nagyarányú finanszírozását és a mezőgazdasági kivitel magasfokú prémiumrendszerét. Ha tehát az ipart leépítenék, akkor ez nemcsak magát az ipart érintené, — sőt bizonyos tekintetben az ipart a legkevésbé, hiszen a tőke minden valutaintézkedés ellenére is megtalálja a módját, hogy más, idegen, messzi területeken keresse üdvét, — hanem magát az állami apparátust, amelynek a mai labilis külpolitikai helyzetben fokozódó igényei vannak és az agrártőkét is. A veszteség az ország gazdasági strukturáját illetőleg tehát kettős: az elmaradt termelési jövedelem, amelyet az agrártermelés nem tud pótolni, és az elmenekült tőke, s ezzel az ország elszegényedésének folyamata feltartóztathatatlanul megindul, a munkaerő s az alsóbb rétegek sorsváltozásáról nem is beszélve, melyek vizsgálatát e tanulmányban szándékosan ki is kapcsoltuk.

A másik része a problémának a mezőgazdaság. Ez talán még szorosabban összefügg a kivitel kérdésével, mint az iparé. 1938-ban Magyarország összkivitele 521.935.000 pengő volt. Ebből 239 millió Németországra, 44 millió Olaszországra esett. Ez utóbbi 283 millióból 72 százalék agrártermék volt, azaz az ipari kivitel tulnyomóan nemesvalutájú országokba, az agrárkivitel gyenge valutájú országokba irányult. Ebből nem arra akarunk rámutatni, hogy az ipari kivitel valutáris szempontból is előnyösebb az országra, hanem arra, hogy az ipari kivitel kiesése a gazdasági függőséget is fokozza. Az agrártermékeknek ugyanis a szállítási költség jóval lényegesebb szerepet játszik mint az ipari termékeknek, különösen Magyarországon, amelynek nincs tengere. Önként adódik tehát, hogy az agrártermékek piacául a szomszédos országok szolgálhatnak, azaz, mivel a szomszédországoknak szintén kivitellük van agrártermékekben: Németország és Olaszország. De éppen e két állammal a magyar kereskedelmi forgalom clearing-megállapodás alapján bonyolódik le, azaz a behozatal-kivitel különbséget nem aranyban vagy valutában, hanem áruban egyenlítődik ki.

Hogyan állunk már most e két országgal kereskedelmi szempontból? Magyarország összkivitele 1938-ban, mint említettük, 521.935.000 pengő

volt. A behozatal ezzel szemben, 418.169.000 pengő. A külkereskedelmi aktívum tehát 103.766.000 pengő. Ha e többletet aranyban vagy nemesvalutában kapná meg Magyarország, úgy azt kellene mondani, hogy külkereskedelmi forgalma a nemzeti vagyon gyarapodását jelenti. Csakhogy e 103 millió pengő többletből a Németországgal való kereskedelmi forgalomra 68.3 millió pengő, Olaszországra pedig 18.7 millió pengő esik. 103 millió pengőből tehát 87 millió pengő az a kiviteli többlet, amelyért újabb árukat kapunk, (ugyanaz a szám az előző évben 66 millió volt), olyanokat, amelyekre tulajdonképpen nincs szükségünk és amelyek csak a külkereskedelmi mérleg egyensúlyának a helyreállítását, nem pedig szükségletek kielégítését célozzák. Azaz, hogy ez a mérleg ne legyen ilyen súlyos, agrárexportunkat vagyunk kénytelenek fokozni, tehát nemcsak a fölösleget, hanem azon túlmenő tételeket is exportálunk. (Igy történhetett meg, hogy a kivitt kukoricát, hogy a hizlalás kárt ne szenvedjen, romániai, nemesvalutáért való vásárlással kellett pótolni, másfelől pedig Németország előbb az égyu, aztán a vaj jelszava alatt az általunk exportált gabóna nagyrészt nyomban eladta Rotterdamban világpiaci áron alul, hogy fegyverkezési nyersanyagot vásárolhasson.)

A kiviteli többlet tehát nemhogy gazdagítaná, hanem ellenkezőleg szegényíti Magyarországot. Az ipar leállítása következtében azután Magyarország erőszakos tempóban lenne kénytelen agrárkivitelét fokozni, s ezzel az ország értékeinek valóságos végkiárusítását rendezné meg. De az agrárkivitelnek bizonyos országokra való utaltsága teljes gazdasági és politikai kiszolgáltatottságot is jelent. Agrártermékeink felvételére csak két ország hajlandó, tehát nem állunk a világpiacon, ahol kiviteli cikkeink ára az általános kereslet-kínálat alakulása, illetve világhatalmi állások szerint igazodnék, hanem ki van téve egyoldalú diktálásnak, hiszen ha az érdekelt tényezők visszautasítanák a felajánlott, sőt előírt árakat, úgy az ország kivitele teljesen le is állhatna. S az ilyen kiszolgáltatottság magában hordja a politikai függőviszonyt is; a felkínált árban bennefoglaltatnak bizonyos politikai követelések is, melyek megtagadása ugyanolyan következményekkel járhat, mint a kikötött ár visszautasítása.

Nem valószínű, hogy mindezt ne látnák azok is, akik a programba vett reagrarizálódási koncepcióért lelkesednek. De ha közelebbről megnézzük, hogy személy szerint kik azok, akik a kívülről jött tervek hazai szószólóivá szegődtek, nem nehéz gazdasági magyarázatot kapni e buzgóságra. Köztudomású ugyanis, hogy gabonát csaknem 100 százalékbán, sőt még az állati termékeknek is több, mint a felét a nagybirtok exportálja. A kisbirtok ugyyszólván teljesen saját szükségletre termel és a középbirtok is inkább a közeli városi piacokat keresi fel. A nagybirtoknak tehát emiatt érdeke, hogy az agrárexport méginkább fokozódjék, még akkor is, ha az ellenérték szájharmónikákban jön be az országba. A nagybirtok megkapja az államtól pénzben az ellenértéket és a szájharmónikának nem ő a fogyasztója. Ezért látjuk a negyvenezer holdas birtokosokat a karbantartók első soraiban, — és ezért írhatta Madame Tabouis annak idején, hogy bizonyos külföldi államférfiak biztosították a negyvenezerholdasokat, hogy a program radikális földreformját kockázat nélkül hirdethetik, megvalósításra nem fog sor kerülni. Így találkozunk a „forradalmi“ nemzeti „szocializmus“ a középkorból ittmaradt feudalizmussal a közös érdekekben. (Kollár Ferenc)

SZEMLE, BIRÁLATOK

MAGYAR HOLMI

A *Nyugat* egyik legutóbbi száma került a kezembe. Csüggesztő olvasmány, mert az egyetlen, ami benne elevenül élő, — a halott Karinthy naplója. Naplója, mondom, pedig azt kellene mondanom: hangja. Mert a feleségét sirató Karinthy hangja *csuklik* meg a naplóban: „Egyedül ott-hon a lakásban, ahol meghalt... úgy zokogok, mint egy tébolyult... Mondd halott, te könnyekből *élsz*? Mennyi könnyre van még szükséged? Ó mennyit sírtam már azóta...”

Nem értem, nem megy a fejembe, hogy aki így tudott sirni, az már nem sir! Mért *fájt neki*, ha már nem fáj? S ami még ennél is borzalmasabb, ha már nem tudja, nem is bánja, hogy is *fájt* neki valaha.

Van író, aki attól lesz író, hogy előbb pihenteti, aztán a műgond nyugalmával dolgozza fel élményeit. Karinthy akkor és azáltal író, hogy az élmény pillanatában elbódul vagy felkacag. Ennek köszönheti, hogy papírról rikat és nevetett. Betűkkel éri el, amit a legjobb tragédia vagy komédia írók, színészek, vagy előadók, csak a színpadról vagy a dobogóról.

Quelle solitude autour de Molière, micsoda árvaság-sivárság Karinthy körül a Nyugatban. Szerb Antal az egyetlen, aki legalább, mint művelt tárcairó kellemesen és szórakoztatóan tanulságos olvasmánnyal szolgál. *Száz éves dolgok* címen írt cikkei Herbert Eulenbergnek árnyképekben evokált irodalomtörténeti figuráira emlékeztetnek. Cs. Szabó László mindenáron arra törekszik, hogy a nagy nyugati revűk hangján szóljon. Meg is van a kulturája hozzá, — csak ép' az egyénisége és a mersze hiányzik, vagyis inkább nincs a mondanivalójához való mersze, tehát nincs is egyénisége.

A világ idegeinek mult szeptemberi rángásait jegyzi föl, — de soha idegtelenebb rángást. Soha mérlegeleőbb és pedánsabb, óvatosabb, körültekintőbb és nyugodtabb nyugtalanságot!

Legyünk igazságosak. Cs. Szabó valamikor az *elsődró* falu támadásával szemben az *elsődrött* város *védőseregének* derék közkatónája volt. Azokat, akik Kecskemét szépségeiért rajongtak, egy bizonyos Páris nevű város szépségeire emlékeztette. S azokkal a reformerekkel szemben, akik a magyar falut etnografikus fellengésben keleti és paraszti szellemben akarták megreformálni, a nyugati és polgári szellem nevelő hatására mutatott. A hazai határok közé zárkózó kulturával és honi-rög-aesthetikával szemben, európeér volt. Szóval, ha nem is az internacionallizmus, de mindenesetre a kozmopolitizmus gyanújába esett, — s még némi liberális, demokratikus, urbánus és szociális árnyfoltok is estek Cs. Szabó Lászlónak cikorknyás, babitsi klasszicizmusban szenvedő és tetszelgő alakjára. Ezért kellett neki a háborús veszedelem napjait felhasználnia az önigazolásra, — azaz, hogy megtagadnia „fiatalkori idegenrajongását” s felhívnia figyelmünket, hogy benne a „magyar érez, a magyar reszket.” Ez az, amit Ady még a világháború éveiben sem cselekedett. Épp ellenkezőleg. A felébredt sovinizmussal szemben csak azért is kozmopolita hitet vallott. S versben-prózában-szóban, mintha csak a nemzeteken felüli emberiség sorsát féltette volna. S mégis érző-vérző szavaiban, maga ellenére, bizony a magyar

érezett s reszketett is...

Cs. Szabó ellenben, aki kérkedik vele, hogy nem méltatta válasza a franciát, aki a pesti uccán megszólította („pedig máskor szerettem őket!“), — aki megrójjá a magyar lányt, mert idegenhez akar férjhez menni („jöjjön vissza.. egyszer még magának is dolgozni kell egy fogoly magyarért“), — aki könyvmolyból oly militaristává vedlik át, hogy neki a „legszebb ruha a szolgálati ruha“, — aki gunyolta a nyugati demokráciákat és az utódállamokat, mert nem sejtí, hogy ha azok elpusztulnak, velük pusztul az önálló, magyar államiság is, mégis a sok magára kényszerített érzés és reszketés ellenére, lelke mélyén oly józan marad, hogy magyarkodásáról megfedekezve, ugyanabban a Nyugat számban, mint higgadt, nemzetközi intellektuel glossálja a *Nouvelles Littéraires* és az *Economist* cikkeit s még sovén kilengéseiben is Thibaudet nagyképű, precíöz álböccsességeit idézi.

Apropos: idézet. Hol az érzés ebből a szövegből, mely az izgatott napokon kikiváncsozó Petőfi és Ady-idézetekről megfedekezve, inkább a mai Nyugatnak kedvesebb költőket és írókat idéz? Hol a reszketés abban az elővigyázatosságban, mely hol Máraitól, hol Illyéstől kér kölcsön egy-egy közhelyet, mert a mai Nyugatban nem ajánlatos Ignotusnak vagy éppen-séggel Zsolt Béllának e napok hangulatát, esetleg netán szerencsésebb fordulatokban megőrző formuláit idézni?

Adyból a kálvinista eleve elrendelés zug, ha egy nagyot kiáltott, Szabóból ellenben szalonkálvinizmus susog, ha nagynehezen kierőltet magából egy-egy protestantizmusával tüntető mondatot.

A francia tanárok bizonyos kézikönyveket használnak, a *Tanár könyve* címen, melyben minták foglaltatnak az iskolai dolgozatok számára. Ilyen mustrának készült fogalmazvány a *Babits-féle Szekszárdi kadarka*, melyben a legkitűnőbb professzor mutatja be tanítványainak, hogyan kell „jelesre“ nehézkes prózát döcögtetni.

Schöpfung szerepét a magyar kritika történetében a Nyugat nemrégiben Gyulaiéhoz hasonlította. Nagy szó, mert Gyulai tiszta lélek, finoman megérző aestheta, független és pártatlan ember s éles elméjű, bátor kritikus, az igazságérzet megszállottja volt. Ellenben mit szóljunk a Nyugat Gyulaijához, ki a „ritka természeti tüneményeknek kijáró ámulással tud csak szólni“, mit gondolsz miről? kiről? Nem Adyról, még csak nem is Babitsról, hanem Herczeg Ferencről, kinek legujabb siker-kicsje, nem csupán a patriarka-kort ért szerző alkotó génuszának tüneményes frissességét, hanem, ha hihetünk Schöpfungnek, a magyar közönség izlésének választékos finomságát is bizonyítja. Nincs veszve a magyar, amíg tenyerek akadnak, hogy az *Utolsó tánc* szépségeit száznál is több estén megtapsojják. Kulturnemzet vagyunk hála Istennek s az európai kultúra sem forog veszélyben, mert: „A nagyközönségben még eleven a vonzódás az irodalom ez elhalluló (mondain) hangjához, — ezt mutatják a *Kék róka* meghökkentő sikerei itthon és külföldön.“

Meghökkentőek valóban, már amennyiben minden igazságtalanságban van valami meghökkentő, sőt mi több, felháborító. Mert Herczeg Ferenc itthoni sikereit leginkább a Nemzeti Színháznak köszönheti, mely immár két évtizede faji és felekezeti okokból zárkózik el a legtöbb szindarabíró

elől, ellenben Herczeg Ferencnek szezonosikereit, sőt mi több félsikereit és bukásait is a nemzet színháza veszi át a magánszínházaktól, hogy azokat kegyeletesen sorozza be repertoárjába. Ami pedig Herczeg Ferenc külföldi sikereit illeti, azok nem véletlenül szorítkoznak leginkább a tengelyhatalmak területére. Csupa olyan körülmények, melyek alighanem még az okos Herczeget is gondolkodóba ejtik, — vajjon miért ép' csak Schöpflint *nem*? Talán mert nem szokott vagy mert nem mer gondolkozni, avagy talán mert csak a magához való eszével gondolkodik?

Illyés ifjúkori versei úgy nyúlnak az olvasó elé komolyan-komorán, impozáns egyhangúságban megkülönböztethetetlenül, mint az őszi szántás barázdái. *Ifjuság* című elbeszélő költeménye, mintha epikust ígért volna. Nem tartotta meg, amit ígért. Prózairói talentumából is csupán egyetlen önéletrajzra s egy Petőfi-biográfiába transzponált önvallomásra tellett. E művek megjelenése óta mondanivalók hijján hig közlékenységbe veszett emlékezéseiben kísérhetjük nyomoni tehetségének folytonos bágyadozását. A költői elalélásnak e dallamtalan okmányait közli ez a Nyugat szám is, egyéb fűzfahangú költőknek átlagon aluli verseivel. *Sárközi* versben veti fel a kérdést, hogy „sebet miért nyert, kardja miért csorbult, — ha maga népe is ellene fordul.“ Ezt a kérdést már fölvetettük néhányan, pedig valaha jobb ügyért harcoltunk, mint Sárközi, aki addig-addig hangoztatta, hogy a zsidó-kérdés mellékes, míg végül a „népi“ politika ellene fordult s kizárta a nem-árja költőt a népiséggel egyértelmű fajiság köréből.

Mégis a Nyugat nivósüllyedését Török Sophie novelláján mérem. Ez az az Isten-háta-mögüli humorkás együgyűség, melyről joggal hihettük, hogy minden időkre végeztünk vele! Mintha soha nem lett volna: *Hét... Ambrus, Bródy... Fehér könyv...* mintha még a Schöpflin szerkesztésében fölfrissült *Vasárnapi Ujság* sem lett volna. Ez a multszázadbeli divatlapok nivója. Azért kellett a városnak hadat üzenni, hogy Heltai, Karinthy, Molnár után végül a Pákh Albertek, Tóth Kálmánok, Bernát Gazsik és Lauka Gusztávok provinciális humorához térjünk vissza? S ami a legelképesztőbb e parlagi mókálkodásban, hogy Sophie mester avittas kacérsággal, minduntalan arrivált írói mivoltára, országosan elsmert sikereire, sőt mit több még köz-irigylet hírére is elég merész egy-egy tapintatlan célzást ejteni. S ezt megtorlatlanul teheti is. Miért ne? Babits Mihály felesége. Ó, Baumgarten Ferenc, nagyok a te vétkeid, melyekért magyar kritikusoknak kell a megvásárolt némaság szégyenében vezekelniök. (yr)

MIÉRT HÁBORÚ?

Maga a kérdés világos céltalanságra utal, a jelen valósága ugyanakkor a kikerülhetetlenséget harsogja. Ime korunk nagy tragédiája: a muszájörület. A jót akarod, az észszerűt, az emberhez méltót? Csak a gonosz ellenében és csak a rossz eszközeivel valósíthatod meg. Békét akarsz? Ki kell állnod azok ellen, akik csak háborút tudnak prezentálni. Fegyverrel a kezében kell a fegyver örülete ellen védekezned. Mi a helyzet? A regresszió rákényszeríti a maga legsajátosabb életformáját — a háborút, — a vele szembenállókra, akik így egy számukra idegen, sőt ellenséges életformában kénytelenek megállni a helyüket. Ami azoknak mesterségük, éltető elemük és lelkeségük, az ezeknek — kényszer, idegen. A fasizmus

tehát a maga háborús önsúlyával mérhetetlen előnyökkel startol. Háború ez a háborúért. Egyjelentésű, önmagát kifejező. Ha vigasz, mondhatjuk így is: az utolsó fok, amikor a kör bezárul és a kígyó a farkába harap. A háború felemészti önmagát. De ennek ára van: a mindennél rettenetesebb földindulás, katasztrófa, apokalipszis és ez vigasznak vajmi kevés.

A regresszió háborús előnye kétségtelen: a háborús pszihózis ezen a síkon optimizmust szuggerál. Az ellentáborban az emberközösségnek tartozó felelősségtudat a háborús pszihózist a kényszerhelyzetben logikusan pesszimizmussá színezi. Ahol a háború nem a legfőbb jó, de a mindenképpen kikerülendő rossz, ott a háború kikerülhetetlensége az örület elleni védekezés ellentétes pólusú formáit kutatja. A békének és békekészségnek is lehetnek aktív formái, ha a tűz és víz összeegyeztetlensége a példakép. A víz még mindig eloltotta a tüzet, tehát a békének is lehet olyan formája, áradása, mely kirántja a talajt a háború alól. Két magyar író, Déznai Viktor és Gárdonyi István még a szeptemberi napok előtt prezentált egy ilyen utópiába csomagolt kísérletet. Déznai és Gárdonyi „D” tervé, a mai muszájörület alól akarja kirántani a talajt a legteljesebb passzív rezisztenciával. Háborúnak partnere csak háború lehet, különben csak „lesujtó acélököl üres mezőnyben.” A két író ezt az új és megvesztegető kísérletet kóstitolja a regényben. Hiába tör be a német regresszió hadereje, a franciák nem tanúsítanak ellenállást. Miért? „Mi, franciák békét akarunk, éppenugy, mint ti, németek.” Mi azonban ezt a békét nem fegyverrel akarjuk kiharcolni. Mi letesszük a fegyvert és nem viselünk katonai háborút... A francia nemzet méltóságteljes nyugalommal fogja eltérni a német megszállást, mert így kíván a béke mellett tüntetni. Háború csak ott van, ahol hadviselő felek vannak, Franciaországban azonban nem lesz háború, mert csak egy hadviselő fél lesz, országunkból nem lesz csatatér, városainkból nem lesznek romhalmazok. A német hadsereg fegyveres franciaországi sétáját azzal a nyugodt lélekkel és békétúréssal fogjuk elviselni, mely azoknak a sajátja, akik hisznek a józanság végső diadalában.” És tovább: „A pacifizmusnak ez a döntő érve, melyet mi, magatartásunkkal produkáltunk, világszerte vissza fog hatni. A fegyver értéktelen és céltalan dolog lesz, a világ felszabadul a lidércnyomás alól és látni fogja, hogy lehet háborút nem viselni. És ha egyszer a népek felszabadultak a háborús veszedelem lidércnyomása alól, akkor meg kell bukni azoknak a rendszereknek, melyek ezt a félelmet kihasználva, egymás ellen szervezték meg a népeket.” Ki az a mai ember, aki itt nem jön kísértésbe? Mert ez a módszer nem a békét-mindenáron defetizmusa, de etikai igényű aktivizmus: „egy nagy eszméért otthonmaradni a lakásban, a négy fal között és szembenézni az éhséggel, betegségekkel, gyűlölettel, erőszakkal, sötétséggel és mindenfajta nélkülözésekkel, van annyira hősi cselekedet, mint a frontok élet-halál szerencsejátékát vállalni”. Akármilyen kifogásaink és meggyondolásaink is vannak ezzel a „D” tervvel szemben, le kell szögeznünk, hogy ez a regény nem játékos véletlen, de logikus eredménye a mai háborús nevezőre hozott szituációnak. Kiut, melynek gyökere az antibarbarizmusban van, mely nem igenelhet háborút és mely lényegéből fakadón akar védekezni ellene. A „D” terv bogarat ültet az ember fejébe, melyet nem egykönnyen lehet onnan kihessegetni. De ez a terv kevés agyba jut el és az utolsó órákat éljük. A regresszió háborús pszihózisa már a maga képére formálta a földet barátban, ellenségben egyaránt és így a „békeoffenzi-

vát", mely a tömegek hosszú lelki előkészítését igényli, nem lehet egyik napról a másikra megvalósítani. Itt a fegyver fog dönteni és a pacifista és a humanista, a demokrata és a szocialista a barbárizmus eszközeivel fogja igazát, jövőjét igazolni és védeni. Nincs ennél tragikusabb szituáció. A kérdés: miért háború? Olyan anakronisztikus, hogy még legjózanabb fogalmazásában is sikolyszerűen hat. Mint Hans Bauer múlt év őszén megjelent könyve: *Warum Krieg?* (Europa Verlag, Zürich.)

Hans Bauer a kérdést nem a kikerülhetetlenhez kapcsolja, de emberetikai jogosultságához: „Mi nem a jelen pillanatnak tesszük fel a kérdést, mi a történeti távlatból és az emberi mélységből vezetjük le igazunkat“. És ez az igazság a demokrácia békevalósága. A svájci Bauer személyében mindvégig a humanista beszél Szokratesszel, Kanttal, Herderrel, Jean Paullal, Goethevel és Hugo Victorral egy nyelven. Herder az embert már anatómiailag is a humanizmusba utalja. Bauer hozzáteszi: „Mi az emberi agy autonómiája révén nemcsak természet vagyunk és így az emberi cselekvés sem lehet csak természet révén indokolt történés; épp azért a háborút sem fogadhatjuk el földrengésként“. Ma azonban a civilizációban az állat triumfál, a természet. „Technikusok bestiális aggyal“ — mondja az ismert és mai kulturát annyira jellemző mondás és ezzel adva a mai kultura háborús primérségű „szellemisége.“ Világos, hogy itt az állattal szemben az embert kell erősíteni, a barbárizmussal szemben a békével egy jelentésű humanizmust. Ez a kultura alapja és a kultura, mely élet-tisztelő és emberbecsülő, nem lehet alapja semmiféle erőnné kikiáltott háborús lelkiségnek. A szellemember még nem töltötte be hivatását. A Sokrates kitűzte végcél még ma is utópia: „Addig kell bölcselkedni, míg az emberek a hadvezérekben nem látnak számárvezetőket.“

A háború nem tűr gondolkodást. A kérdés — miért háború? — csak a szellemember kérdése lehet, mely azonban csak akkor lehet döntő fontosságú, ha át tud lendülni a köztudatba. Mert a kérdés már kétely és a kétely is lehet a gondolkodás kezdete. Nem kérdezni és nem kételkedni: ez és ennyi a háborús beállítottság alapja. A diktatúrák természetes velejárója csak a háború lehet. Egyjelentésű fogalmak. A mai diktatúrák demokráciáról, sőt békéről beszélnek, Nagy Frigyes őszintébb volt: „Ha gránátosaim elkezdenének gondolkodni, egy sem maradna velem“. Ebben a szituációban csak az irányított „gondolkodás“, csak a szuggerált „igazság“ segít: a propaganda, az igazsággá terrorizált céltudatos hazugság. Bauer a veszélyt nagyvonalúan tárja fel: „A hazugság itt az embertelenségre csábító nevelő. A hazugság, mely az ellenség emberi méltóságából semmit sem hajlandó akceptálni, mely bestiává kénytelen azt bélyegezni: ezzel nemcsak az emberi méltóságba vetett hitet ássa alá, de saját népének erkölcsi alapjait is. És mindenki, aki itt nem mond ellent, cinkos lesz, az európai morál gyilkosa“. Rettenetes nemzedék vagyunk. Az „Eljen a háború“ és a „Soha többé háború“ szélsőségei közt hanykódunk kivédhetetlenül. Bruno Vogel könyvét (*Es lebe der Krieg*) kéne ma felfrissítve millió és millió példányban terjeszteni, ha csak azt a jelenetet is, amikor a kárpáti harcok elesettjei gyülekeznek a temető keresztje körül. Oroszok, magyarok, németek, osztrákok, szlovákok, románok, csehek, zsidók és lengyelek, az egész Középeurópa. Ő mondják: „Igen, ha előre tudtuk volna volna az igazságot... Igen, ha most, úgy, ahogy vagyunk elmehetnénk az előkröz. De nem tudunk. És ha tudnánk is, ki hallgatna hullákra? Az em-

berek jobban szeretik hazugságaikat. Nagy hazugságaikat. És ez a dráma.“

A dráma neve: háború! És ma újra erénynek, legfőbb erénynek hívják. Istennek. A Vogel feltámasztotta halottaknak van igazuk: csak a „nagy“ hazugságok csinálhatnak erényt a nagy bűnből, a háborúból. A totális háború csak a propagandahivatalok korában szökhett virágjába. Pedig csak józanul, praktikus önzőn kell gondolkozni, szatócsmódra, hogy mindenki rájöhhessen az egyszerű igazságra: *minél totálisabb a háború, annál teljesebb a visszaesés.* A háború senkit és semmit sem erősít, csak gyengít testileg, lelkileg, idegileg, gazdaságilag és erkölcsileg. Az acélfürdő a világ legszemérmertlenebb hazugsága. A háborús hódítás, a fegyveres győzelem kétes eredmények voltak már a múltban is, amikor pedig a fegyver és háború korszerűen indokolt fogalmak voltak. Ma a háborús eredmény: öngyilkos eredmény. A mesterségesen maximált eredmény: felelőtlenül elpazarolt energia. És a következmény? Háború háborút szül, bűn bűnt: „A nép, melynek hatalmi éhségét egyszer felidézték, nem tudja, hogy mi mindent faljon fel és így a hatalmi eszme ámokfutásra készíti, mely később neki is és a környező világnak is csak romlást és veszedelmet hoz“. A mai totális államokat ez az ámokfutás jellemzi. Bauer könyvében nincs egyetlen rájuk vonatkozó utalás, de végeredményében ők állnak előttünk, mint a „miért háborút?“ vádlottjai. És joggal és nem márról holnapra. Mert nem véletlen, hogy német és olasz részen lett valóság a totális háború, mint mindent eluraló életforma. Jussón eszünkbe, hogy az, ami ma van: *logikus kiteljesedés.* Az allddeutsch Friedrich Lang: *Reines Deutschtum* c. könyvében még jóval a háború előtt kategórikusan szögezte le: „A békekészség: a rothadás jele“. Az olasz cezarizmus „völkisch“ ideológiáját pedig 1914-ben nem kisebb ember szövegezte, mint Papini: „Erős népi öntudatot csak háború eredményezhet, expanzióra való akarát nélkül nem létezhet semmiféle nacionalizmus. Nagy népnek csak egyfajta missziója lehet: hatalmat és gazdagságot biztosítani ezen a földön és ezért a katonai hatalom, a hadsereg és a militarizmus a nemzeti öntudatra jutott népnek örök kifejezői“. Amit valaha csak egyesek és egyletek manifestáltak és harsogtak, az most — nemzeti közkinccs, egyetlen erény: háború. A háború, a hódítás, az expanzió, a fegyver, mint legfőbb jó és legeredményesebb nemzeti pedagógia!

Világos, hogy itt csak ellenkező értelmű és hatású gyógyszernek van jogosultsága. Az antitoxin neve: *humanizmus*, mely Bauer fogalmazásában az archimedesi pont szerepét hivatott betölteni: „A totális háború egyetlen alternatívája és hatásos védekező módszere csak a teljes emberiség lehet“. *Totális háború ellen totális humanizmust!* De hol a humanizmus teljessége? A háborús szervezethez ellenében csak humanista szervezethez lehet hozni. És ennek a szervezethez, lehetőségnek semmi nyoma. A totális háborúnak elvadított, elvakított és megfélemlített tömegei vannak, de a humanizmusnak csak szétszórt megkiáltói, akik humanizmusról szólva nem adhatnak egyjelentésű és döntő választ. És ezen mulik minden. A humanizmusnak nincs egyetemes kátéja, egyszerű alkalmazható egyszeregye. És itt a nehézség. Mert ki tudja olyan egyetemesen és egyszerűen megmondani, szuggerálni, parancsolni, hogy mi a humanum és miért az emberség, mint az éljen a háborút és miért a háborút?! A háború és embere a legegyszerűbb létforma: az állat, a ma maximumra racionalizált ősfurma. Tudja mi a kötelessége és élvezetét is talál benne.

Nyomj a kezébe egy fegyvert és tudja, hogy mit kezdjen vele, de mondd neki, hogy gondoljon emberségére és már nem tudja, hogy mit csináljon kezével, lábával, szemével, fülével. Mondd neki a keresztény parancsot: szeresd felebarátodat, mint magadat: zavarba jön. A humánumnak, a testvériségnek még ma sincsen olyan szervezete, intézménye, mint a gyűlöletnek, a háborúnak. A mai élet és összefüggései nem adnak módot erre az emberlényegét kiteljesítő lelkigyakorlatra, csak háborúra, erre az örületre maximált teljesítményre. Tudatosan használok a háborúval egyjelentésű örület szót. Tanum a magyar nyelv, mely háborúról beszél, háborgásról, tehát olyasvalamiről, ami nem természetes és ami csak a háborgók, dühöngők és örültek szokása. És ma ez és ennyi a földgolyó életformája. Emberi életforma. Háború és nem humánus!

A totális hatalmak tudatosan számúzték a fogalmak szótárából a humánus szót. A háborús életformát csak így kényszeríthették népeikre és másodfokon a velük szembenállókra. De ha kinyitod a rádiót, ha fellapozod ujságjaikat: békehordozókra, béke bajnokokra ismersz bennük. Mindenki más: háborús uszító. A módszer ismerős és mint minden szervezett megtévesztés: eredményes. Ha a tolvaj tolvajt kiált, a tömeg figyelme automatikusan, végzetesen elterelődik. Láttuk, tudjuk, hogy a totális hatalmak háborús életformájuk szuggeszciójával, háború nélkül is győzhetnek és e példát kiharsogva hirdethetik az egyedül üdvözítő békét és rendet. Népek és országok lépve mehetnek, mert megfelekedeznek arról a lényeges nüanszkülönbségről, mely ebben a szituációban nemzetek és népek végzetét jelentheti. Ez a rádiókon harsogott béke a kiszolgáltatottság börtöncsendje és a szolgaság rendje. Béke, melynek nincs igazsága, melyből hiányzik a humánus legfőbb eleme: a szabadság!

Békét csak az adhat, hozhat és mondhat, akinek ez a lényege. Mondták halálos csökönyösséggel az Ossietzkyek, regénnyé sűrítették a Déznaiak és Gárdonyiak és hazudtolás és pironkodás nélkül az éterbe harsoghatják a Bauerek. Mert ne felejtjük el: ez a könyv rádióelőadásokból tevődött össze és nem véletlen, hogy ezeket az igazságokat a svájci rádió röpitette világgá: a népképviselő! Ami máshol álarc és pillanatnyi taktikázás, az itt egyetlen mondanivaló és egységes manifesztáció: béke! Csak ahol a béke a lényeg, lehet lényegeset — kötelező erkölcsi muszájt — mondani róla. Valamikor ezek a könyvek lesznek a kulturdemokrácia és a békehumánus menlevelei, melyek még a pillanat örületében is tiszta hangon merték és tudták intonálni az aktív békét, a humánus parancsát, a kételyből és gondolatból összetevődött vádkérdést: miért háború?! (Fábry Zoltán)

EGY MAI MAGYAR KÖLTŐ

(Horváth Béla: *Szabadító Angyal* című verskötetének megjelenése alkalmából)

Horváth Béla különös költői egyéniség. A szigorúan vallásos egyházi ember egyesül benne a szociális misszionáriussal. Nem az egyház felkent papja, de nem is polgár a szó köznapi értelmében. A polgárság harcos, bátor erényeit egyesíti magában s szárnyait mégis a tulvilági szentek mozgatják. Lirája csupa extázis, csupa gorombaság és csupa szeretet. Extázisa az örök buzgás, az örök izgalom hazája és népe sorsa felett. Goromba-

sága a félelem és a fenyegetés dühös keveréke azok ellen, akik fekete felhőként árnyékolják a függetlenség napját. A zsarnokok ellen kiált színtelen, akiket éjjel és nappal maga előtt lát s akik minden résen keresztül arra lesnek, hogy rabságba ejtsék a kicsi és jobb sorsra érdemes népet. Nem is egy, hanem kétféle zsarnoksággal viaskodik Horváth Béla. Azzal, amely kívülről türemlik befelé az ország szívének és azzal, amelyik belülről a hit elhanyagló, a gyenge kenyérke elsoványító, ellenállásra képtelen hézagain keresztül árad a szegénység felé s négyszögekre töri a valaha oly kemény és egyenes keresztet:

*Alljátok is bátran, mert a balga rabság
Küldi a világba pokoli parancsát.
Nem kell a szabadság bamba burkusoknak,
Láncon lelkesülnék, börtönért buzognak.
Görbe nyílba törték Krisztusom keresztjét,
Oldalát nyilazzák, Szívét megsebezték.
Zsarnokot zsibognak szabad magyaroknak,
Gyáva zsarnokokkal rólam tanakodnak!*

Kétségbeesett idők kétségbeesett dalnoka. El sem tudnók képzelni más időkben más körülmények között. A lovak már rég kidőltek. Az áradás átcsap szegényei feje fölé, maga huzza keservesen a szekeret s újra az égiekhez kiált segítségért. Csak a tulvilágban, az isteni erőben és gondviselésben van némi bizalma. Ez a föld sarkaiból fordul, tántorog s a gyengélek és szegények életét ki sem védi többé. Ez a világ. Önálló élete megszűnt. Csak emberfeletti, égi és tulvilági hatalmak egyesített ereje tudná visszaállítani a földi rend egyenletes folyamatát:

*E zord időn a népet keltegettem,
Mentettem volna, ami menthetetlen,
Dicső hűremben, sárga nyomoromban
A zsarnokokra bátran ordítottam,
De hül a szívem, szózatom kilobbán,
Mert jobb a népnek, látom, elnyomottan.
S a tiprott népnek jaj, mit is izennék,
Mit zengenék neked, hazám? Tizenkét
Rimet kiáltok, hogy talán kizengjék
Anna hatalmát, Aki a vizen lép
S megvédi mind, akiket senki sem véd!*

A valamirevaló költők politikusok is voltak. Így van ez a világirodalom minden táján és különösen a magyar irodalomban. Ez nem azt jelenti, hogy a költészet anyagát valakinek elő lehetne írni. Minden költő ízlése szerint válogat. Viszont a mában él, a mát akarja formálni, befolyásolni, elképzelhetetlen, hogy abból magát kitudná szakítani és kizárólagosan a végső okok kérdésével foglalkozzon. Az igazi költő övrjében mindig benne van korának haladó és előretörő szemlélete, valamint napjainak minden megoldatlan szociális kérdése is. Nem tévesztjük szem elől azt sem, hogy a költő időnként korával szemben kutyaszorítóba kerül. Szinte kínálkozik, hogy Horváth Béla utolsó kötete (*Utolsó jelenések*) és mostani kötete között összehasonlítást tegyünk. Utolsó kötetének, mely nincs több, mint egy éve, hogy megjelent, feltűnő hangjai voltak a háború ellen, a nép kizsákmányolása és sötéttségben tartása ellen. Gyakran találkoztunk Lőrincz pap és Dózsa nevével és azzal az elégedetlenséggel, amellyel a köl-

tő a szegénységet saját érdekeinek a felismerésére, — mondjuk így, — biztatgatta. Ezért „méltó“ büntetését el is nyerte. Nem érdektelen lekö-zölni Horváth Bélának ebből a kötetéből való reflexióját a nevezetes ese-ményhez:

*Hazámba hívogattam latin Katalinkát,
Hogy jöjjön már a mennybeli hazából,
Mert lelkünket a zsarnokok megkaparintják
És, aki jó, az itt sohase jár jól.
Hát ezt a dalt azonnal kartotékba irták,
S az ügyész ur ma lázítással vádol.
A néma nemzetért beszéltem, bamba kinját
Hangosan voltam eldalolni bátor.*

Nem akarunk beleesni abba a hibába, hogy kimutassuk, hogy ebben az új Horváth kötetben sokkal szelidebb, sokkal kényszeredettebb és sokkal elkendőzöttebb hangok fluktuálnak, mint az előbbi kötetben. És nem vesszük magunkra az ódiumot, hogy ennek az okát a költő megfélemlítésében keressük. Horváth Béla nem tántorodott meg. Csakhogy egy év óta a viszonyok nagyon megváltoztak. Egy évvel ezelőtt Horváth Béla a földreformért, a nép színvonalának felemeléséért, a szociális igazságtalanságok kiküszöböléséért küzdött. Ma a megnőtt német veszedelem idején az ország függetlenségéért s a polgári jogok megmaradt csonkjainak megtartásáért száll nap, mint nap a harci porondra. Versben, prózában és kemény bírálatokban. Két évvel ezelőtt, mint az *actio catholica* szociális osztályának egyik vezetője lázas tevékenységgel sürgette a parasztok földdel való ellátását s ha kell a mérhetetlen egyházi birtokok méltányos felosztását is. Ma kérdésessé kezd válni előtte, hogy szabad-e kiosztani egyetlen hold földet is abból az egyházi birtokállományból, amely felveheti a harcot az északról betörő új pogánysággal szemben.

Horváth Béla korával szemben kutyaszorítóba került. Kisebb és nagyobb veszedelmek sorakoznak a láthatáron s neki válogatnia kell. Jogos gyanuval szemléli, hogy azok a sürgős szociális kérdések, amelyek az ő ellenzéki álláspontjának alapjait tették, kisajátítottak. Egy mindent elsöprő felülről támogatott jelszóáradat söpör végig az országon, amelyről nem lehet tudni, hogy mennyi benne a valóság és mennyi az új pogányság akció programja. A vallásos katolikus költő arra ébred, hogy az új pogányság, az új eretnekség ezer és ezer álarcban, a jól megszervezettség minden változatosságával, a létező helyeket egyszerűen megszállja. Még pedig az ő régi programjával sündörög alattomosan előre. Nem a legkecsesebb mozdulat ez. Ha eredményeit eléri, úgy a szabadságért, népe függetlenségéért és egyéni Istenhitéért reszkető költő mindenestül alája bukik. Vele együtt mindaz, ami szabad és még maradandó volt. Így tompul le a szociális kérdések feszegetése s lép helyébe a legnagyobb veszedelem, az új pogányság. Ami ellen most már kizárólagosan vértetzi magát:

*Keressétek penészes fekhelyünket,
Isten nevét a pincében hörögjük
És hánykolódunk, mint a sebesültek.*

Más időkben, más körülmények között Horváth Béla más lenne és másokat is énekelne. Ma ő egyik típusa a magyar irodalomnak: a mennyei fényben megmártott új keresztes vitéz. Nagy ellentmondása ez a huszadik századnak, amely az ő vonatkozásában ezerkilencszázharminckilenc-

ben égi forradalmat kénytelen segítségül hívni és szentháborúba kezdeni bizonyos itt felejtett sátáni nyilas bolondok ellen:

*Jöjjön a forradalom, vesszen a rossz hatalom,
Jöjjön a mennybeli mérték, jöjj ide Angyali Doktor,
Mondd el a menny igazát, mentsd meg a földi hazát,
Vesszen a gyáva tiránnus, ments meg a Barna Gyiloktól!*

Külön és jelentős típusa Horváth Béla a mai magyar irodalomnak. Senki úgy nem veszekszik, gorombáskodik az árja veszedelemmel, mint ő. Talán Petőfi volt annak idején ilyen indulatban valahányszor a „német” szót kiejtették előtte. De míg akkor egy egész nemzet sorakozott fel mögötte, addig ma nem. Horváth Béla nem egyszer kiált már vértanúság után is, rossz sejtelmeiben felbolygatva:

*Krisztus Kuttyája, téged arra kérlek,
Ha meghalok, csaholj a csőcseléknek,
Ugasd a versemet, kergesd a kerge férget
Az éjszakában síromat te véd meg.
Megdöglik dicső siromon a lomha
Sötét, ledől a zsarnok hatalom, ha
Te védsz engem s nem rághat a ronda
Nyilas bolond a gyönyörű dalomba!
Ezt mondtam én: halál a zsarnokokra!
Ezt mondtam élve, ölve, haldokolva,
Ezt irtam kőbe, fába, dalba, porba,
Hogy vesszen már a zsarnok barna horga.*

Félelmetes líra ez. Mintahogy félelmetesek a napok, amelyben élünk. Minden szelidség és minden megnyugvás hijján. Vad indulatok és keserű látomások napjai. A megduzzadt ingerek és a magából kifordított ember sikoltása a szabadság, az emberség után. Az emberi méltóság kicsufolásának a sorozatos napjai. Még csak csodálkozni sem tudunk azon, hogy Horváth Bélának nincs szerelmi lírája. Nincs egyetlen tájleiró költeménye. Egy csendes tisztás, ahova költeményeinek olvasói földre heverhetnének a vihar és ézengés után, ami költeményeiből folyton csattog és villámlik. Ég és föld között egyetlen villamos áram suhog, melynek zugásában kiki megégeti magát. Égről a földre, földről az égre dobálja magát Horváth Béla s lesi szentjei segítségét, akik végre mégis csak érte küldik a szabadító angyalt, kinek jobb kezében kard, balkezén hosszú mutatóujjak vannak, aki majd levágja minden ellenségét s a földet is megszabadítja a maga gonoszaitól. (Pap Gábor)

HÁROM KÖNYV SAINT-JUST-RÖL.

(D. Centore-Bineau: Saint-Just, Payot; Ralph Korngold: Saint-Just, Grasset; Pierre Derocles: Saint-Just, ses idées politiques et sociales, E. S. I.) Érthető, ha Saint-Just, a nagy francia forradalom egyik legrokonszenvesebb s a forradalom szellemétől, Robespierre mellett, leginkább átitatott alakja, most a százötvenéves évforduló alkalmából előtérbe került. A három

mű, két francia s egy angol szerző könyvei, valóban átfogóan világítják meg a fiatal konventtag életét és működését.

Különös sors a Saint-Justé. Huszonhétéves korában halt meg, mint még olyan sokan a guillottin korában, de tevékenysége mindössze öt évre szorítkozik, sőt valójában nem is ötre, csak kettőre, a két utolsó évre. „Gesztenyebarna hajával, duzzadt vérvörös ajkaival, nagyszerű

szemeivel, szikrázó kék tekintetével" ifjúságától kezdve lelkesedik a forradalom eszméiért s La Fayette Egyesült Államokbeli expedíciójáért. Írásainak sorát poetikus pamfletje, az *Organ* nyitja meg, melyben nagyjából már fellelhető a társadalomról való felfogása. Ezt követő művecskéjében a *L'Esprit de la Révolution*-ban már nyíltan a köztársaság hívének vallja magát s földosztást követel. 1792-ben, huszonöt éves korában választják meg Aisne képviselőjévé a Konventbe, ahol ő a legfiatalabb. Első nyilvános szereplése XVI. Lajos perbefogása alkalmából történik. Szónoklatainak jelentős visszhangja van, előszeretettel hallgatják. Erre az időre esik alkotmánytervezetének elkészítése. Mint a Közföléti Bizottság tagja elcsigázó munkát végez. Harcol a polgárháború és a belső ellenség ellen, követeli, hogy a végrehajtó hatalmat a Bizottság kezébe adják. Személyesen látogatja a harcoló csapatokat és kitartásra biztatja őket. A dantonistákkal való harc idején fogalmazza meg, hogy mi kell legyen valójában a forradalom: „radikális elsöprése mindannak, ami vele ellenkezik“.

Őt bizzák meg a Danton elleni vádbeszéd megtartásával s folytatja a forradalom védelmét thermidor 9-ig, mikor az elhatalmasodó reakció csapásai alatt Robespierrel együtt elhull. Sem Centore-Bineau, sem Korngold, de különösen Derocles nem titkolják Saint-Just iránti rokonszenvüket. A rómaiak történetétől mélyen átitatott fiatal forradalmár tulozza harctéri küldetéseinek jelentőségét, írásaival és szónoklataival pedig, melyekből Derocles gyakran idéz, ösztönzi a törvényhozást s azokban az időkben ismeretlen és ujszerű szociális vakmerőségeket hangoztat, hogy pl. a szegényeknek is joguk van élni. Végül Centore-Bineau könyvéből fény derül Dantonnak, a reakció cinkosának működésére is, kinek Robespierrel való szembekerülése egyébként sem érthető meg pusztán a

személyi ellenszenvből, hanem az ellenforradalmi akció rejtett meszterkedéseire utal. Nem haszontalan újból elolvasni, hogy a forradalom nagy alakjai valójában Robespierre és Saint-Just s nem épp a Robespierrel való ellentéte miatt célzatosan naggyá avatott Danton.

Noha szerencsére sem Centore-Bineau, sem Korngold könyve nem regényes életrajz, egyaránt vonzó olvasmány mindakettő. Ami Pierre Derocles könyvecskéjét illeti, számos idézettel igyekszik kimutatni mindazt az újat, amit Saint-Just a francia forradalomnak adott. Saint-Just aktuálítása egyébként nem kerülte el Korngold figyelmét sem, aki a francia és orosz forradalmak közötti hasonlóságról beszél, mely épp Saint-Just révén mutatható ki. (M. L.)

HARC A FEHER ARANYERT.

Anton Zischka első magyar nyelven megjelent könyvében a külföldön igen elterjedt népszerű politikai-gazdasági irodalom stílusában és eszközeivel a gyapot történetét és a gyapot uralmáért folyó évezredek harcokat vázolja, természetesen nem minden tendencia nélkül. Igyekszik azonban a gyapot körüli harcok hű történetét adni, — a történelmi materializmus módszerét általában igen ügyesen alkalmazza, jóllehet egyáltalán nem titkolja, hogy minden rokonszenve a totális Németországnak.

A gyapot uralmáért való küzdelem még Krisztus előtt ezer-kétezer évvel megindul. Egyiptom, Babilonia, India, Kína, Perzsia és Arábia termelői és kereskedői harcoltak már abban az időben is a nyersanyag és piacok monopoljogu megszerzéséért. Egymás közötti háborúk, belső forradalmak szitása a konkurens államokban és rabló-hadjáratok jellemzik ezt a versengést. A keresztes-háborúk finanszírozói között pl. előkelő helyet foglalnak el az olasz városok, melyek a Kelet gyapot és selyemiparát akarták kiszorítani. Kelmekereske-

dők küldik Marco Polot ázsiai útjára és ott találjuk a gyapotkereskedőket Vasco di Gamma és Kolumbusz anyagi támogatói között is. A szövőgépek felfedezésével a gyapotharc új területekre csuszik át s hosszú küzdelem indul Anglia és az Egyesült Államok között. Erősza-
kos hódításokkal, diplomáciai ügyeskedésekkel és polgárháborúkkal igyekeznek egymást kiszorítani a nyersanyagtermő vidékekről s amikor már-már úgy látszik, hogy a harc az Amerikai Egyesült Államok javára dől el, az angolok terméketlen pusztaságok új gyapottermelésre alkalmas területekké változtatását határozzák el Egyiptomban és Szudánban, amivel gyapoturalmukat jóidőre biztosítják is. Ujabb területeket tesznek termékennyé azonban mindenfelé. Az amerikai gyapotipar abessziniai mesterkedése, amely a Tana tó vizének elvezetésével Szudán és Egyiptom termőföldjeinek tönkretételét célozza, már angol-amerikai háború kitörésével fenyeget, amikor az 1929-es válság mérsékletre kényszeríti a gyapotipari vállalatokat.

Tőzsdéken döntenek el a gyapot és ezáltal országok sorsát, de a küzdelemből a két nagy gyapothatalmon kívül az időközben gyapotipar szempontjából számbajöhető csaknem valamennyi állam s főleg a fel-törekvő új nagyhatalom, Japán is kivieszi részét. Japánnak egyébként az elmúlt években sikerült Angliát saját gyarmati piacairól is kiszorítani és a gyapottermelés első helyére küzdenie fel magát.

A gyapotért, épügy, mint a petróleumért, alumíniumért vagy gumiórt folyó küzdelemnek szenvedő részesei természetesen a dolgozó társadalmi rétegek és általában a fél-rabszolga sorban tartott gyarmati népek.

Zischka megállapítása szerint a dolgoknak ez a menete nem egészséges, olyan tervgazdálkodás szükséges, mely nemcsak a gyapot, de az összes nyersanyagok elosztását szabályozza. Kesergései és tervei

azonban nem a tőke és imperializmus-ellenes gazdasági író kesergései és tervei, hanem a szegény, ki nem elégitett imperializmusnak a régi gazdag imperiálizmusok felé tett szemrehányása és vádja: rész-kérés a világ elosztásából. Ezzel magyarázható a Szovjetunió gyapotpolitikáját illető álláspontja is. Bár hangoztatja, hogy „a szovjet ugyanugy dolgozik, mint a legsötétebb reakcionáriusok“, mégis kénytelen elismerni a különbséget: „Mialatt Észak-Amerikában a learatott gyapot negyedrészt megsemmisítik, mialatt gőzekével szántják fel a viruló mezőket, Taskendben amerikai szakemberek dolgoznak azon, hogy Oroszország aratását megtízszerezzék, épít mialatt Amerika rombol...“

A világtermelés szabályozását s a gazdasági béke megteremtését szorintja a vegyészetnek kell elvégeznie. A könyvnek ez a része árulja el a mai német gazdasági rend iránti rokonszenvét. Tárnyilagosan megállapítja, hogy a mesterséges gyapot sokkal többbe kerül, mint a természetes, mégis hiszi, vagy legalább el akarja hitetni az olvasóval, hogy a vegyi uton előállított gyapotnak kell átvennie a természetes gyapot helyét, hogy a nyersanyagokért folyó ellenségeskedéseket béke váltsa fel s az emberiség végre belássa: „hogy a gazdasági harcok céltalanok“, „tartós változást nem idéznek elő“ s a „megmaradó előnyöket csak a technikai, csak a tudományos haladás hozhatja létre“.

A könyvet úgy a gyapottermelésre, mint a termelő államokra és fontosabb piacokra vonatkozó igen érdekes és részletes statisztikai táblázatok egészlik ki. (Jordáky Lajos)

A SPANYOL KÉRDÉS KEZIKÖNYVE. A polgárháború befejeződött, de Spanyolország változatlanul a nagyhatalmi feszültségek viharsarka. Mit sem veszített tehát napi jelentőségéből Jordáky Lajos Kolozsvárt megjelent munkája, a Spanyolország. A szerző meggyőző

érvekkel száll sikkra ama kormány igazáért, melynek tagjai ma már nincsenek is Spanyolország területén, de állásfoglalása olyan történelmi okfejtésre támaszkodik, mely nem lezártságokat, hanem folyamatokat tükröz s így az újabb fordulatokat és történéseket is megmagyarázza. Elég itt utalnunk a könyv megírásakor még köztársasági birtokban volt almadeni híganybányák világ gazdasági értékelésére. „Ha a felkelők ezeket a bányákat meg tudnák szerezni” — írja a szerző — „ugy a világ híganytermelésének 75 százaléka olasz német kézbe kerülne, ami végzetes lehetne Franciaország és Anglia hadiparára”. Nos, ami néhány hónappal ezelőtt még a tengelyhatalmak háborús beavatkozását indokolta, ma a Spanyolország körül dúló diplomáciai erőjáték hátterére utal. Vagy: milyen logikusan zárul a könyv egy uralomra jutó spanyol jobboldal imperialista céljaival: „A spanyol imperialista politika közvetlen céljai Portugália és Gibraltár megszerzése. A távolabbiakban az afrikai gyarmatbirodalom megnagyobbitása. Gyarmatpolitikájuk azonban nélkülöz minden nagyvonalúságot. Mindazonkon a helyeken, ahol megjelennek, hibás taktikájuk következtében csak a német törekvések útját könnyítik meg, s ahelyett, hogy a spanyol nép érdekeit szolgálnák, idegen hatalmak ügynökeivé válnak”. Ezek csak kiragadott vonatkozások. Jordáky Lajos munkája teljes egészében olyan történelemszemléleti módszeren alapul, mely a társadalomalakító tényezők tárgyilagos feltárásával minden további eshetőségre is következtetni enged.

Jordáky könyve önmeghatározása szerint is „...összefoglaló és útmutató” s e célkitűzéseinek hiánytalanul meg is felel. Az erdélyi magyar politikai irodalom húsz év óta először mutathat fel olyan munkát, mely egy korszerű nemzetközi kérdés maradéktalan feltárásával meg-

töri a senyvesztő kisebbségi önszemléletet s a nagy világösszefüggések tanulságaival szolgál. Egy feudalizmusban rekedt ország kései polgárisodásából, földtelen parasztok és elnyomott nemzetiségek baljós elégedetlenségéből indul ki a könyv izgalmas cselekménye. A nemzeti sorskérdésekre a munkásmozgalom hősiessége és világszolidaritása hoz gyökeres megoldást. S a kivivott eredményeket idegen tőkésérdekeltségek beavatkozása semmisíti meg... Spanyolország balvégzete ez, de a távoli cselekmény ezer szűrővel belenyilal a mi dunavölgyi sorstudatunkba is. Jordáky Lajos nem kimél meg az egyenes célzásoktól sem. A spanyol és magyar történelem hasonlósága, mely ma a Berlin-Róma-tengely nyugati és keleti, spanyol és magyar, oldalbátya-szerepében jut kifejezésre, már ott kezdődik, hogy „a spanyol parasztság nyomorúságos helyzetéhez csak az olaszországi, magyarországi és részben a lengyel parasztság sorsa hasonlítható”.

Ameddig Jordáky Lajos Spanyolország földrajzát, történelmét, gazdasági és társadalomrajzát ismerteti, tankönyvszerű, ha nem is hivatalos tankönyvirodalmunk értelmében, hanem a felvilágosító munkáirodalom hagyományai szerint. Egészen más természetű a könyv legeredetibb anyaga: a polgárháború politikai története. Itt már nem tankönyvet forgatunk, hanem eredeti forrásmunkát. A napisajtó felületes és többnyire egyoldalú sablonjai után végre tiszta képet kap az olvasó a polgárháborúban szerepelt spanyol politikai pártok és gazdasági tömegszervezetek mibenlétéről és bonyodalmas viszonyairól. Az európai munkásmozgalmak szakértője nyilatkozik itt s ha itt-ott egyoldalúnak is érezzük a szerző Caballero politikai elképzelései iránt tanúsított s alig leplezhető, különleges rokonszenvét, a spanyol demokrácia átfogó feladataival szemben mégsem vádolhatjuk túlzással a könyv gondolatmenetét. Legfel-

jebb a megfogalmazás néhol merev. Nem látjuk be például, miért illeszük „forradalmi” jelzővel a spanyol szociáldemokráciának éppen azt a szárnyát, mely a köztársaság polgári pártjaival szemben örökös fenntartással, viszont a köztársasággal szemben kétes vállalkozásokba bocsájtkozó anarkizmus iránt megértőbb magatartást tanusított, mikor a Basteiro-féle „reformista” jobbszárny” és Prieto „centrista” csoportja kétségtelenül összhangzatossággal illeszkedett be a spanyol demokrácia védelmébe. Különben józan belátása a Negrin-kormány minden szélsőségtől mentes nemzeti demokrata és függetlenségi programja mellé állítja, bár ez a program az általános nemzeti érdekekhez való igazodást kívánta meg a munkásmozgalomtól és. A könyv legtanulságosabb fejezete a harcban álló köztársaság agrárreformját, szociális intézkedéseit, nagyszabású közoktatási vívmányait s a nemzetiségi önkormányzatok megvalósítására vonatkozó rendelkezéseit mutatja be. Talán jobb is a könyv észszerűtlenül tragikus jelenetéig...

Könyvének legnagyobb értéke, hogy egyéni véleményfeldolgozás helyett hatalmas nemzetközi anyagot közöl s munkamódszerével mindvégig ura marad a gyűjtött anyagnak s könnyen áttekinthető beosztása, oktatói világossága, pontosan záródó okfejtés-láncolata feledtetni velünk a stílus néminemű zökkenőit. A munkát a kolozsvári Munkás Athenaeum adta ki. (Balogh Edgár)

EMBERGÉP ÉS GÉPEMBER.
Stern Márton könyve kétségtelenül értékes és követésre méltó kísérlet arra, hogy az erdélyi magyar könyvpiacra meghonosítsa a népszerű tudományos irodalom műfaját. A kísérlet értékéből alig von le valamit az a tény, hogy napjaink bonyolult társadalmi-politikai kérdései az olvasók érdeklődé-

sét elterelték a szorosan vett technikai kérdések felől s minthogy a megoldások egyre nyilvánvalóbban más síkon ígérnek sikert, voltaképpen illúzió az olvasó számára a technikai adottságok maradéktalan kihasználásától eredményt várni — platonikus merengésre viszont egyre kevesebb ideje marad. Az a néhány és inkább mentegetőző uialás, amit szerző az emberi tudás eredményeinek a társadalmi igazság értelmében történő kihasználására tesz, aligha pozitívum s a saját életének súlyát és ésszerűtlenségét mindjobban érző olvasó számára aránylag kevés csáberőt jelent.

Mindez természetesen nem érinti a könyv tulajdonképpeni anyagát. Adatai, ha nem is mindig a népszerű tudományos irodalmat igénylő olvasó kíváncsiainak szerint, könnyen és szemléltetően csoportosítva, hiszen tükrözik a nemtörődömséget, pocsékolást, ésszerűtlenséget és anarkiát, ami a mai termelést jellemzi.

A könyvnek kétségtelenül legkevesbé helytálló s legvitathatóbb része a rövid bevezető szakasz, melyben a szerző az embernek a technikáig való érkezését szándékszik bemutatni, a primitív eszközök első használatát, a földről való felemelkedést s a kezdetleges emberi lét más megnyilatkozásait. Minthogy a kérdés még népszerű tudományos munkában való tárgyalása is feltétlenül több megfontolást s még így futólagos érintésre is nagyobb hozzáértést igényelt volna, az az érzésünk, hogy a könyv egységét nem bontotta volna meg, ha teljesen elmarad s a tárgyalás közvetlenül az anyag, „a világmindenség építőanyagának” ismertetésével kezdődik. Kétségtelenül értékes és hasznos a körülöttünk levő anyagi világot tudatosítani s az egyszerű könyvolvasó számára érthetővé tenni az általa oly bonyolultnak hitt összefüggéseket. Kimutatni az erő és anyag azonosságát, ha a Büchner-féle materializmus kártékony elfogadásáig nem is szabad elmenni s azt állítani,

hogyan az ember nem egyéb szén, víz, foszfor, mész s még néhány más elem kombinációjánál. Mert az ember valójában több ezeknél.

Feltétlenül értékes azonban s az érdeklődő olvasó számára igen hasznos, ha a szemléltető módszer tökéletlensége folytán nem is domborodik ki mindig a szerző interciójának megfelelően, a különböző nyersanyagok energia-értékének összehasonlítása, adatai az erőgépek hatásfokáról s általában a technika azon törekvésének érzékeltetése, hogy eszközei segítségével, minél kevesebb nyersanyag-energia felhasználásával, minél nagyobb eredményt érjen el. Ebből a szempontból haszonnal forgathatja az emberi értelem erőfeszítései iránt érdeklődő olvasó.

Ha a könyv igen helyes és részletes tárgyi szempontjain túl valamit mégis kifogásolnunk kell, az elsősorban a rendszerezés hiánya, vagy ha akarjuk tulrendszerezés, mely épp a hasonló művek esetében elengedhetetlen, könnyű és világos áttekinthetőséget zavarja. Ezenfelül pedig a stílus hevenyészettsége, mely igen gyakran értelmetlen mondatokhoz vezet. (KKJ.)

AZ ÁLLATOK DICSÉRETE. A világháború alatt nem jelentek meg háborús regények. Csak szaggatott önkivületi leírások. A „kiérés“ csak jó tíz év múlva jelentkezett. De akkor zuhatag módjára. Ezért azonban még mindig nem jelent meg egyetlen könyv sem, ami több lenne külsőségénél, ami sokkal több lenne a nyers erő és fékezhetetlen vérorgiák dicséreténél. Némely apró karcolatot leszámítva... Ugy látszik a „kiérés“ még mindig tart. Sejtésünk szerint egészséges lesz bevárni az ezután következő korszakot is s a kettőt bőségesen összekeverni, hogy a kiérés valami mélyebb tanulságot hozzon. Ami eddig volt az csupa ősi mutatóvány, csupa erőfitogtatás. Ahol az emberből kényelmesen önmagát lefitymálva bujt elő az állat.

De Bálint György (*Az állatok dicsérete*, Athenaeum), ez a fiatal, fáradt mosolygó művész tiltakozik. Ne bántsuk az állatot mondja. Az állat semmiképpen sem ember. Az ember az állattal nem állja ki az összehasonlítást. Ne járkaljunk La-fontaine titokzatos meséi után, ahol az emberi tulajdonságok sulya alatt, minden egyes állat összeesik. „Nyugodjunk bele, hogy egészen más sikon mozognak, mint az ember és tulajdonságaik is egészen mások“.

Bálint György ebben az utolsó husz évben élt s próbált magáról s a környező világról beszámolni. Mi ezt az időszakot, jogtalanul, a „béke korszaka“ névvel illetjük. E világfordító években él ma is Bálint György. Az években, amik a humánus történetében visszamenőleg is páratlanok. Egy idetévedt szegény szabóhoz hasonlíthatnók, aki alig tudja megkeresni önmagát. Borzongó testére azokból az apró mintákból varrogat takarót, amikkel a gazdag posztókereskedők elhalmozták. Összevarrogatja a gazdag élet rettenetes és sivár kis mintáit, magára és családjára huzza, ahelyett, hogy azon ügyeskedne, hogy vevőit, dolgoztatóit friss szövetek vásárlására ingerelje. Orráig huzza a kopottas takarót s megalázott szemekkel bámul ki alóla. E „béke-korszak“ elesettje ő, annyi fáradt társával együtt. A kismimizettek, az idetévedtek, a két malomkö köze szorítottak közül való, aki szeretne viharosan tiltakozni, de csak az első mozdulatig jut, onnan lemondóan és értelmét veszítve huzódik vissza. Él, mert élnie adatott, de ezt az életet így, a maga pokolian kiesztelt embertelenségében nem fogadja el. „Inkább a férgek egynek meg engem, mint én egyem meg a férgeket“ — mondaná az idejében elhunyt Karinthyvel együtt.

Ezért menekül az állatokhoz s az állatokban azokat az élőlényeket dicséri, amik bár itt élnek közöttünk, függetlenül tudták magukat az emberi társadalom kényes-

behatásaitól. Többre becsüli ezeket a némán tudatosokat a „hangos értelemmel” megáldottaknál.

„A sütemény, melyből morzsákat tépnek a sirályoknak, forró műhelyekben készül, verejték és sóhajok között. Lapuló néma mezőkről jut el a műhelyekbe és zörgő uccákon át a műhelyekből az otthonokba. Kin és haszon tapad hozzá a hosszú út alatt. A sirályok nem tudnak erről. Fehér hóból és szürke jégből van a testük s az ember szem, míg röptüket követi, szédülni kezd és fájni. Üveges, halk nessel mozog előre fagyos testvérük a folyó. Köröskörül a város lélekléleken. Korom és felelősség, csikorgó vasak és szorongó kinok nehezítik lélekzetét. Élete csapzott, kérdéses és tisztátalan... Miért jönnek közénk?... Ügyetlen morzsáink nélkül is megélnék, mert a szemük és csőrük éles, ha ragadozva lecsapnak a víztükörré... Itt vannak és tiszták és bölcsök maradnak annyi köz és magánélet között. Itt vannak és a morzsák nem fertőzik meg őket: esznek az ételükből, de nem süllyednek le közénk. Problémáink, melyek morzsadobálás közben is eltöltenek minket, nem fröccsennek rájuk... Belőlük, ha valaki kalitkába fogná őket, talán jó lakosok válnának — de milyen sirályok lennének belőlünk?” — kérdi Bálint György.

A két háború közötti „békének” finom és maró apró karcolatait írja Bálint György. Félelmetes mikroszkópja alatt a mesterséges görcsökben fetrengő emberi élet minden bacillusa végig viharzik. Az emberi idegzetre, a haladó értelemre, a szabadság újbóli vágyakozására ránehezedő kíméletlen nyomás ömlik át lágyan kifaragott sorain. Szavai mérlegelve hajszálnyi pontossággal hullanak minden kifejezést elbíró mondatai közepében. Két csodálkozva kinyílt tenyerén az önvédelem alig mozduló madarai gubbasztanak. Mivel is lehetne, mivel is kellene ezeket a roppant emberellenes időket átvészelní, kérdi ön-

magától. Ha az ember mozduiatlan lehetne, ha nem keverednék és nem lenne kénytelen túlekedni, — feleli önmagának. De még így is, ha már így van, akkor is tartsunk magasságot, kivételességet, és kínai vagy és görög választékosságot. Tartsunk stílust, mert ha „felbomlik a stílus megbocsáthatatlan, mert stílustalanság és erkölcstelenség voltaképpen egy”.

Bálint György az állatokon keresztül azokat az emberi hangokat hívja tetemre, amelyek az elveszett emberiségben még egyáltalán lehetségesek. Szócsatáját egy macskával való benső barátságában, filozófiája egész skálájával tölti fel. Ez adja vissza a legjobban mindazt, amit tudatni akar velünk.

„E macskának — mondja Bálint György — nem voltak sem illetőségi, sem jogviszonyai. Fölötte állt minden elképzelhető kapcsolatnak — ezért irigyeltem néha. Semmiféle név nem lett volna méltó hozzá. Legfeljebb talán ez: Lao-Tsze. A nagy kínai bölcsre valóban emlékeztetett. Órákig ült egyhelyben, mongolos metszésű szemével, méltóságteljes, de mégsem fárasztó pózban... „Rendet tartani cselekvés nélkül” — ezt a laotszei életelvet követte, teljes sikerrel. Nála belül rend volt és kiegyensúlyozott nyugalma jól hatott azokra, akik találkoztak vele. Engem legalább is mindig megnyugtatót. Semmi sem nagyon fontos” — szokta mondani Lao-Tsze szellemében. Semmi sem állandó, kivéve magát a változást. Nem kell túl hevesen gyűlölni és túl izzóan szeretni. Nem kell nagyon résztvenni a dolgokban. Az a baj, hogy az emberek túlságosan sokat mozognak. Mindig akarnak valamit. Miért? Én nem akarok semmit, sokat ülök egy helyben és néha kényelmesen sétálok. Rendszerint éjszaka, mert ilyenkor kisebb a lármá és az aktivitás. Tudom, hogy nincsen semmi gyakorlati értékem... Azt hiszem egeret kellene fognom, de ezt lehetőleg elmulasztom, mert túlerős testmoz-

gással jár... Ha mindenáron vadászni akarok, legfeljebb saját bolháimra vadászom, mert ez a művelet aránylag kényelmes és nem nélkülözi a humort és kecses-séget... Ennél többet sohasem mondott a macska a lépcsőházban és rendszerint még ennyit sem... Régi, titkos vágyam egy olyan szerkesztőség, mely nem foglalkozik az eseményekkel. Egyszer majd megalapítjuk, — mondtam néha biztatón a macskának. A nagy tervhez most egyedül vagyok. A macska csendes, de határozottan visszavonult az életből, azon a napon, mikor Sanghait bombázni kezdték a japánok. Nem sokkal előbb még ott tűnődött a helyén és ha elmentem mellette, kedvesen, de tartózkodóan üdvözölt. Aztán eltűnt és később megtalálták kihűlt testét a pince sötét sarkában. Finoman, tapintatosan és zárkózottan halt meg, úgy, ahogyan élt. Nem is jó szó, hogy „meghalt”. Inkább így kellene mondani: megszűnt, mikor már úgy látta, hogy eleget tűnődött, abbahagyta magát. Nyilván tudta, hogy ez végérvényes; a tulvilágról nem voltak illúziói. Az eseménymentes szerkesztőségéből, attól tartok, most már nem lesz semmi. Egyedül nincs elég lelkierőm hozzá: napról-napra rajtakapom magam, hogy komolyan veszem a dolgokat. És a lépcsőházban már nincs senki, aki Lao-Tsze-ből idézne.

Fehér volt fekete foltokkal". (Pap Gábor)

BERDA JÓZSEF ÚJ KÖTETE. Sötétség címmel jelent meg. A cím nem program, a strófák között itt-ott felbukkan még az ingyenkedő eretnek, megszólal a budai hegyek rajongó turistája s nyolcvan-százkilós nők kerülnek terítékre. A sötétségen átűt Berda különös, furcsa, de mindenképpen egyéni napsugara s mégis: — a kötet hangja szívbemarkolóan szomorú és fájdalmasan jellemző. Ez a kis örömökre predesztinált költő, akinek maga a létezés is fizikai és metafizikai gyönyörűség, aki beéri a leg-

primitivebb testi örömökhöz is, csődbe jut, amikor szellemileg igényesebbnek mutatkozik, elkövetvén korunk intellektuális bűncselekményét, a gondolkozást. „Csupa tilalom már az élet: kegyes irgalom már az is, hogy eszem, iszom és alszom csupán...” panaszkodik **Fanyar vigasztalódás** című versében. Nem beszél ezrek nevében, nem próféciázik, de aki olvassa, szomorúan döbben sajátmagára, Berda esztétikai okokból talán visszariad attól, hogy kollektív költő legyen, de akaratlanul is az, mert megvert élete milliók sorsa. Hiába írja: „Meg kell tanulnod végre figyelni, kutatni kell a szavak mélységét s magasságát, a vérkeringést s mindazt, ami szín, íz és illat, ebben van az igazi tudomány, mely szellemvidító...” — nem a l'art pour l'art elméletével kacérkodik, hanem hadat üzen a kontároknak, akik elrontják a világot. A dilettáns költőt éppúgy megveti, mint a dilettáns politikus vagy tudóst. Ódat ír a nyelvről, melynek minden szavát oly kéjjel kóstolgatja, „Mint a zsírral és fűszerrel teli ételt”. Nem öncéluság ez, hanem a szép és jó rajongó szeretete, úgy menekül hozzá, mint gyermek, ki emléjén nőtt fel s akinek szárnyakat adott. Ám a szépség éltető levegője a szabadság. A zsarnok nemcsak az embert, a szót is béklyóba veri. Mint költő, kétszeresen érzi a gyűlölt bilincset s tiltakozásának még szerelmes verseiben is hangot ad: „Te igázz le, ne a bányáig vezérek” — ezt kéri a szerelemtől, hogy a kötet legszebb versében megszálltan könyörögjön: „Szeress már minket, Szabadság!” A szabadságnak, egy emberibb, megértőbb világnak a sóvárgása mély pesszimizmussal párosul nála. Ez a sötétenlátás érthető s indokolt s ha mégis hiányérzetünk támad, nem a költő felelős érte. Ő maga így parentálja el könyvének rövid előszavában ama verseit, melyeket ott érziünk a „Szeress már minket. Szabadság mögött”: — „Olyan nagy a köd, hogy a legközelebbin-

több költő sem ismeri ki magát. Éppen ezért kénytelen voltam — sajnos nem elsőízben — ebből a kötetből sok olyan verset kihagyni, melyek kötetemet még teljesebbé tették volna“.

Bizonyára teljesebb lenne a kötet, de így csonkán is komoly irodalmi élmény s egyben tett is: a hajón maradtak bátor helytállása. Berda József a mai magyar líra legkiválóbb képviselői közé tartozik. Minden verse mögött ott érezzük költészetének aranyfedezetét: a remek kifejező erővel párosult őszinteséget. Ezért oly megrázóak kötetének befejező sorai s akarva-akaratlan igazat adunk a költőnek, ki könyörtelen ítéletet mond napjaink fölött. (Darvas Szilárd)

AZ ELKÉSETT EMBER. (Diószeghy Dezső versei. Grafica, Oradea, 1938.) Az emberségben való töretlen és fenntartás nélküli hit, ha más sikon is, mint költőtől elvárnánk, feltétlenül értékelésre méltóvá teszi Diószeghy Dezső verseskönyvét. A botladozó, nemritkán észrevehetően utánérzett költemények ugyanis teljes felszívását jelentik mindannak, amit napjaink zűrzavarában, iránytalanságában és habozásában egyre kevesebben tekintenek egyetlen vágyuknak, hitüknek és erejüknek. Az emberiségben, igazságban s a haladás mindenkori eszményeiben való bizakodás az, amiben Diószeghy verseskönyve a csüggedők és hitüket vesztettek segítségére akar sietni egyenesvonalu töretlenségével. Mind ezt azonban a fejlett és igényes verskulturánkhöz szokott olvasó olyan hevenyészett, elnagyolt formában, olyan közhelyszerű dikcióban s általában a stílus oly szerény eszközeivel kapja, mely gyakran zavarja meg s a forma tökéletlensége bizonyos esetekben pszichikailag a mondanivalóban való kételkedését is felébreszti. Ha ez azt bizonyítja, hogy költőnk az új magyar versírás lényegét tette magáévá, annak csak örülhetünk, mert ez Diószeghynek az embernek magatartásáról ad

számunkra kedvező képet. Diószeghynek, a költőnek azonban ennél sokkal többre kell törekednie. Biztosabb és egyénibb hangon kívül ugyanis joggal hiányolhatjuk a költő valóban érzelmi megrendüléseinek közvetítését is, a vers zeneisége, képei s a stílus kevésbé köznapi fordulatainak segítségével. Mert értelmileg csaknem minden esetben kétségbeesetten adunk igazat a költőnek, a magávalragadás, megrendítés azonban, melyek különösképpen nélkülözhetetlenek a költői hatás kelléktárából, Diószeghynél csaknem teljesen hiányoznak. Az átmenetinek s a költőknél általában inkább póznak, hangulatnak tekinthető meggondolást, „...nem formálom verseim művészi szavakba és elhagyom többnyire a rimet is“, Diószeghy tulságosan komolyan veszi, ami a versek belső zeneisége esetében nem is lenne kifogásolható, de költőnknek ennek hiányát is erősen érezzük. S így nem hat egyéb a versek nyers alapanyagánál s nem hat egyébre, csak értelmünkre. Ez pedig, költőről lévén szó, elégtelen.

Külön kell megemlékeznünk Diószeghy stílusbeli fogyatékoságairól is. Igen gyakran találkozunk verseiben helytelenül ragozott igékkel (vágyol, vágyasz helyett stb.), képtelenül hajlitott főnevekké, melyekre sokkal több gondot kellett volna fordítania. De talán ezeknél is súlyosabbak erőltetett szóképzései (öntitán, önbölcs), bombasztikus és semmi mélységet nem társító kijelentései (...megértettem az élet értelmét s felmértem a mélységet és magasságot. — ...kimegyek a szellem-barrikádra, mert: vádló és vádlott vagyok, kiben égne, vajadnak az eszmék).

Diószeghy határozottan mai, érző ember, tele megfellebbezhetetlen érvényű mondanivalóval. Igazi költővé azonban csak nagyon gondos kimondásbeli gazdaságosság, tematikáját illetőleg pedig fokozott lényegesítés, a tárgy költőivé tételének képessége tehetik, amit ki kell magában fejlesztenie. (Dari Kálmán)